Р. ЗАДЕСНЯНСЬКИЙ

КРИТИЧНІ НАРИСИ

ТОМ 2

АПОСТОЛ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

(видання третє)

1963
В-во „УКРАЇНСЬКА КРИТИЧНА ДУМКА“

TULA-online.org

TULA-online.org

Р. ЗАДЕСНЯНСЬКИЙ

КРИТИЧНІ НАРИСИ

ТОМ 2

АПОСТОЛ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

(видання третє, на правах рукопису)

1963
В-во „УКРАЇНСЬКА КРИТИЧНА ДУМКА“

TORONTO UKRAINIAN LIBRARY ASSOCIATION

TULA-online.org

TULA-online.org

ПЕРЕДМОВА
ДО ПЕРШОГО І ДРУГОГО ВИДАННЯ.

Ми свідомі, що в умовах, які на жаль заістнували в життю "другої" еміґрації, книжка, яку даємо читачу, не може мати "успіху".

Але вірячи в те, що прийде час отверезіння, хочемо, видаючи цю працю на правах рукопису, цим шляхом зберегти її! Вона не лише показує, якого ґенія має наш український нарід в особі Тараса Шевченка, не лише виявляє усю глибину й вражаючу актуальність "Кобзаря", але й не лишає сумніву, що Шевченко був першим пророком українського націоналізму, і співцем української національної і соціяльної (але - не соціялістичної!) революції!

Тарас Шевченко, у неповторних 1917-1922 роках був духовим вождем українського народу і його політичній мудрости, його незримому проводові завдячує "окрадена" Україна, яку збудив у 1917 році вибух московської революції, те, що, не зважаючи на всі зусилля драгоманівців, вона таки сказала своє слово памятного 24*січня і підтвердила його важність гарячою кровю своїх кращих синів, що боролися за те слово, окрилені Шевченковим "Заповітом",у лавах героїчної української армії.

Наша армія, загріта ідеями "Кобзаря", тую "козацьку славу", якою жив і про яку снив Шевченко, воскресила на схилах Маківки, в тяжких боях під Ромоданом, здобуваючи від червоних москвинів Перекоп, доконуючи славного Чортківського пролому, в Зимовому Поході і підчас траґічного фіналу під Базаром...

Кров героїв, що полягли за державність у тих боях і огненне слово Шевченка є запорукою, що здійснюючи мрії Шевченка про визволення України з московського ярма, ще знову "заревуть вольні гармати" і що прийде ще час коли старий Дніпро "понесе з України у синеє море кров ворожу"...

Сподіваємося, що й ця книжка спричиниться до ще більш вдумливого читання і сприймання ідей нашого вічно-живого "Кобзаря" та до зміцнення українського патріотизму й саможертвенної любови до нашої, єдиної, України.

---

*Проголошення IУ Універсалу було не 22, а 24 січня

TULA-online.org

TULA-online.org

ПЕРЕДМОВА ДО ТРЕТЬОГО,ДОПОВНЕНОГО ВИДАННЯ.

За несповна рік надійдуть 150 роковини з дня народження нашого ґеніяльного поета, пророка і апостола української національної революції - Тараса Шевченка.

Роковини його смерти, на жаль, не були належно вшановані еміґрацією, бо викинення величезної суми грошей на памятника аж ніяк не можна вважати таким ушанованням
Коли б за трийцяту частину виданих грошей було гоноровано працю розуміючого ідеї поета доброго знавця мови української й анґлійської, а десятою частиною гоноровано одного з анґлійських поетів і так спільними зусиллями було б перекладено бодай найважливійші твори - це справді був би "памятник" поетові, бо ж тоді мали б змогу з його творчістю запізнатися не лише в анґл омовній частині Америки , але й в Анґлії, Австралії, Південній Африці та Індії. Коли ж чужинець не має змоги познайомитися з творчістю поета, то памятник (та ще й такої низької мистецької вартости) спричиниться так до його популяризації, як спричинився б напр. поставлений на Україні памятник Лі Джоу (китайському фільософу який жив в 1527-1602 рр.) або Гу-Яню (китайський учений енциклопедист , рр. 1613-1683) до їх "популяризації"!

Але є ще й інший бік справи.

Українофільські і чужинецькі "шевченковзнавці" зробили все можливе щоб такого велетня, яким був Шевченко знизити до позему його сучасників-українофілів, зробити з нього майже учня їх та московських"божків."

Ця праця є спробою видобути поета з тої трясовини й поставити його на той педестал, на якому він має бути, який йому належить по праву.

Хоча ця праця є свого роду "памятником" поетові - проте два поважних видавництва ухилилися від видання її друком. Тому автор погодився на опублікування її на циклостилі, причому по одному примірникові її одержали ще в 1963 році Голова Н.Т.Ш. проф. Р. Смаль-Стоцький ,автор "Малої Енциклопедії - проф. Євген Онацький та ряд інших вчених, а також редакція "Свободи". Таким чином в майбутньому не буде підстав твердити ,що про істнування її "ніхто не знав".

Як що ця праця , навіть в такому вигляді спричиниться до пізнання поетових думок і мрій , та прискорить їх здійснення - автор буде винагороджений за свої зусилля.

Хай ця скромна праця спричиниться до повстання нерукотворного памятника нашому великому поетові і патріотові

автор.

TULA-online.org

TULA-online.org

"К О Б З А Р"
та
ЙОГО "УКРАЇНОФІЛЬСЬКІ" ДУБЛІКАТИ.

(замісць "Вступу").

Історія світового мистецтва знає безліч випадків, коли дослідники несподівано відкривали під більш ніж пересічним, а то часто й нездарним малюнком - роскішні старовинні фрески або чудовий малюнок ґеніяльного майстра. Несамохіть, само насувається питання: що ж змусило людей знехтувати вартісним мистецьким твором і вмістити на його місці працю далеко менш вартісну?

Відповідь може бути одна, а саме - що розуміння мистецтва, мистецький смак нащадків був значно нижчий за мистецький рівень того маляра, якого твір зник під верствою фарб, наложених слабшим майстром. Більше того, той пересічний на наш погляд маляр, що замалював шедевр мистецтва, не лише "не відав, що творив", але з певністю був переконаний, що саме його праця є більш вартісна, більш правильна.

Щоб ні було причиною, але наведене нами з історії малярства зясовує істоту того явища, з яким ми часто зустрічаємося і в літературі. В літературному життю це явище більш складне і має кілька відмін.

Трапляється не раз, що великий письменник не має успіху власне серед своїх сучасників і безпосередніх нащадків. Це буває тоді, коли його не розуміють, це б то розуміють його твори неправильно, пристосовуючи до власних поглядів. Щойно тоді, коли нарешті починають розуміти справжні ідеї такого ґенія літератури - приходить і його слава. Але буває й інакше, а саме: де-коли письменник відразу здобуває популярність і навіть наслідувачів. Минає багато літ , і ось раптом починає виявлюватися, що захоплювалися у такого письменниками тими "вартостями", які не були жодними вартостями , а далі виявлюється, що тих "вартостей" непевних взагалі не було в творчости ґенія, зате були там справжні вартости, які щойно починають відкривати. Так, у цьому випадку, лише після дбайливої праці над відчищенням від всього наносного виявлюється справжня мистецька творчість великого майстра.

Таке сфальшовання творчости мистця (часто несвідоме) найчастійше є наслідком т. зв. "автоморфізму відчувань".

TULA-online.org

Великий фільозоф Спенсер так зясовує нам, що таке автоморфізм відчувань: "у зносинах із людьми", пише він, "ми уявляємо собі їхні думки і почування в формі власних думок і почувань. Але, уявляючи їх таким чином, ми складаємо собі уявлення про чужі думки й почування або напів-фальшиве , або зовсім несправедливе. Уявлення, яке утворює собі один про другого неминуче відповідає характерові його власного інтелекту, його власній вдачі, воно буває автоморфічне".

Автоморфічне уявлення тим далі стоїть від дійсности, чим більше відріжняється інтелект особи, яка складає осуд, від інтелекту особи, про яку складають осуд.

Коли ми тепер звернемо свої думки до Шевченкового "Кобзаря" та пригадаємо собі все суґґоровене нам коментаторами, критиками й літературознавцями, то побачимо, що у випадку з "Кобзарем" більше, ніж у якому іншому випадкові, слід брати під увагу автоморфізм відчувань і навіть де-що більше, ніж автоморфізм.

Шевченко,безперечно, надзвичайно ріжнився своїми поглядами як від своїх сучасників - "любезних земляків", так і від наступних поколінь, а, однак, він користався надзвичайною популярністю. Очевидно, ряд сучасників і нащадків щиро бачили в ньому тільки те, що відповідало їхньому власному "я", хоча, безперечно, були і такі, які уміли помітити в його творах і ряд таких ідей, з якими вони не хотіли погодитися. Ці останні мусіли , природньо, зареаґувати на появу "Кобзаря" або - спробою "зліквідувати" вплив Шевченка, знецінити його твори (М. Драгоманов), або, коли уважали, що доконати такого їм не вдасться, пробувати свідомо зфальшувати ідеї, пропаґовані поетом (одні ідеї замовчати, інші ідеї - підмінити потрібними їм за допомогою "коментовання").

Шевченко, безперечно, був надзвичайною появою в нашому відродженню і це він донині впливає на пробуджену свідомість українських народніх мас з такою силою, що навіть вороги українського народу мусять стало рахуватися з впливом творів ґеніяльного поета.

Однак той вплив Шевченка все ж не є таким, яким він повинен бути. Як в минулому, так і тепер симпатики та захоплені приклонники поета, на великий жаль, надто ріжнилися своїми поглядами від Шевченка, надто далеко стояли позаду і тому несвідомо й свідомо своїми коментарями , поясненнями і працями , присвяченими його творчости, спричинилися до того, що український читач (особливо з інтеліґентів) розумів "Кобзаря" часто цілком інакше, ніж дозволяв його текст. Більшість нашої інтеліґенції сприймає "Кобзаря" , так би мовити, вже надто "підретушованого". Та "ретуш" не лише застує нам дійсного "Кобзаря" і підмінює дійсні погляди Шевченка, але й де-коли так

TULA-online.org

спотворює їх, що ми, як в наведеному на початку прикладі , чудову фреску великого мистця (в нашому випадкові - твори Шевченка) зможемо справді подивляти і захоплюватись ґеніяльністю поета, щойно усунувши обережно оту незугарну "ретуш" коментаторів і літературознавців. Нарід, маси, дуже багато де-чого не розуміють, але основне - сприймають серцем і тому не раз ближчі до ідей Шевченка.

Таким чином , можемо без перебільшення говорити про істновання двох "Кобзарів"; одного (не "ретушованого") - неповторного, ґеніяльного, справжнього "Кобзаря" і другого ("підретушованого") - багатоваріянтного, більш чи менш пересічного, зплощеного, примітивного.

Істнування багатої літератури, присвяченої як самому Шевченкові, так і його творчости, як рівнож загальних оглядів та блискучих розвідок, присвячених окремим творам (згадати тут хоча б праці Колеси, Щурата, С. Смаль-Стоцького та інш.), не міняє сказаного з поданих далі важливих причин. Першою причиною майже непомітного впливу тих праць є те, що найбільш вартісні з них, як хоч би для прикладу щойно згадані, не були відомі широкому загалові навіть тоді, коли їх ще можна було без труду дістати, бо той загал любить всеобхоплюючі теми, дзвінку фразу, промовляючі до уяви (нехай і безпідставні!) узагальнення, а уникає деталізації, опрацьовань окремих питань чи поодиноких творів і всього, що вимагає скупчення уваги і напруження думки. Другою причиною було те, що численні реферати, які доводиться що-року слухати підчас святкування "роковин" і статті "з нагоди" тих же роковин, що ними годує нас преса, бувають писані не на підставі тих фахових праць писаних на поодинокі теми, тільки просто на підставі подібних же статей з попередніх років, з міцним наголошенням певних партійних постулятів, боронених часописом або орґанізаторами святкування роковин.

Третя причина (і то чи не найважливійша!) є та, що як авторів праць про твори Шевченка, що були його сучасниками, або безпосередніми нащадками так і багатьох пізнійших, в розумінні світоглядовому ділила від поета ціла прірва!

Щоб краще зясувати в кількох словах усю глибочінь тої прірви, цитуємо далі те, що написав під роком 1900 у своїх "Спогадах" відомий громадський діяч, ідеаліст і патріот-"провансалець" ("драгоманівець"-федераліст) Є. Чикаленко:

"Тоді старійші українці не називали себе українцями, а "українофілами", коли хотіли висловити, що вони не тільки українці з походження, а й з переконання... З старших українців тоді тільки у В. Антоновича, М. Лисенка та М. Старицького родинною мовою була українська... В більшости тодішньої української інтеліґенції старшого

TULA-online.org

покоління часто діти не вміли говорити по українському..." ("Спогади", стор. 298 і 299).

Таке свідчить і так пояснює слово "українофіл" автор, що був сам (як і всякий "драгоманівець") не лише українським, але одночасно і "загально-російським" патріотом. Він же стверджує, що ні йому, ні комусь із його однодумців думка "про орґанізацію повстання за самостійну українську державу і в голову не могла прийти", (ст. 99), а коли якомусь українцеві таке "в голову приходило", то Є. Чикаленко починав йому доводити шкідливість ширення такої ідеї (стор. 197).

В дійсности ж вживана "старійшими українцями" назва "українофіл" якнайкраще зясовувала їхні погляди і відповідала їм. Француз не міг бути "франкофілом", грек ("гелен") - "гелленофілом", німець -"ґерманофілом" і т. д., натомісць міг українець бути "франкофілом" ; а німець чи француз, поляк чи москвин - "українофілами". Коли ми нагадаємо собі, що, як стверджує Чикаленко, навіть в 1900 році всі ті наші "українофіли" (за винятком кількох) послуговувалися вдома лише московською мовою і безперечно були своєю освітою на девять десятих москвинами, що ж до політичної свідомости, як далі побачимо, вони були московськими імперськими патріотами (як провансальці - французькими) то стане ясним, що ті обмосковлені наші інтеліґенти субєктивно правильно звали себе "українофілами", а не українцями. Кажемо "субєктивно", бо обєктивно були вони українцями-півренеґатами.

Ми залишаємо далі прийняту вже назву "українофіл", поширюючи її лише на всіх тих українців-інтеліґентів, що під впливом Драгоманова були ворогами відновлення справжньої (це б то - не повязаної з Московщиною) української держави.

Кожна льоґічно-думаюча людина зрозуміє, що перед "українофілами" всіх соціяльно-політичних напрямків стояла альтернатива: або відкинути Шевченка, або, творячи "культ" поета, накинути загалові таке розуміння "Кобзаря", яке годилося б з "українофільським" світоглядом. Власне переважаюча кількість праць загального характеру і мала на меті "створити" в свідомости загалу другого, так би мовити "українофільського,"Кобзаря". Це властиво й є чи не найголовнійшою причиною того парадоксального стану, в якому опинився читаючий наш загал: він уважає "настольною книгою" кожного українця Шевченкового "Кобзаря", а одночасно, неправильно розуміючи його, приписує слідом за "українофілами" авторові його, погляди й ідеї, надто далекі від Шевченкових!

Праці й досліди ж, писані на спеціяльні теми, здебільшого не мають такого тенденційного характеру, але вони не висвітлюють найважливійшого, не дають відповіді

TULA-online.org

на засадничі питання. Адже ж напр. питання про неприналежність Шевченка до кирило-методіївців у сто разів важливійше ніж хоч би питання впливу народньої ритміки на ритміку поезій Шевченка!

До того всього , наша еміґрація розкидана по світі може мати до своєї диспозиції нині ще хіба загальні огляди творчости поета в коротких "Історіях" українського письменства, а з окрема в так званій "Енцикльопедії Українознавства", які, на жаль, разом із спрепарованим в УССР. "Кобзарем", доповнюють власне "українофільського "Кобзаря" ще парою варіянтів, які служать тільки для скріплення того москвофільства, якого реґенерацію (під впливом позаукраїнських чинників при діяльній участи вихованців окупантів України) ми нині спотерігаємо.

Конечність хоча провізорично задовольнити пекучу потребу в неукраїнофільському огляді творчости великого нашого національного поета, в огляді, який би, даючи коротку характеристику основних поглядів Тараса Шевченка, не намагався допасувати ті погляди шляхом їх інтерпретації до того чи іншого партійного проґраму, була побудником написання цієї книжки. Однак, з огляду на захоплення або контрольовання новітніми москвофілами мало не всіх наших видавництв - не могло бути й мови про видання її нормальним друком, що вимагає досить великих грошевих засобів. Використати забезпечену американською конституцією "волю слова", при відсутности тих засобів, можна лише друкуючи її на цикльостилі.

Це ж знова змусило автора зменшити розмір праці, що можна було зробити без шкоди для належного уарґументовання тверджень лише шляхом певного звуження теми і сконцентровання уваги головно на тих ідеях Шевченка, які замовчують або підмінюють іншими наші модерні "українофіли".

Але і в такому вигляді ця праця протягом 4 років витримала два видання. Це, з черги третє, видання виходить з де-якими доповненнями , зробленими знова ж в межах фінансової можливости.

TULA-online.org

I. ШЕВЧЕНКО ТА ЙОГО "КОБЗАР" В ОЦІНЦІ ДРАГОМАНОВА, ЄФРЕМОВА ТА ІНШИХ.

Сказане у "Вступі" могли би ми уважати тільки "теорією", коли б не було тут подано переконуючих доказів, що ця "теорія", як це ні дивно, ще не в силі приготувати читача до тої "українофільської" "критики", творів Шевченка, до правди, перед якою блідне і "теорія". Це тим конечнійше, що лише після подання вичерпуючих доказів стане кожному зрозумілою конечність порушити ті питання, які далі порушує і зясовує ця праця.

Не бажаючи марнувати місця, подаємо далі головно цитати з писань відомих усім "авторитетів", що на них виховувалось те покоління, яке змарнувало неповторну нагоду, яку давала московська революція 1917 року. Подані цитати добрані так, щоб вони давали виразну оцінку Шевченка, як національного поета, і його "Кобзаря" - як свого роду "Євангелії" українського народу.

Одним із таких українофільських "авторитетів" був, як знаємо, М. Драгоманов.

Цитати з М. Драгоманова, як побачить читач, не лишають сумніву в тому, що М. Драгоманов сподівався цілковито "зліквідувати" всякий вплив Шевченкового "Кобзаря" та знецінити його, як твір літературний.

Подані далі цитати взяті чи не з найбільшої праці, писаної М. Драгомановим українською мовою, яка зветься "Шевченко, українофіли і соціялізм" (ця праця друкувалася спочатку в женевській "Громаді", за якою й цитуємо її).

Щоб відразу викликати застереження в освічених українців до Шевченка, М. Драгоманов перший пускає в обіг твердження, що Шевченко - це, наче б то неосвічена людина, недоук, хоч, мовляв, пише Драгоманов, і не ці своєї вини (це - щоб читачі не відчули виразної ворожости Драгоманова до Шевченка!). Отже Драгоманов пише дослівно: "Часами, аж жалко дивитися, як поет по дитячому не вміє справитися з живими людьми й картинами дійсного життя" ("Громада", стор. 137).

Така "дитяча" безпорадність, "з окрема в справах політичних", запевняє поважно Драгоманов, була наслідком того, що буцім то "Шевченку не доставало не тільки европейської науки, котра б показала йому ясний ідеал державного порядку - попереду нас, а не позаду, а недоставало навіть і науки про саму коззачину" ("Громада", ст. 150).

TULA-online.org

Згадавши про вплив Біблії на творчість Шевченка, пише Драгоманов: "Через це одне, ті стихи, мимоходом кажучи слабенькі по своїй роботі і нерівній манері, не могли і не можуть мати великої сили у наші часи" (" Громада") стор. 152).

Поглядів на національну справу, що їх М. Драгоманов безпідставно подавав за наукові, як пише він: "не бачимо у Шевченка і через те й з його національними ідеями сталося те ж саме, що й з державними, тобто він виступив перше з виключним українством, потім став його залишати. ("Громада" стор. 153).

"Так Шевченко зостався чоловіком, котрий мав добрі громадські бажання... а все таки не став революційним діячем, навіть таким, яким може бути поет..."

"Шевченко", пише М. Драгоманов, "мало таки прикладав праці, щоб обробити свої писання і мало знав і мало знав добрі приклади артистичної роботи у других писателів... інколи виходять у Шевченка речі, котрі просто противно* читати всякому чоловікові , з літературним образованням і з простим смаком". ("Громада" стор. 187).

Очевидно, як бачимо з наведеного, Драгоманову ходить не так про знецінення Шевченка-людини, як скорше про те, щоб зробити такий висновок:

"От через це все "Кобзар" увесь, як він єсть, не може стати книгою цілком народньою". ("Громада", стор. 193).

Треба, на думку Драгоманова, не тільки відкинути культ Шевченка, а ще навчить український нарід вигадки, що: "Кобзар єсть вже річ пережита, мало того: "Кобзар" багато в чому є зерно... котре перележало в коморі і не послужило як слід і в свій час, коли було свіже, а тепер вже мало й на віщо годиться!" ("Громада" стор. 194) бо ж пише він: "ми бачимо, які старі й вузькі Шевченкові думки й мрії".

"Звісні уступи Шевченкового "Посланія" істинно глупі і вони власне через свою глупоту стали популярні".

"Шевченко не думав". - пише Драгоманів - "виробляти осібну самостоячу літературу і мову". "Взагалі ж", твердить Драгоманов, "не можемо признати Шевченка за викінченого поета образованої громади". А з того всього,нарешті, робить Драгоманов такий потрібний йому висновок : "через те Шевченко не може примусити образованих українців, навіть українофілів, не признавати Пушкіна і Лермонтова за рідних їм поетів".

Та всі заходи Драгоманова знецінити "Кобзаря" - були марні - ґеній Шевченка переміг, а серце українського народу чуло, що він, а не хто інший, був справжній українець, репрезентант нації і всупереч усьому росла його популяр - ність . З цим фактом остаточно мусили погодитися всі.

---

*гидко - Р.З.

TULA-online.org

Але, як побачимо, навіть прихильники не забували використовувати ті чи інші твердження Драгоманова; а думки самого Шевченка почали "інтерпретувати" по-своєму.

В наслідок цього появився на коні нашого життя "Кобзар" в ролі "любителя рідної старини" - козаків у червоних жупанах, шаблюк, чубів, "гетьманів у золоті", гопака, "садка вишневого коло хати" і "геройських вчинків" скерованих проти татар, навіть ляхів, але, борони Боже, не проти москвинів!

З одного боку ідеольоґічні нащадки Брюховецького, Самойловича та Скоропадських часто намагалися промовчати цілком не лише соціяльні моменти, але й антимосковську лінію "Кобзаря". З другого боку духовні спадкоємці "татарських людей" - прислужники червоної Москви, демонструють нам Шевченка в ролі пів-гайдамаки, пів-розбишаки, який "різав все, що паном звалось", глузував з козацтва й гетьманів, глузував з релігії й Бога, ненавидів "шляхту й поляків", але не робив ріжниці між писанням українською та московською мовою і, звичайно, наслідував з захопленням усяких Чернишевських і навіть наче б то захоплювався тим Некрасовим, якого Шевченко ж назвав у свому "Щоденнику" дослівно: "не поетом і навіть віршописцем партацьким".

Модерна галузь першого типу українофілів спробувала зробити з Шевченка "гетьманця" власного типу.

З метою краще уґрунтувати своє москвофільство, як цей рід українофілів, так і лівійші ґрупи поставили великий натиск на Шевченковому "славянофільстві", зробивши з нього "пророка славянської єдности".

Нас тому не повинно дивувати, коли вони пишуть: "поет назавжди зберіг у своїй душі пошану і глибоку прихильність до гетьманщини, як до колишньої форми "української державности" і коли вони ж запевняють, що Шевченко учить нас "нехай братаються українці зі своїми ворогами" (передмова проф. Дорошенка до пражського видання "Кобзаря", перевиданого у Ню Йорці видавництвом "Дніпро" в 1953 році, стор. 30). Ми стало повинні памятати, читаючи подібні коментарі, що не Шевченкові, а їм треба навчити нас шанувати форму більше ніж зміст і їм же треба підготувати ґрунт до "братання" з москвинами. І вони ж, при цій нагоді, пояснюють, що Шевченко зве "москалями" - салдатів і таким чином "за одним махом" є цілий "Кобзар" спрепарований так, щоб не надто перешкоджав політиці, яка закінчилася відомою "грамотою" про творення московської федерації.

Перед тим, як навести дальші цитати, слід ствердити

TULA-online.org

ще раз, що майже всі українці (маємо на увазі автономістів і федералістів), в оцінці національних поглядів Шевченка мало ріжнять ся між собою та не можуть визволитися з під впливу наведених "тез" Драгоманова.

Для порівнання з одного боку з цитованими твердженями Драгоманова , а з другого з далі поданими твердженнями Єфремова цитуємо тут з ч. 5 Бюлетеня У.В.А.Н. де-які тези "доповіді" на шевченківській конференції (24.25.IУ 1946 р.). проф. Дорошенка, який ще раз ствердив: "в першому періоді до 1843 р. бачимо романтичне захоплення і ідеалізацію козаччини в дусі народніх про неї уявлень і гетьманщини, як доби козацької, слави і волі". "На історичні уявлення Шевченка з доби Гетьманщини мала великий вплив "Історія Русів". "Перша подорож поета на Лівобережжя, колишню Гетьманщину, приносить перелом в його поглядах на українське історичне минуле". (Неправильність цих тверджень буде висвітлена на властивому місці).

Чолові представники "демократично-народницького" українофільства спробували сотворити нам образ трохи іншого Шевченка, але, творячи цей образ, вони не спромоглися визволитися з-під впливу свого "божка" М. Драгоманова і тому багато в де-чому вони повторювали, змягчивши , оскільки можливо, ті ж твердження Драгоманова. Але між ними і Драгомановим була й де-яка істотна ріжниця: Драгоманов був людиною чужою українській культурі і те, що писав по-українськи, що робив серед українців, не було наслідком "голосу серця", тільки "голосом розуму", який вказував йому на конечність вжити всі заходи, щоб скерувати український рух у бажаному для Драгоманова (і некористному для України) напрямі. Аналіза поглядів М. Драгоманова є в наступному томі "Критичних Нарисів". Тут же обмежуємося до наведення уривка з листа М. Драгоманова до його сестри - Олени Пчілки, який показує усю ту приховану ненависть Драгоманова до Шевченка. Ось він:

"ні панять вполнє свою тему, ні пастроіть песи, ні очістіть подробності так, штоби сор от зерна отпал - не хватает у нево уменья і вкуса. Да верно последнево у нево і не било много... Вот хотя би і "Неофіти" - какая местамі шаблонная пошлость і какая мазня і суздальщіна" (З листа з 26.XII 1885 р. до О. Пчілки).

Інакше справа стояла з демократично-народницькими колами - більшість представників цього напрямку керувалася серцем, сентиментом до української пісні , слова, звичаїв, побуту і т. д. Однак з цього сентименту вони не робили належних національно-політичних висновків, бо вони не розуміли як слід, ні минулого українського, ні спра-

TULA-online.org

вжньої істоти московсько-української проблеми, дивлячися на те очима Драгоманова. Але, повторюємо, - вони любили мову, пісню, побут, і тому вони любили Шевченка, але бачили його... автоморфічно.

Тому вони з "батьківською усмішкою" приймають "захоплення козацтвом" у "Кобзарі" (бо і самим їм подобалися козаки), але це "захоплення" Шевченкове вони ототожнюють зі своїм і думають, що Шевченко так, як вони самі, бездумно захоплювався "козаками та гетьманами" самими по собі і що так, як і вони, коли згодом (як писав Драгоманов) "горозумнійшав", визнав це захоплення "гріхом молодости".

Ось як про це говорить, яке розуміння "Кобзаря" суґґерує Єфремов читачам своєї "Історії українського письменства". Він, звичайно, вихвалює в ній Шевченка, як "пророка України", але висловлює таку думку: "Не вважаючи на свою формально не велику й досить припадкову освіту .... розбірає Шевченко і давні дії рідного народу". (ст. 13. т. II.)

Як бачимо, це є лише модифікація твердження Драгоманова про"неуцтво"Шевченка.

Далі, очевидно, треба було Єфремову в зміненій формі, достосованій до інших де-що завдань, пустити в обіг твердження Драгоманова про те, наче б то Шевченко відмовився від своїх первістних симпатій до козацького минулого України. Це робить Єфремов, повязуючи цю зміну з перебуванням поета на Україні: "Та прудко збігли три літа... додаючи досвіду... "і я", каже Шевченко, "прозрівати став потроху" ("Три літа"). "Поет переглянув свої попередні погляди й багато дечого поодміняв у них. Тепер він переконався, що наша давня слава, наша історія... і чимало темного та ганебного показує"... "що за чужі й далекі справи, або за вигоди еґоїстичні точили кров рідного народу" ("Історія українського письменства", т.II, стор. 15.)

Далі Єфремов у такому ж тоні пише про автора "Кобзаря": "Він бачить окремі факти лиха на землі, та не вміє ще їх звязати в одну цілість"... "Прокидається вже подекуди нарікання на громадський нелад" (цей вираз Єфремова є "зразковий" по своїй наївности й неясности), "національну боротьбу з Польщею закрашено вже соціяльною барвою... Думка поета блукає в первістній невинности" (Там же, ст. 14).

Ці всі твердження не були наслідком власних студій, а тільки були відгомоном думок Драгоманова, поєдна-

TULA-online.org

ним з власним українофільським світоглядом. Тому ж далі суґґерує нам Єфремов, немов Шевченко нарешті дійшов до тої "політичної мудрости", до якої заблукав за допомогою Драгоманова сам Єфремов, це б то, що боротися треба наче б то не з нацією-гнобителем, не з московським народом, лише з режимом і не за національне визволення, а тільки за зміну режиму в чужій державі. За доказами Єфремов не шукав, а хоче щоб ми думали, немов, "Про Шевченкову зненависть до режиму свідчить його славянофільство".

Далі, зробивши з Шевченка "не борця проти московського народу, а лише борця проти монархічного режиму", треба було сильнійший наголос поставити на демократизмі Шевченка, і ці ґрупи українофілів це й зробили. Оповіщено, що Шевченко це "поет-демократ" і прихильник федералізму (бо неначе б то він був членом Кирило-Методієвського Брацтва).

Підтвердження цієї думки крилося, як гадали ці українофіли, у словах: "Чи дождемося Вашинґтона з новим і праведним законом?"

Дійшовши до таких висновків, лишалося тільки поєднати в нездатних до льоґічного думання головах обмосковленої української інтеліґентської "маси" ідеї, приписані "Кобзарю", з ідеями того, хто їх заперечував, намагаючися в цей спосіб знищити і "Кобзаря", і його автора.

Ось, що пише Єфремов на стор. 151, т. II. своєї "Історії українського письменства" :"Драгоманов був тим "апостолом правди і науки," що його з такою тугою виглядав перед смертю Шевченко." Отже на думку Єфремова Шевченко мав "виглядати" саме того хто заперечував його думки і намагався знецінити його самого!

Так Шевченко стає тільки "предтечою" властивого "месії" наших українофілів - Драгоманова.

На марґінесі цих слів мусимо зазначити, що не всякому могло б прийти в голову написати таке!

Ми навели лише цитати з трьох авторів, але самих подібних цитат можна було б назбирати грубу книжку.і що найгірше - багато з тих вигадок дісталося до підручників (Дорошкевич, Радзикевич та інш.).

Однак, і наведених цитат вистарчає для ствердження факту, що навіть, коли не брати під увагу скрайнє лівих і скрайнє правих "інтерпретацій", - істнування "Кобзаря" українофільського, далекого своїми ідеями від дійсного "Кобзаря", не є лише "теорією", а тим більше - вигадкою.

TULA-online.org

II. НАЙЧАСТІЙШЕ ВЖИВАНІ СПОСОБИ ЗАМІНИ ІДЕЙ ШЕВЧЕНКОВОГО "КОБЗАРЯ" - ВЛАСНИМИ.

Ми, звичайно, не маємо наміру знайомити читача з усіма способами підмінювання ідей Шевченкового "Кобзаря" - власними, як тому, що цій справі довелося б присвятити окрему книгу, так і тому, що тут ми хочемо лише показати на кількох прикладах, як це роблять наші "коментатори".

Однак, перед тим, як подати ряд прикладів свідомої заміни ідей "Кобзаря" іншими, часто - протилежними, спочатку мусимо згадати кількома словами "редакторів" що... виправляли мову "Кобзаря". Отже, як М. Драгоманов, так і ряд галицьких "редакторів" були тої думки, що Шевченко в своїх віршових творах "спотикається", виявлюючи брак вміння орудувати віршованою мовою.

Про це акад. С. Смаль-Стоцький в 1928 році писав:" Дотеперішні видавці поступали собі нераз прямо по-варварськи з його творами , змінюючи текст до вподоби. На це можна б навести досить багато прикладів" (ЛНВ за 1928 рік, кн. III, стор. 252). В іншій своїй статті, той же автор стверджує: "Видавці робили в тексті зміни, очевидячки, щоб "поправити" поетичну форму, бо Шевченкової вони НЕ РОЗУМІЛИ; або щоб внести свої ідеї або прямо з непорозуміння".

До цих глибоко правдивих слів акад. С. Смаль-Стоцького слід додати хіба, що всі "поправки" форми показалися зайвими і свідчили тільки про те, що "редактори" мало ріжнилися своїм розумінням поетичних форм від тої відомої з байок тварини, яка, вислухавши спів соловя, заявила: "Коли б ти нашого послухав півня, тоді б ще краще заспівав" (Глібов "Осел і соловей"). Однак і такі "поправки" форми також завжди змінювали до певної міри й текст твору, його ідеї, спричинюючи тим велику шкоду.

Галицькі вмдавці, не розуміючи релігійних поглядів поета, робили рівнож у тексті зміни, які мали б усунути "антирелігійні" на їх думку, вислови поета. Але найбільшої шкоди наробили всякі спроби "пристосувати" Шевченка до власних поглядів. До подання кількох таких спроб ми й переходимо.

Не будемо спинятися на явному й безсоромному фальшованню цілих уривків, стосованому московською окупаційною большевицькою владою, обмежуючи свою увагу головно до способів стосованих такими ще пристойними редактора-

TULA-online.org

ми й коментаторами, як проф. Д. Дорошенко.

Читаючи уважно редаґованого ним "Кобзаря" (вид. 1940 року, перевидане фотодруком у Ню Йорку в 1953 році), змушені будемо ствердити намагання редактора шляхом коментовання підмінити погляди Шевченка іншими. Вже до Шевченкової "Катерини" додано пару приміток, що міняють відношення поета до москвинів. Говорячи про присвяту цього твору Жуковському, автор дбайливо пояснює, що Жуковський був "відомим російським поетом" і що він "допоміг Шевченкові визволитися з кріпацтва". Допомога Жуковського, як ми знаємо, зводилася до того, що він дозволив маляру Брюлову себе намалювати і допоміг портрета пустити в льотерію. Далі читаємо, наче б то "може бути, що Шевченко з розмислом присвятив йому свою поему", бо, мовляв, було відомим, що Жуковський був нешлюбним сином ("байстрюком"), московського офіцера і полоненої туркені - Сальхи.

Тимчасом ми не маємо найменших підстав припускати, що Шевченко так нетактовно заховався у відношенню до Жуковського, бо ж всякий натяк на такі інтимні особисті справи та ще за тих часів, інакше назвати не можна. Ми з ще більшим правом могли б припускати, що Шевченко, присвячуючи Жуковському саме "Катерину", хотів підкреслити, що не зважаючи на участь кількох москвинів у викупленню з кріпацтва самого поета (в тому і царської родини), він ставиться до москвинів з таким упередженням, а то й зненавистю, на які вони заслужили від українців, як нації. Однак ми не висуваємо такого припущення, хоча воно є більш імовірне, ніж подане Д. Дорошенком.

Та щойно наведене нами пояснення Д. Дорошенка, ще не може само викликати такого баламуцтва, як наступне. Коментатор так далі "пояснив" слово "московка", щоб відразу піддати читачеві неправильне розуміння як "Катерини" так і "Кобзаря" взагалі.

Ми знаємо, що український нарід за часів Шевченка не звав москвинів "руськими", тільки... "москалями", але тому, що народні маси мали до діла в першу чергу з московськими вояками, які їм дошкуляли, в ужитку назва "москаль" означала також і "московський вояк". Коли почали брати українців до московського війська, почали й тих московських вояків "українського походження" звати "москалями". Тому "московкою" звали: 1) москвинку взагалі, 2) жінку москвина - московського вояка і 3) жінку українця-"москаля", це б то вояка московської армії. Ця остання назва не була позбавлена слушности тому, що жінка-українка, йдучи за чоловіком не лише відривалася від

TULA-online.org

свого народу, але й виховувала дітей, що їх національна свідомість мала певні ознаки, як не яничарства, то національного ґермафродитизму.

У світлі сказаного ясним є, що наведене далі пояснення проф. Дорошенка є у великій мірі тенденційним. Д. Дорошенко пише: "Московками називав наш нарід солдатських жінок"* "Наш нарід" живе і в Галичині, і на Буковині, і Закарпатській Україні, але там він ніколи не звав так салдатських жінок, бо ті землі не були окуповані москвинами і військо там не було московське. Отже, не всяка "жінка вояка" була "московкою". Але перше значіння (основне) слова "московка" і друге - на тих українських землях рівнож вживається. Тому, що далі в поемі "Катерина" всюди говориться про "москалів - чужих людей", це б то про москвинів, і ні про кого більше, "пояснення" Д. Дорошенка лише вносить плутанину. Адже ж ми в "Катерині" Шевченка читаємо: "може вже в Московщині другую кохає", і тому мати каже Катерині, що її "старости, бояри" - "в Московщині" і туди її посилає шукати москаля. "Іди ж шукай у Москві свекрухи". Тому ж Катерина, рушаючи на Московщину, каже: "В далекому краю в чужу землю чужі люди мене заховають", і тому ж москалі говорять до неї московською мовою.

Але тому, що в поемі мати Катерини виразно каже, що воліла б, щоб її дочка дісталася "гадині", а не "москалеві", то обмосковлені редактори й коментатори вже за царату авторитетно "пояснювали", що Шевченко остерігає дівчат, щоб не кохалися з... салдатами! Коли ж прийшли до влади на Московщині московські большевики, які на початку дуже запобігали перед "салдатами", таке "пояснення" було рівнож непридатним і тому, вони, скориставши з того, що Шевченко, щоб підкреслити яскравійше нелюдський вчинок батька Катеринового сина, згадав про те, що він на війні став офіцером, а згодом і заможною людиною, оповістили, що Шевченко і в "Катерині" говорить про шкідливість кохання з паничем-офіцером. Цим пояснюється, що у трьохтомовому виданні творів Шевченка під редакцією колеґії на чолі з Корнійчуком, в склад якої входять також Тичина та Рильський ("Держ. Видавн. Художн. Літератури" I949 р.) в томі першому на стор. 604 знаходимо такі "пояснення": I) "Москалі - царські салдати. В данному разі Шевченко мав на увазі офіцерів. Це видно з дальшого змісту поеми, де Іван показаний "старшим" паном, що їде в кареті" 2) "Московщина - царська Росія".

---

*Пропущено: На це мусимо відповісти Д. Дорошенкові:

TULA-online.org

Нарешті, в підручнику для середньої школи ("Історія української літератури" Радзикевича, Мінхен, 1947 рік) так пояснено "Катерину": "У Катерині" дав поет понурий малюнок бездолля українських дівчат, яких красу, молодість занапащали ріжні вітрогони, пройдисвіти. Катерина, яку знеславив російський офіцер мусіла покинути батьківський дім..." Автор підручника ані трохи не журиться тим, що в тексті Шевченка немає мови про те, що той москаль був "вітрогоном", що ясно з текста, що кохаючися з Катериною він ще не був офіцером і що поет виразно всюди підкреслює не його соціяльне становище - тільки національність!

Так, нарешті, як бачимо, спільними зусиллями було цілковито стерте антимосковське вістря Шевченкової "Катерини" і перекреслено вперто повторювану в ній Шевченком провідну думку.

Наші сучасні москвофіли є, звичайно, прихильниками славянської ідеї, бо вперто, (хоч і безпідставно) включаючи москвинів у число "славянських народів", ширячи "славянські" симпатії, тим самим пропаґують тіснійший звязок з московським народом, ніж з іншими.

Д. Дорошенко у своїй праці "Славянський світ" твердить на стор. I07, що на зміну первістного славянського типа москвина, вправді, мали "домішки" певний вплив, та "не такий вже сильний, як у свій час доводила ґрупа польських письменників з Духінським на чолі". Тим часом хоча б московський історик проф. Ключевскій та проф. Покровскій визнають, що в жилах сучасного москвина тече що-найменше 80 % фінської крови. Ряд інших же московських авторів стверджують, надто велике відхилення московського антропольоґічного типу від словянського. Тимчасом майже всі українські "автономісти" безпідставно включають москвинів у число славянських народів і підтримують своєрідне "славянофільство". Власне тому коментатори Шевченка намагаються підкреслити при найменшій нагоді особливі "славянські" симпатії" поета. Як це робиться, можемо побачити хоча б на прикладі з поясненням до "Івана Гуса".

У вступі до поеми "Єретик або Іван Гус", звертається, як ми знаємо, наш поет до чеського вченого П. Шафарика зі словами:

"Слава ж тобі,Шафарику,
Во віки і віки
Що звів єси в одне море
Славянськії ріки".

Наведені слова зручно використовує Дорошенко для під-

TULA-online.org

мінення поглядів Шевченка. Коло останнього слова ставить коментатор помітку, яка відсилає читача до такого пояснення, вміщеного під текстом на цій же сторінці: "Славянофіли московські мріяли про те, щоб усі словянські народи злилися в один нарід російський, цю думку висловив російський поет Пушкін, сподіваючися, що "словянські струмочки зіллються в російському морі". А славянофіли українські хотіли б, щоб кожний словянський нарід, єднаючися в одну братерську спілку з іншими словянськими народами, зберігав свою індівідуальність. Отже, і Шевченко говорить про "одне море", в якому зливаються словянські ріки й витворюють одну духову спілку, де всі рівні і ніхто не панує над другим".

Читач, перечитавши таку примітку, починає згодом помилково думати, що то Шевченко, а не коментатор, мріяв також і про те, що всі словяни обєднаються в одній словянській федерації, в яку будуть входити , звичайно, і москвини. Тимчасом твір Шевченка не дає жодних підстав для такого твердження! По - перше, коли Шевченко навіть і згадує в тих чи інших творах про словян, то ніколи не зараховує до їх гурту москвинів. По друге: В наведеному уривку він говорить лише про те , що Шафарик у своїй книжці "Славянська давнина" уже звів ("звів єси") " в одне море словянські ріки" - це б - то уґрунтував спільне походження й минуле словянських народів. Про жодну ж "спілку" і жодне "море", в якому мають (у майбутньому) зливатися "словянські ріки, чи про якусь федерацію Шевченко й не згадує! Натомісць далі в тому ж вступі до "Івана Гуса" читаємо: "А я нишком Богу помолюся, щоб усі словяни стали добрими братами і синами сонця правди і єритиками отакими, як Констанцький".

Стати "добрими братами" - це не значить створити якусь одну спілку, лише значить ставитися з любовю один до одного, в потребі - підтримувати (як, напр. підтримують себе взаїмно заприязнені держави) і діяти так, як належить "синам сонця правди", це-б-то керуючися справедливістю.

З наведеного ясно, що коментатор зручно підмінив думку Шевченка - іншою, потрібною коментаторові, але чужою Шевченкові.

Для тої ж мети у вже згадуваному "Кобзарі" під редакцією Д. Дорошенка додано серед інших приміток та пояснень до "Великого Льоху" і таке: "третя московська ворона зупиняє розвиток визвольних змагань у самій Росії й душить усі її народи" (стор. 134). Завдяки наведеному "поясненню" московський нарід робиться такою ж жертвою "злого

TULA-online.org

духа", як і інші "народи Росії", а тим самим - не несе відповідальности за політику Московщини. Тимчасом у тексті стоїть виразно, що перша ворона каже: "і я люта, а все-таки того не зумію, що москалі в Україні з козаками діють".

Подібним же способом уся моральна відповідальність за загарбницьку політику московського народу перекидається на самий тільки уряд такою приміткою: "Російський уряд від початку XIX століття став систематично завойовувати Кавказ... Російський уряд від часу до часу виряджав..." Коментатора мало журить те, що речник народу московського (а не уряду!). Пушкін захоплювався тим, як московське військо, мов "чорная зараза" вигублювало й нищило "племена" Кавказу.

Щоб всупереч усім свідченням, фактам і навіть висновкам слідства безпідставно включити Шевченка в число членів Кирило-Методієвського Братства, цілком ясні слова Шевченка з "Посланія" - "Розкуйтеся, братайтеся! У чужому краю не шукайте, не питайте того, що не має і на небі, а не тільки на чужому полі" - одержують примітку, яка "пояснює" слово "братайтеся" так: "закладайте політичні товариства-братства (от як братство Кирило-Методієвське, до якого пристав скоро потому сам Шевченко)".

Як бачимо, вжите Шевченком цілком у іншому значінню слово "братайтеся" в творі написаному тоді, коли Шевченко певно не знав навіть про жодне "Кирило-Методієвське Братство", яке тоді щойно організовувалося - було спритно використане, щоб прищепити читачам неправильну думку про Шевченка.

Текст же "Посланія" не лишає сумніву, що Шевченко закликав усі суспільні верстви українського народу до братського обєднання та і саме "Посланіє" було заадресоване лише до українського народу.

Навіть довгий і вистарчаюче ясний заголовок "Посланія" уважав конечним проф. Д. Дорошенко "пояснити" всупереч тексту, написавши, що наче б то "В цій своїй поемі Шевченко звертається до сучасного йому українського панства" (по що ж тоді автор "Посланія" писав у заголовку: "і мертвим і живим і ненародженим землякам моїм"?

Але є ще значно "сміливійші" коментатори за проф. Д. Дорошенка! Згадати б, хоча б для прикладу, як відомий публіцист наших радикалів - Коберський робить з Шевченка прихильника соціялізму й ідеї скасовання приватної власности.

На стор. 14 своєї книжки "Українське народництво по обох боках Збруча" подав Коберський ці чотири рядки

TULA-online.org

вірша Шевченкового з такими підкресленнями де-яких слів:

"Чи є що краще,
Лучше в світі,
Як у купі жити,
З братом добрим
Добро певне
Пожить не ділити".

На підставі цієї строфи, цитуючи яку Коберський з наміром не подав, з якого твору поета вона взята, робить висновок, що Шевченко був прихильником соціялізму, скасовання приватної власности і спільного комуністичного господарювання.

Ми зараз пояснимо "забудькуватість" п. Коберського. Ця строфа взята з наслідування 133 псальма Давидового. Коли ж ми, взявши Біблію, перечитаємо той псалом, то побачимо, що той псалом починається так: "Глянь, як добре і як любо, коли брати живуть укупі" (стор. 564 Британське видання). Цю думку й переказав без змін Шевченко, ще обмеживши царя Давида, словом "добрим" (це б то не з усяким "братом").

Як бачимо, тепер нам після такого коментовання лишається до розвязання хіба питання, чи і цар Давид не був часом прихильником ідей Маркса чи когось іншого з ідеольоґів соціялізму?

Цей метод з-посеред наших коментаторів-українофілів стосував не один Коберський.

Ось недавно автор "Основ марксістського літературознавства" - Петренко вже на еміґрації опублікував статтю, в якій на початку повторює старі думки ще Драгоманова і Єфремова, яко власні, пишучи: "Шевченко (до 1843 р.) нагадує талановитого учня, котрий засвоїв те, що зачерпнув з "Історії Русів", але погляди ці не відзначалися окресленістю, якою позначився світогляд Шевченка "пізніших часів", пише він, і потім, щоб зясувати нам ту "окресленість" поглядів та клясового світогляду, подав переспів іншого, 44 псальма Давида.

Як і в першому випадку, переспів мало ріжниться від оригіналу: і в ньому, як і в оригіналі, говориться про поневолення цілої нації, про занепад її (а не якоїсь кляси тої нації). Шевченко перекладав отже: "вороги нові розкрадають, як овець нас і жеруть нас... покинув нас Боже на сміх людям, в наругу сусідам". Коли ми замісць "нас" спробуємо підставити "селяни", "кріпаки" чи щось подібне, а не українську націю, тратить усе всякий глузд, а до того ми в цілім "Кобзарі" не знайдемо місця, де б слово "ми" означало лише клясу. Тільки нація в ціло-

TULA-online.org

му може бути кинута " в наругу" сусідам" (які до речі тоді самі у себе мали кріпацтво), і ті сусіди, будучи державними націями, можуть "сміючися кивать головами".

Ріжниться від псальма Давидового переспів Шевченка словами: "Поборов ти першу силу, побори ж і другу, ще лютійшу". В інших своїх поезіях Шевченко називав (порівнюючи) не раз Московщину лютійшою за Польщу, і тут, коли слово "сила" розуміти, як силу нації, держави - речення є льоґічне. Але спробуйте замінити слово "силу" тямкою "пани", і речення тратить зміст, бо для "клясово" думаючої людини "пани" є одною і тою ж силою у всіх випадках.

Так намагаються ліві українофіли перетворити "Кобзаря" на твір соціялістичний.

Щоб не поминути насвітлювання Шевченка комуністами, згадаємо хоча би такі слова відомого комуністичного поета - Сосюри:

"Коли б Шевченко жив тепер,
Він був би членом Ве-Ка-Пе".

Ще очевидно далі пішов землячок Шульга-Шульженко, що написав, звертаючися до Шевченка: "Як би ти жив, то..то працював би зі мною в Че-Ка".

Вже кілька наведених нами прикладів не лишають жодного сумніву в тому, що "українофіли" (без ріжниці соціяльно-політичних поглядів!) досить "попрацювали" над зміною поглядів Шевченка і що тому конечним є виявлення справжніх поглядів поета та зясовання усієї незвичайности появи його серед нас!

Однак, незвичайність поглядів великого поета і всю їх глибину можемо ми оцінити лише на тлі історичної дійсности, лише пізнавши ті історичні лаштунки, на тлі яких довелося виступати Шевченкові. Без цього не зможемо належно оцінити також ґеніяльної інтуїції поета. До висвітлення тих історичних лаштунків переходимо в наступному розділі, але перед цим мусимо ще раз спинитися над питанням автентичности тексту "Кобзаря".

Обминути цього питання не можемо, бо ж читач, бажаючи сам переконатися в єдиноможливости такого розуміння тексту, яке лягло в основу цілого ряду наших тверджень, звернеться до тексту "Кобзаря і не раз може натрапити на цілком інший текст. Ми не збиралися спинятися над большевицьким"опрацьованням" тексту творів Шевченка, але на жаль, ті "опрацьовання" були пущені "в обіг" і еміґраційними видавництвами.

TULA-online.org

Оскільки йде мова про автентичність тексту віршованих творів Шевченка то большевицькі редактори блискуче використали ту обставину, що доводиться мати в основному до діла з чотирма "текстами". Перший текст "Кобзаря" 1840 року (дуже коротенького - поезії початкового періоду творчости), текст окремо виданих у 1841 році "Гайдамаків", текст так зв. "Чигиринського Кобзаря" з 1843 року до якого доброшуровані були примірники, що лишилися ще нерозпроданими "Гайдамаків" виданих в 1841 р. і нарешті - текст "Кобзаря", який Шевченко подав на розгляд цензури в 1858 р. Цензура багато де-чого поскреслювала, в процесі заходів що-до дозволу довелося поробити ріжні зміни і нарешті щойно в кінці листопаду 1859 року був отриманий дозвіл. В грудні цей текст друкується, а в кінці січня 1860 року Шевченко вже розсилає видрукованого з датою 1860 р. "Кобзаря". Наслідком того всього текст в редакції 1858 року в багато чому ріжниться від тексту видрукованого в 1860 р. примірника, на якому ще є зроблені поправки рукою поета.

Нормально - повинна була б остання редакція, зроблена самим поетом лягти в основу тексту, а всі попередні варіянти - дістатися до "Варіянтів" у кінці книжки.

Але така розвязка не влаштовувала ті чинники, які хотіли ослабити враження яке роблять твори Шевченка і які тому у всіх випадках брали той текст, який найбільше відповідав їх плянам, а де-коли вони використовували також взагалі непевні "автографи".

Для кожного ясно, що Шевченко, який за намовою приятелів (імовірно - Гребінки) і за заохотою і матеріяльною підтримкою Мартоса видав свої перші твори; видаючи їх мусів числитися з "порадами" Мартоса, а може й Гребінки. Безперечно також, видаючи "Гайдамаків" він не важився нехтувати настирливими порадами своїх старших приятелів. Очевидно, наслідком тих "порад" - була написана "Передмова" до "Гайдамаків".

Шевченко так уклав цю свою "Передмову", додану після самої поеми, що всякому ясно, що ця,уложена в гумористичному тоні "Передмова" є чимсь цілком окремим і надто далека від твору не лише своєю формою (проза), але й думками! Думки висловлені в "Передмові" надто ріжняться від ідей якими пройнята ціла поема, надто виразно виявляють тенденцію затерти, приглушити сказане в поемі, щоб не викликати враження латки нашитої на цілому під тиском якихось нам невідомих чинників.

Як ми вже казали у видання 1843 р. включено той видрукований ранійше текст "Гайдамаків" просто механічно - недопродані примірники доброшуровані до "Чигиринського Кобзаря", отже тому їх текст у тому виданню не можемо брати в рахубу.

TULA-online.org

В році 1858 поет, який тоді вже мав 44 роки, мав великий життєвий досвід, мав змогу продумати, передискутувати й перевірити не одну свою ідею, готує нове видання тих усіх своїх віршованих творів на які може сподіватися одержати дозвіл від цензури.

Тому власне текст "Кобзаря" в редакції 1858 р. і є для нас обовязковим, він найбільше відповідає поглядам самого поета, який тоді, безперечно, вже ставився критично до порад своїх приятелів, а в тому числі й П. Куліша.

Однак друкування творів Шевченка в друкарні, яка належала П. Кулішу, дала таки змогу останньому подекуди вплинути на текст "Кобзаря" і безперечно Шевченко мусив погодитися з доконаним фактом.

Отже тому маючи текст "Кобзаря" переглянутий і виправлений поетом безпосередньо перед відданням його в 1858 р. на розгляд цензури, це б то т. зв. редакцію 1858 р. ми повинні держатися того тексту.

Редактор П. Зайцев, який редаґував текст творів Шевченка для видання Українського Наукового Інституту у Варшаві, заявив, що він дає перевагу тексту 1860 року, але в дійсности в багатьох місцях подавав основний текст не за виданням 1860 року, чи 1858 р. , тільки за виданням 1841 р. а траплялися досить численні випадки коли подавав за текстом останнього тодішнього видання (1934 р.) большевицького. Усі ж інші тексти - подав П. Зайцев при кінці серед "Варіянтів та уваг до тексту" друкованих петітом, зазначаючи як є в тому чи іншому виданні.

На жаль, ми знаємо, що 99 відсотків передплатників і читачів не будуть порпатися в тих "Варіянтах та увагах" поданих дрібним шріфтом в кінці творів, а тому буде ширитися, як "автентичний", той текст, який знаходить читач в кожному томі, як основний.

Завдяки сказаному текст, з яким не згоджувався сам поет, або і в пізнійшому виданню відкинув, або й був скомбінованим пізнійшими видавцями, яким з тих чи інших політичних міркувань ориґінальний текст був не на руку - може початися ширитися і даватиме змогу приписувати Шевченкові ті погляди, які були йому чужі.

Для прикладу нагадуємо хоч би ту "Передмову" до "Гайдамаків" про яку вже попереду була мова.

"Гайдамаки" пройняті ідеєю відновлення української державности (ця ідея - як мрія ясна виринає і у Яреми і у тих старшин, що зійшлися святити ножі і у самого поета, який починає "Свято у Чигирині" словами: "Гетьмани, гетьмани"). Рівно ж підкреслена в поемі "Гайдамаки" ідея безкомпромісової боротьби.

Шевченко й пізнійше, у вірші адресованому до М. Гого-

TULA-online.org

ля протиставляє безкомпромісовий патріотизм Ґонти угодовському льокайству тих, хто "виховують" своїх синів для... окупантів.

А "Передмова"? в "Передмові" стоять фатальні слова: "ми (словяни) одної матері діти... нехай бачать сини й внуки, що батьки й діди помилялись, нехай братаються знову з своїми ворогами. Нехай.... нерозмежованою останеться навіки од моря й до моря словянська земля".

Ясно, кому потрібно ширити таку ідею з... підписом Шевченка.

Тимчасом сам Шевченко усунув цю "Передмову" з редакції 1858 р., більше того, не було її в виданню 1860 року, бо вона перечила поглядам Шевченка, а тому неузасадненим є міщення її.

Подібних змін тексту є надто багато щоб їх тут усі наводити і ми мусимо обмежитися лише до привернення уваги читача до кількох щоб так зорієнтуватися в якому напрямці змінювано текст.

Ось напр. в поезії "До Основяненка" в тексті бачимо

"Наш отаман Головатий
Не вмре, не загине,"

замісць

"Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине"... які то слова опинилися серед "варіянтів".

У "Гайдамаках" в тексті 1858 року другий розділ має заголовок "Ярема", але тепер фіґурує в основному тексті "Галайда", хоча щойно в сьомому розділі одержує "Ярема" призвище "Галайди"! Отже ця зміна обнижує вартість твору.

Крім того Шевченко початково йдучи за переказом думав, що титаря вбили у Вільшаній, але пізнійше усталив, що таке сталося у Мліеві. Тому він у виданню 1858 року всюди виправив "Вільшану" на "Мліїв" - однак видавці нинішні затримали цю помилку виправлену самим поетом.

В тих же "Гайдамаках" випущено 28 рядків, хоча без тих рядків неясно пощо намагається Галайда довше затримати Ґонту на танцях.

У творі "Не завидуй багатому" замінено такі слова

"Нема раю на всім світі, хіба що на небі"

на атеїстичне твердження:

"Нема раю на всій землі та нема й на небі".

Багато змін роблять те чи інше речення просто безглуздим, або наближують слова до московської форми одночасно псуючи риму (напр. "кисни в чорнилі" замінено так на вислів "кисни в чорнилах").

З "Невольника" зникли слова "Й на тім світі любитиму" та "І за тебе Господа благати", а вміщено уривка в якому тих слів немає.

TULA-online.org

TULA-online.org

Щоб легче було приписувати Шевченкові розчарування в козацтві - подано в основному тексті, як і в большевицьких виданнях, текст відкинутий самим поетом під заголовком "Сліпий", який не був ніколи друкований до 1925 року. Той же текст, якого дав до "Кобзаря" в 1858 році сам поет, під назвою "Невольник", опинився аж в томі У. варшавського видання (у виданню М. Денисюка - том IУ.) серед усяких варіянтів, бо в тому тексті стоїть:

"Ще на Україні веселі
І вольнії пишались села
Тоді, як праведно жили
Старий козак і діток двоє
Ще за Гетьманщини старої
Давно се діялось колись..."

Тимчасом, за схемою і наших українофілів, і большевиків Шевченко обовязково повинен був "розчаруватися в козацтві", а не навіть перед смертю писати про те, що за старої Гетьманщини в Україні "пишалися вольнії села" та й люди жили в них "праведно," це б то згідно з наукою Христовою.

Рівнож зникли з основного тексту слова:

"Старий вимовив і нишком
Богу помолився".

В "Кавказі" цілком ясні і зрозумілі слова

"Що день Божий довбе ребра
Й серце розбиває". замінено

на досить безглузді:

"Що день Божий добрі ребра
Й серце розбиває".

Навіть правильна передана за латинською мовою в "Неофітах" назва "Сиракузи" замінена на сучасну італійську "Сиракуза".

Цих кілька прикладів можуть свідчити яскраво в якому напрямці нині працюють "шевченкознавці", та чому ми воліємо вже ближче триматися тексту В. Доманицького.

В "Гайдамаках" у "варшавському" виданню (слідом за совєтським) змінений також заголовок другого розділу. У "Гайдамаках" у тексті 1858 року другий розділ має заголовок "Ярема", але тепер фіґурує в основновному тексті "Галайда", хоча щойно в сьомому розділі одержує "Ярема" призвище "Галайди"! Отже ця зміна обнижує вартість твору.

Крім того, Шевченко початково, йдучи за переказом, думав, що титаря вбили у Вільшаній, але пізнійше усталив, що таке сталося у Млієві. Тому він у вид. 1858 р. всюди виправив "Вільшану" на "Млїів" - однак видавці нинішні затримали цю помилку виправлену самим поетом. В тих же "Гайдамаках" випущено 28 рядків, хоча без тих рядків неясно по-що намагається Галайда довше затримати Ґонту на танцях.

У творі "Не завидуй багатому" замінено слова: "Нема раю на всім світі, хіба що на небі" на атеїстичне твердження: "Нема раю на всій землі та нема й на небі".

Подібних змін в тексті "Кобзаря" є дуже багато.

III. ІСТОРИЧНЕ ТЛО, ЩО НА НЬОМУ З ТАКОЮ ЯСКРАВІСТЮ З А Р И С О В У Є Т Ь С Я П О С Т А Т Ь Ш Е В Ч Е Н К А.

Читача, який хотів би докладнійше познайомитися з тими відносинами та політичними настроями , які були пануючими за часів життя й діяльности Тараса Шевченка, а також з причинами й чинниками, які до них привели, відсилаємо до іншої нашої праці (Р. Млиновецький "Історія українського народу", видання друге, доповнене, 1953 р. стор. 644).

Тут же, за браком місця, мусимо обмежитися до подання найконечнійших для відтворення загальної картини уривків із названої праці, до наведення яких і переходимо:

"Старшина часів істновання Козацької Держави, особливо ж та, яка її створила, стояла виразно на становищі національному, діяла в інтересі "козацької нації", яку слушно ототожнювала з українським народом, який жив державним життям у Київській Імперії і Галицько-Волинській державі. Діячі тої Козацької Держави намагалися відродити стару нашу державу і всякі "союзи" трактували так, як і нині трактують держави - це б то як "умови про співдіяння проти інших держав протягом певного часу".

"Подібним способом вони дивилися і на шукання "протекторів", чого доказом було хоч би те, що Хмельницький спочатку шукав і прийняв протекцію Туреччини, потім змінив її на московську, а тамту - на шведську".

"Так думаючих українських діячів (у першу чергу старшину) москвини та їхні аґенти винищували всіма можливими способами просто фізично, а одночасно підтримували одною рукою (другою ж ослаблювали, узалежнюючи все більше від себе) той менш політично вироблений відламок старшини (переважно з людей, яких революційна хвиля винесла на поверхню з низів), який погоджувався на концепцію не незалежної держави, тільки окремої, з власним широким самоврядуванням, коронної провінції московської держави".

"До цього відламку, так би мовити, "козацьких автономістів" москвини, користаючися з кожної нагоди, намагалися домішувати московські й інші чужинецькі елементи, далі ліквідуючи тих, котрі ще мріяли про незалежність свого народу і виходили з його національних ін-

TULA-online.org

тересів. Цей процес, після поразки нашої під Полтавою, в прискореному темпі був доведений до кінця і тому в кінці першої чверти XVIII віку можна уважати зліквідованою всяку ширшу підставу для українського національно-державного руху, якого останні автивні прихильники опинилися або з Орликом на еміґрації, або були закатовані, або заслані в далекі краї московської імперії".

Впарі з тим ішла ступнева ліквідація решток автономії і решток окремішностей.

"Ступнева ліквідація решток українського адміністративного апарату особливо гостро відчувалася тими українцями, що працювали у військових канцеляріях та взагалі в залишках колишніх українських державних установ і своєю освітою де-що переважали загал, але не остільки, щоб обхоплювати зором широкі обрії. Вони бачили "утиски" і тих конкретних московських адміністраторів, що їх чинили, але вони не розуміли, що і ті адміністратори, і московський цар, і ті представники освічених верств московських, які кричали про службу правді і добру та про людяність - усі мали одну й ту ж приховану мету: утримувати український нарід у стані такого знесилення, яке б робило його нездатним до будь-якого спротиву, щоб він не міг додуматися, яку долю йому готують загарбники і як віл працював на своїх запеклих ворогів, не перешкоджаючи останнім, вміру потреби, використовувати загарбану українську землю так, як використовується зложений у банку капітал".

" Однак, ці українські урядовці, не зважаючи на своє обмосковлення і несвідомість московських намірів - тужили за "своїм", за старовиною і це імовірно також штовхало їх до літературної діяльности".

"І Самовидець, і Величко, і Гребінка, і Ханенко, і Маркович, і Покас саме з наведених причин, виявлюючи свою любов до українських традицій, народу і землі, стояли, звичайно, не на ґрунті державної самостійности, тільки на ґрунті автономізму, у більшій чи меншій мірі - москвофільського та писали по-московськи. В наслідок того навіть такий кращий представник українських освічених верств, виховний в дусі західньо-европейських демократичних поглядів, як Василь Капніст, який(був момент!) мріяв про визволення України за допомогою Німеччини (майже так, як Орлик), написав свою сумну "Оду" на остаточне поневолення України - московською мовою. Невідомий автор "Історії Русов" - прихильник европейських ідей т. зв. "освіченого абсолютизму" чи навіть свого роду наро-

TULA-online.org

доправства і романтичного ідеалізовання старовини - мають в дусі тих ідеалів і в дусі москвофільського автономізму викривлене минуле України тою ж московською мовою".

Патріотизм здеморалізованої окупантами української старшини, обмосковленої майже до решти, - став носити чисто провінціяльно-становий характер і, фальшуючи минуле, відхрещувався від усіх ідей, за які боролись гетьман Орлик та українські патріоти козацької України, отже це був патріотизм антинаціональний , подібний до того, який могли мати мешканці міста Москви або мешканці Суздаля. Цей "патріотизм" був в істоті речі настільки москвофільський, що власне мало ріжнився від патріотизму московського, підкреслюючи стало свій імперський патріотизм. Так напр. , один із згадуваних авторів (Покас) , у своїй передмові до "Описанія о Малой Росії" пише і "о великости малоросійской нації" і "о козацьком народе", який відзначався надзвичайною хоробрістю, проте наслідком свого обмосковлення, не розуміє за що боролися його великі предки та від кого грозить українському народові загин. Тому він підкреслює з особливим притиском завзяття козаків у "защіте от поляков", але... пишається "к російскому государству добровольним прісоединеніем". Знає він, що "Статті" Хмельницького були пофальшовані, але не знає того, що вони були вимушеним епізодом, що Хмельницький робив усе від нього залежне , щоб Україну визволити з цієї "спілки". Тому Покас, як і інші згадані нами автори, не тільки не виступає проти ідеї Переяслава, але приймає її за основу майбутніх українсько-московських відносин, не розуміючи справжніх цілей московської кольоніяльної політики та її узасадненої послідовної неухильности. Навпаки, з властивим усім їм примітивізмом, трактує її окремі моменти, як відокремлені "уриски" де б то за окремими "деревами" не бачить "лісу".

"Орлик шукав рятунку для України у відновленню держави предків за допомогою всіх можливих ворогів московської імперії - ці ж "історики" й мемуаристи намагаються погодити свій "менший" патріотизм (для них - український) з тим другим, якого їм прищепили москвини, патріотизмом "більшим", імперсько-московським, коштом першого".

"Лише під впливом европейських ідей і принесеного з Заходу захоплення старовиною - освічені верстви починають, як ми вже писали, шукати шляхів до свого народу.

TULA-online.org

Але це шукання має у великій мірі науковий характер. А разом з тим їм брак політичної ідеї, брак розуміння навіть справжніх причин такого стану і свого народу - от - же й невміння знайти шляхів порятунку. Україна осліпла і світ побачила таким, яким його хотіли показати їй найгірші її вороги. Ці "любителі старовини" і вчені не свідомі не лише справжніх причин занепаду України, якого дошукуються в режимі, але й не розуміють залежности між політичною і економічною незалежностю, як базою, та розвитком духових цінностей науки і мистецтва".

"Такі літературні течії, як сентименталізм, а потім романтизм, захоплюють інтеліґентські кола України. Зацікавлення минулим, яке в попередньому столітті мало уґрунтувати права "малоросійського дворянства", в першій половині XIX століття оживлюється власне цими літературними течіями. Москвини й поляки, що вже виросли на Україні, під впливом цих течій також починають надзвичайно цікавитись "місцевою" старовиною і етноґрафічними особливостями. Ні одні, ні другі вже не бояться "збудити покійника", одні й другі уважають Україну невідривною частиною своєї землі, а українців, що заселюють ту землю - або архаїчною, відсталою відміною польського народу (польська "українська школа"), або московського народу (Сомов, Поґорельскій та інш.). Не природним було б, коли б не захоплювалися з тим більшим запалом "романтичним" минулим України та її етноґрафічними особливостями також і обмосковлені українці. Усім їм здавалося таким натуральним, що коли Вальтер Скотт оспівував старе лицарство Шотляндії й Анґлії - то варті не меншої уваги романтичні сюжети з минулого України, скарби ориґінального побуту та мальовничі одяги. Запопадливо починають збирати і видавати памятки устної словесности Цертелев, Ходаковскі, Максимович, Срезневський, Лукашевич, Метлинський, Куліш та інші; збирають та скуповують старовину Тарнавський та Галаган. Появляється досить багато творів на теми з минулого і сучасного українського життя. Однак, твори авторів-українців ріжняться від творів на українські теми москвинів і поляків лише мовою (і то далеко не завжди!) Цей рух не знає і знати не хоче тої України, яка героїчно змагалася за відновлення держави предків. Письменники ті вишукують головно постаті, які можна було дочепити до тріумфальних походів московської та польської націй."Українці" і "козаки" Мальчевського, Залеского чи Ґощинського - це палкі польські патріоти, "українці" і "запорожці" Сомова, Поґорельського - патріоти московські. Але із письменників-українців не лише М. Гоголь (що писав по московськи) змушує свого Тараса Бульбу вигукувати "пророчі" слова про май-

TULA-online.org

бутню могутність... "Росії" та московського царя, а Гулак-Артемовський, Корсун, чи Квітка-Основяненко погоджували своє писання навіть українською мовою з... московським патріотизмом! Більша чи менша доза московського яничарства була властива всім згаданим (і багатьом - не згаданим) діячам і письменникам початків українського відродження. Г. Квітка висловив це антиприродне поєднання ідей так: "Цар - батько, а Україна - мати". Це, отже, наївна модифікація ідеї автора "Історії Русов", модифікація, яка своєю наївністю деградувала всіх тих діячів-українців до рівня "політичної свідомости"... проводирів гайдамацьких рухів і була безмежно далека від тих вершин, на яких стояла наша ж політична думка за гетьмана Орлика".

"Представники Козацької України були засадничими ворогами московської державної ідеї на українських теренах, боролися за власну суверенність. Згадані представники початків нашого відродження були вже яничарами московської державної ідеї (хоча ще почували виразну антипатію до московського народу) і боролися лише за право плекання української культури для домового вжитку. Усе це могло привести до фатальних наслідків, коли б не те, що навіть такі хворобливі прояви скарловатілого патріотизму улегшили появу з надр неомосковленої , , хоч і темної, української цілини нечисленних одиниць, що спромоглися не піддатися ані чужим політичним впливам, ані культу форми. Цю - для них органічну - форму вони виповнили тим хвилюючим змістом, який змушував горіти вогнем серця діячів Козацької України і штовхав їх до боротьби".

"Але ті одиниці (починаючи з Шевченка) зродив український нарід згодом, Шевченкові ж довелося застати таке оточення: Український автономізм доби "Історії Русов" та інших подібних творів, московський по формі і провінціяльно-патріотичний (а одночасно імперсько-патріотичний) змістом, еволюціонувавши, став у Костомарова, Куліша, Гулак-Артемовського, Гребінки, Квітки, Метлинського, Грабовського, Драгоманова, Мирного і т. д. вже українським по формі, але таким же москвофільським по змісту. Діячі і письменники цього напрямку мали в ліпшому випадкові дві батьківщини ("тіснійшу" - Україну і "ширшу" - московську імперію), а в гіршому - одну "багатопровінційну і многоплемінну... Росію".

"Гулак-Артемовський пише, не гірше сучасного Тичини, ентузіястичного вірша з приводу одержання московського ордена Станіслава і вихваляє "білого царя" так, як Тичина й інші "орденоносці" - червоного. Гребінка в своїй поемі "Богдан" пише про "чудесне царство - Росію" та перекладає атиукраїнську Пушкінову "Полтаву", роблячи її ще

TULA-online.org

більш антиукраїнською і... несмачно-льокайською. Москву він зве , як і сучасні "советскіе" патріоти - "Велікою Москвою" і, як вони, великого гетьмана Мазепу - "пресучим гетьманом", випереджуючи під цим оглядом проф. Оглобліна та його "малоукраїнських" колеґ. Метлинський у вірші "Пожар Москви" зве Москву "рідним краєм". Забіла змушує сина у вірші "До батька" - "царя почітать", бо "він як рідний усім батько, за те його увесь народ, за те прославляє," так випереджуючи усіх одописців, які захвалюють "рідного батька Сталіна".

Таке було те історичне тло, такі були невідрадні обставини витворені протягом перших ста років фактичної окупації Гетьманщини московською державою, серед яких судилося жити і творити нашому ґеніяльному поетові.

IУ. ПЕРШІ ПОЕТИЧНІ ТВОРИ ШЕВЧЕНКА ТА ТВОРИ ЙОГО СУЧАСНИКІВ.

Початок поетичної творчости Шевченка припадає на добу розцвіту романтизму в літературі, зокрема на період захоплення славянських авторів баллядою, як поетичною формою, а також народніми переказами й леґендами. Назва "балляда" походить із Заходу. Так звалися в Провансі, а згодом і в інших країнах пісні, дуже популярні за середньовіччя. За доби розцвіту романтизму - це була назва лірично-епічних віршованих оповідань в дусі народньої поезії, в яких фантастичне і казкове переплітається з реальним.

Але тоді, як московський письменник Жуковскій захоплюється творами Улянда і Берґера та, наслідуючи їх, пише свою "Светлану" (берґерова "Ленора") і "Людмілу", коли з дуже подібними тематично творами виступає Пушкін ("Русалка"), Міцкевіч ("Світезянка") - тоді Тарас Шевченко пише також ряд балляд, які однак мають цілком ориґінальний характер.

До балляд слід зарахувати : "Причинну", "Тополю", "Утоплену" і "Русалку".

На добу творчости Шевченка припадають часи, коли в літературі ще живі були впливи Шатобріяна (спізнений відгомін у Пушкінових "Циганах") і Гельдерліна, міцні були впливи Новаліса, Гофмана (останній вплинув на такі твори Гоголя як "Ніс", "Портрет"), Кляйста, Мюссе, Шіллера (блідою тінню "Розбійників" Шіллера є "Дубровскій" Пушкіна), Байрона ("Євґеній Онеґін" - наслідування "Чайльд Гарольда",

TULA-online.org

як зрештою й ряд творів Лермонтова та того ж Пушкіна), Ґете, Гюґо ("Капітанская дочка" Пушкіна є властиво перерібкою "Бюґ Жарґаля" Гюґо).

Тарас Шевченко безперечно також підпав загальному впливові романтизму, але, як побачимо далі, не був під впливом ні одного з романтиків, не виключаючи такого "божка" тодішньої літератури, як Байрон.

Навіть пишучи свого "Перебендю", Шевченко, хоча й підкреслює, як і всі романтики-байроністи, самітність поета, яка є наслідком його вищости над загалом і говорить про втечу на лоно природи чи в царство спогадів про славне-минуле, як єдину "розраду", проте і тут дає Шевченко своє, цілком відмінне трактовання теми.

В ряді своїх поезій виявив Шевченко, як прийнято у нас за шабльоном казати, "романтичне" захоплення "козаччиною", але й воно було цілком відмінним від захоплення попередників і сучасників Шевченка і питанням є, чи взагалі можна говорити про "романтичну ідеалізацію" минулого Шевченком (ми не маємо на увазі "критеріїв" наших, заражених "соціялістичним розумінням історії" демократів і соціялістів, які вважають "ідеалізованою" всяку історію, яка не є дбайливим підбором самих лише тих моментів, які можуть свідчити про "клясову експльоатацією ", "боротьбу кляс" і т. п.).

Котляревський, Гребінка, Метлинський та інші захоплювалися "декоративним" боком козаччини ("бунчуки", "жупани", "оселедці" і т. д.) та, як пише "Історія Русов", "їх почті безпрімерной атваґой", воліючи при тому спинятися тільки на тих проявах тої відваги, які пішли на користь лютому ворогові України - Московщині. На перебування ж в складі цієї ворожої держави одні з застереженням, другі - без жодних, в засаді годяться. "Є в нас віра, цар і мова і чимало нас словян. Все своє в нас... ну чого вам ще шукати в бусурмен?" (Метлинський), і тому Гребінка з захопленням вкладає в уста Богдана такі ганебні слова: "В єдінокровной нам Москве растьот, цвєтьот і мощно і красіво .... родних царей святоє поколеніє... У ног царя московскаво сложу мої ґетманскіє клейноди і счастіє прямоє укажу Украйнє із родов у роди".*

Автор "Історії Русов" захоплюється майже виключно тими гетьманами, що тримали з Москвою коштом власного народу, підкреслює хоробрість навіть "грубих (неотесаних) козаків", але в темних барвах малює тих, що збройно боронили від Московщини державних прав України, звучи війська Дорошенка - "велікой разбойнічьей шайкой", козаків Мазепи - "зрадниками", а самому гетьманові приписуючи "адскую

*Чи не нагадує це "рідного Сталіна" Тичину та інших?

TULA-online.org

злобу" і "замисел ґнусний" (підлий).

Для польських романтиків української школи було гідною подиву екзотичною героїкою те, що служило в їх творах Польщі, коштом власного народу, для московських і українофільських романтиків - те, що служило Московщині і ні одні, ні другі не захоплювалися тим, що служило тільки Україні! Рилеєв тому зробив героєм Войнаровського - що всупереч історичній правді, і навіть правдоподібности, зробив з нього ворога не Московщини ("Росії"), тільки абсолютної монархії, як форми державної влади.

Одні й другі пропаґували свої антиукраїнські ідеї, втілені в "романтичні" барвні постаті козаків, яких роля в їхніх творах мало ріжнилася від ролі Тараса - козачка в панському передпокої. Самозрозуміло, ніхто з тих романтиків не бажав собі повороту справжньої, а не "декоративної", козаччини, "сумував" же (це було ознакою романтика) за вигаданими "декоративними" постатями. Маркевич сумує за зовсім іншою, ніж Шевченко, "вольностю" і за тим, що "Ґетманщини нет, а с ней і счастья давніх лет", але цей сум міцно повязаний з переконанням "Уж нет і не будет в Украйне Ґетмана... Схоронілі Україну ми в ґробе Богдана". Щастя ж те, про яке він пише, зводилося ось до чого: "Бивало ми враґов ґонім по степях... весело нам тоґда било, сердце ліш вайной жіло... булава, бунчукі... усачі козакі... Ви сокрилісь, сокрилісь блаженние ґоди!... Там билі козачьі в лесах курені, в разсказах о бітвах катілісь іх дні, сверкалі їх копья і шаблі звучалі, костри по ночам у шатров іх пилалі" (Маркович).

Шевченко ніколи не малював таким минулого України і ніколи не захоплювався ані "війною для війни", ані самими по собі "червоними жупанами", "бунчуками", "гетьманами". Для Шевченка і жупани, і бунчуки і булава були лише або реалістичною подробицею, або символом часів, коли українці "вміли панувати" - це б то вести власну суверенну політику!

Однак, навіть у своїх найперших творах Шевченко не уявляє тих часів, як "блаженних років", тільки пише:

"Було колись - в Україні
Лихо панувало
Журба в шинку мед-горілку
Поставцем кружала"...

але тому, що тоді ми ще мали зброю в руках і творили історію, після наведених слів зараз пише:

"Було колись добре жити
На тій Україні".

("Іван Підкова").

У "Тарасовій ночі" знова Шевченко підкреслює: "Було

TULA-online.org

колись - панували"... хоча й тоді "москалі, орда, ляхи бились з козаками".

Про цю боротьбу ніколи Шевченко не думає так, як хотіли б, щоб він думав, наші ліві москвофіли й москвини - це б то тільки в площі соціяльній, лише завжди в національній! І в 1838 році пише він про те, що козаки бються не з "панами", тільки з поляками ("Обізвався пан Трясило, а годі журиться, а ходім лиш пани-браття з поляками биться"), і в 1841 році в "Гайдамаках" пише: "а тимчасом пишними рядами виступають отамани, сотники з панами і гетьмани всі в золоті", гайдамаки ж гукають: "карай ляха" (а не "пана") і навіть релігійний момент є на другому пляні, його щойно ксьондз висуває і загострює, кажучи: "заріж і їх, вони католики". І десят літ пізнійше, в 1848 році з захопленням описує Шевченко вибори гетьмана, а гетьман зве козаків "панове-молодці" та говорить, що треба не "на панів", тільки "на ляхів водити".

Це - не є жодна "ідеалізація", лише правда, бо в козацькій Україні перед правом були рівні й прості козаки й полковники.

Павдоподібно, з одного боку, власне вміння наших українофільських критиків і літературознавців (як і українофілів) бачити в козаччині лише або самі "золоті жупани", або "рух черні й кріпаків проти шляхти", а з другого - такий дійсний характер історичних творів Шевченка, який аж ніяк не відповідав поглядам наших українофілів і був причиною чому була пущена в обіг вигадка про те, що Шевченко перебував під впливом "Історії Русов", аж до поїздки на Україну.

У. ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЛИ НА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ШЕВЧЕНКА.

Уся несподіваність появи Шевченка з його поглядами й ідеями на тлі тих відносин, що запанували на Україні після Полтави, уся, стверджена нами в попередніх розділах неподібність їх до поглядів його безпосередніх попередників і його старших сучасників, висувають самі собою питання про чинники, які вплинули на сфомовання такого відмінного світогляду у нашого великого поета.

Першим і безперечно найважливійшим чинником була ґеніяльність поета, поєднана з його винятковою багатогранною,а одночасно такою суцільною індівідуальністю.

Без ґеніяльности поет не міг би не тільки впливати

TULA-online.org

своїми творами на своїх сучасників і нащадків, будячи їх з майже летарґічного сну, але й "прозрівати", бачити речі , заховані від зору інших.

Однак, і ґеніяльність, будучи лише "третім ступнем" талановитости, ще не дає людині змоги стати справді "пророком", стати тим, хто поривае, веде й запалює інших своєю неперможною, непохитною вірою, певністю конечности осягнення поставленої мети, огнем свого духа освітлюючи так грядучим поколінням шлях до кращого Завтра... Нині ми маємо високо-талановитих поетів, які де-коли силою вислову не уступали Шевченкові, але їм бракувало не лише ґеніяльности, але й характеру та власних поглядів і вони, міняючи , як флюґер напрямок, міняючи своє "вірую" під впливом зміни політичного вітру, нищили самі те, чому ще вчора закликали молитися.

Шевченко і під цим оглядом був цілком іншим. Шевченко, не зважаючи на "ідеольоґічний натиск" найріжноманітнійших чинників, починаючи з оточення й власних освічених земляків і кінчаючи на заохочуванню з боку москвинів піти шляхом Гоголя й малоросійських кареровичів, не зважаючи на застосовання до нього навіть таких "виховуючих"засобів", як вязниця й заслання, получене з віданням "у москалі", доніс свої основні погляди чистими й незахитаними аж до могили! Він не зігнувся й не захитався і не покинув боротися за визволення своєї нації, подібно, як одержавши "волю", не зрадив закріпаченого Москвою селянства, якого був сином.

Отже, ґеніяльність і характер були тим першим чинником, що вплинув на фомовання світогляду поета.

Другим важливим чинником, який впливав на творення Шевченкового світогляду, було власне щойно згадуване його кріпацьке походження.

Говорячи про вплив цього чинника, аж ніяк не збираємося перемелювати ще раз поширених думок про наче б то ним визначену "ворожість до панів" і скерування вістря творів проти наших рабовласників (такий вплив цього чинника заперечив сам поет у своїй "Марині"*), а маємо на увазі цілком інше значіння того.

Ми звикли, піддаючися силі інерції, розписуватися лише про відємні сторони кріпацького походження Тараса і зокрема неприступности для малого хлопця шкільної освіти. Тимчасом пора собі усвідомити, що "освіта" тоді вже була синонімом "обмосковлення". Освіта шкільна, культурні заінтересовання й ціла атмосфера освіченої родини мали тоді величезний неґативний вплив на формовання національного світогляду українського інтеліґента і цим чинникам завдячуємо в першій мірі те, що, напр. українець М. Гоголь

---

*"сказали б просто: дурень лає (панів) за те, що сам кріпак, неодукований сірак. Неправда!"

TULA-online.org

збагатив своїми творами московську, а не українську літературу, і навіть свого Тараса Бульбу зробив пророком-вістуном московського панування в східній Европі. Згадані чинники вплинули на Гоголя аж так, що він не знав ані української мови, ані звичаїв та побуту українського народу і мусив не раз, вже ставши письменником, звертатися листовно до матері з проханням достарчити йому конечні відомости.

Таким чином для українського народу було величезним щастям саме, те, що такий ґеній , як Тарас Шевченко , родившися кріпаком, уникнув "яничарського виховання".

Родившися кріпаком, малий Тарас ще дитиною пізнавав на власному досвіді "другий бік" життя, якого не можливо пізнати як слід, ані з вікна панської хати чи карети, ані навіть із зустрічей з селянськими хлопцями й дівчатами.

З рідного ж села виніс Шевченко любов до своєї землі, такого минулого її, яке збереглося в народніх переказах та піснях, до рідного побуту, мови і до самого того народу, якого иорґанічною частиною він був. Поза тим виніс він вміння читати й писати та де-що зі Святого Письма. Тому, коли пятнайцятилітній Тарас спинився зі своїм молодим паном у Вільні в ролі "козачка" (послугача при панові), він, як сам про це згадував, "виспівував ледве чутним голосом гайдамацьких пісень" . Такий був другий чинник формовання світогляду майбутнього поета.

Тому у Вильні у пятнайцятилітнього хлопця, який не підпав до того моменту жодній обмосковлюючій обробці, закладаються дальші підвалини світогляду в атмосфері, яка пересякнута антимосковськими настроями. Це був саме час коли поляки підготовлювали ґрунт для повстання 1830 року.

Ще за рік до польського повстання переїхав його пан до Варшави і віддав юнака-Тараса в науку до відомого маляра-мистця Ф. Лямпі, а в звязку з тим почав вдягатися Тарас в сурдут, білу сорочку, краватку, як і інші учні. Сімнайцятилітній юнак, живучи у Варшаві , формував свої погляди у цілком відмінних обставинах від тих, в яких виховувалися його освічені попередники, сучасники і навіть нащадки.

Тоді на окупованій москвинами Україні "найпоступовійші" елетенти з освічених "малоросіян" мріяли лише про більші або менші зміни, що, однак, не мали порушувати цілости московської держави.

Варшавське ж оточення (поляки) почувало себе чимсь відмінним цілком і чужим Московщині та мріяло про цілковите відірвання своєї землі і відновлення власної державности, як про єдину основу всяких змін*.

---

* Див. в кінці книжки "Примітку ч. I".

TULA-online.org

Про цей важливий період життя Тараса Шевченка, період, коли у кожної людини закладаються основи світогляду, майже не згадують наші біоґрафи та літературознавці, а тимчасом саме з нього виніс Шевченко не тільки своє знання польської мови, яке йому уможливило знайомість з польською літературою й польськими письменниками, але й національно-політичну свідомість.

Часті зустрічі вражливого юнака з його приятелькою - свідомою польською патріоткою - Ґусіковська, швачкою, безперечно також вплинули на те, що Шевченко не тільки не став, як хоч би Квітка або Гребінка, уважати московського царя "нашим" і "нашою" ж "православну" московську державу, але й взагалі усвідомив собі, що національне й соціяльне визволення - може прийти лише, як наслідок збройної боротьби, повстання проти окупанта.* "В своїй хаті - своя правда", як наслідок не "реформи" і не "зміни режиму", а тільки перемоги над окупантом, підчас якої "кров ворожа" повинна "волю окропити". Власне там у Варшаві став Шевченко поза прищеплиними нашій інтеліґенції московськими політичними концепціями. Ці звязки з поляками і винесене знання польської мови в свою чергу спричинилися до того, що вже по викупленню на волю, в Академії Мистецтв, він піддержував приятельські стосунки з колеґами-поляками, які і знайомили його з нелеґальною польською революційною літературою і рухом, очолюваним Конарським, а також з творами визначнійших польських письменників.

Це й був "третій чинник".

Вплив ворожого Московщині польського середовища з юнака, що наслухався гайдамацьких пісень і козацьких дум, що бачив коверзування і знущання поляків- панів над українцями-кріпаками, не міг зробити "польонофіла", але допоміг йому стати українським патріотом, навчив думати національними катеґоріями і шукати для гнобленої нації рятунку у відновленню власної суверенности, а не в шкідливих намаганнях допомогти вязничникові перебудувати вязницю!

Там же мусив навчитись Шевченко розріжняти виразно як окремі ворожі собі народи москвинів, поляків і українців та розуміти, що політику ведуть народи, очолювані урядом, а не самі уряди!

---

* Слід згадати, що і тут наші українофіли не обійшлися без вигадки... Авторка популярного (але досить далекого від правди) біоґрафічного нарису ("Шлях велетня") на ст. 25 пише: "одного вона не могла стерпіти - Тарасової "мужицької мови". Які підстави для цього твердження? Адже ж з одного боку Ґусіковська просто не знала української мови - була мешканкою Варшави, а з другого боку знала, що Шевченко був кріпаком, отже коли не хотіла говорити інакше, як по польськи - то не з мотивів соціяльних.

TULA-online.org

Пан Шевченка, військовий, син обмосковленого німця (що у нього Шевченко був перед тим козачком), у звязку з польським повстанням, забрався до Петербурґу. Шевченко лишився, але його, як і інших чужинців, відпровадив польський уряд до московської боєвої лінії, а далі Шевченка московська поліція відправила пішки "по етапу" аж до столиці!

Таким чином , Шевченко мав уже до свого приходу в Петербурґ більш-менш скристалізовані погляди. В Петербурзі пробув Шевченко в науці у маляра Ширяєва вісім років. Випадкова зустріч Шевченка з мистцем Сошенком та уперті заходи останнього довели до того, що Шевченка викуплено з кріпацтва і він міг почати вчитися в Академії Мистецтв. Завдяки ж Сошенкові познайомився Шевченко з Гребінкою, а це знова довело його до ознайомлення з творами українського письменства.

Безперечно, ще до того, як почав Шевченко вчащати до Академії, він познайомився з творами таких московських авторів, як Пушкін чи Жуковський , та з де-якими творами польськими.

Ставши вільним, Шевченко кидається гарячково здобувати всебічну освіту й ряд літ працює в цьому напрямку. В тому ж періоді знайомиться він, між іншим, з Пушкіновою "Полтавою" в перкладі Гребінки (і безперечно в ориґіналі), а також з "Історією Русов" та Бантиша-Каменського "Історією Малой Росії", що були тоді основним, майже єдиним джерелом відомостей про минуле України. І ось тут вперше на допомогу ґеніяльній інтуіції поета прийшли погляди, що виробилися в нього протягом віленсько-варшавського періоду. Нічим іншим не можна пояснити того факту, що ні захоплення Гребінки творами Пушкіна, зокрема "Полтавою", ні погляди "Історії Русов" - не тільки не вплинули на Шевченка, але він відразу зайняв протилежне становище в оцінці подій і постатей нашого минулого, становище українця, а не українофіла.

Саме тому, навіть на окупованій Україні не знайшли досі доказів захоплення Шевченка співцем московського імперіялізму шовіністом Пушкіним". На еміґрації ж, лише Л. Білецький, у редаґованому ним чотирьохтомовому "академічному" виданні "Кобзаря", відважився написати немов Пушкін і Лермонтов "мали великий вплив на оформлення "патріотичної і національної свідомости Шевченка". На підтвердження цього Л. Білецький подав тільки один "доказ", який..."доводить" і такі відому річ, а саме, що Шевченко читав Пушкіна і, не згоджуючися з його "Мідним вершником", включив до свого "Сну" сцену біля памятника тому, "хто розцинав нашу Україну".

Та чи заперечування є доказом "впливу" запереченого?

У 1835 році вчащав також Тарас Шевченко до рисункових

TULA-online.org

кляс "Товариства заохочення Мистецтв". Це товариство за виявлені здібности признало Шевченкові стипендію.

Щойно маючи 24 роки підпадає Шевченко під систематичне діяння московської освіти, слухаючи виклади в Академії та читаючи книжки, але вже це не могло переробити Шевченка. Закінчує Шевченко високошкільну освіту в Академії з відзначенням*. Слухав він там виклади з всесвітньої історії й історії мистецтв. Вивчав баталістику, ґравюру, теорію мистецтва, теорію архітектури, перспективу, археольоґію, мітольоґію та інш. Опанував він, крім своєї, ще три мови: польську, московську і французьку. Французької мови він вчився від польського студента Демського, з яким якийсь час жив разом. Разом вони ж і читали французькою мовою Ґіббона "Історію Візантії" та Поля де Кока. За його ж посередництвом одержував не лише твори польських письменників, але й через спільних знайомих поляків діставав закордонні заборонені часописи та брошури, з яких знайомився з ідеями "Молодої Европи". Кенджицький - польський діяч і літератор свідчить: "Шевченко по польськи говорив добре і правильно, лише іноді вживав українські фрази".

Цікавився рівнож фільософією, політичною економією та знайомий був з думками соціялістів-утопістів, зокрема знав він погдяи Сен-Симона, Роберта Овена і Шарля Фурє. Не були йому невідомі міркування Томи Аквінського, вчення Адама Сміта чи Мальтуса, як рівнож знав він писання Плятона і чому вчили Кампанелля, Т. Морус, та Етьєн Кабе. Читав наш поет також Плютарха, Ґаліса "Історію Греції", Мішо "Історію Хрестових походів", Бартлемі "Анархасіса" і Сіке "Медею", Ірвінґа "Вашінґтон". Знайомий був з працями Монтеске, Гумбольдта, фільософією Канта, думками Дідро й енцикльопедистів. Читав Ж.Ж. Руссо, Барлтемі, Вазарі ("Мистецтво відродження"), Ґіббона "Історію Візантії" (по французьки) Гумбольдта "Космос", Араґо, Дюмон-Дюрвіля, Вульпіуса, Юнґа. Це, звичайно, є лише фраґментаричні відомости, оперті головно на аналізі творів Шевченка, на випадкових згадках в листах або "Щоденнику".

Що-до знайомости з творами світового красного письменства, то Шевченко з певністю переважав під цим оглядом не одного сучасного "маґістра" чи "доктора"! До далеко не повного списка авторів, з творами яких був знайомий Шевченко, належать: Гомер, Вірґілій, Горацій, Овідій, Данте, Мільтон, Аріосто (Нес.Роляндо), Бокаччіо, Сервантес, Шекспір, Осіян-Макферсон, Молієр, Дефо, Вольтер, Ґете, Вальтер-Скот, Дікенс, Беранже, Барбє, Річардсон, Ґольдміт, Ж. Жанлен, Шатобріян, В. Гюґо, Кернер, Гофман, Сю, О. Дюма, Байрон, Ж.

---

*Незадовго перед смертю Шевченко був обраний в число академіків.

TULA-online.org

Занд, Новаліс, Поль-де-Кок (по французьки),Гайне, а також всі визначнійші московські і польські автори.

Надзвичайно любив театр, оперу і музику та знав твори визначнійших композиторів світу. Між іншим сам скомпонував мельодію пісні "Ой повій вітре з Великого Лугу".

Таким чином загальна освіта, зокрема знайомість з західньо-европейськими культурними надбаннями і стародавніми авторами, були тим четвертим чинником, що впливав на формування світогляду Шевченка.

Наведене незаперечно доводить, що наші "українофіли" або сліпо вірили Драгоманову, який вжив не аби-якого зусилля, щоб принизити Шевченка, або свідомо годилися пожертвувати Шевченком во імя свого москвофільського федералізму, коли вони робили (і роблять!) з Шевченка "самоука",півосвічену людину,яку напоумляли і вели "глибоко вчені" Костомаров, Куліш та інші.

На формовання ж релігійних поглядів поета мали вплив "Мінеї", які чув ще дитиною, та Псалтир, що його читав і вивчав на память ще школярем. Біблію читав поет в Академії, у вязниці і на засланню. У січні 1850 року писав він до княжни Репніної: "Одинока розрада моя - це Євангеліє" На засланні ж читав працю Томи Кемпійського "Наслідування Христа". Це все було тим пятим чинником, що вплинув на створення такого світогляду, який мав наш великий поет.

Поза тим усім Шевченко був знайомий майже з усіма,за тих часів ,опублікованими працями з українознавства і всупереч твердженням Драгоманова та Єфремова був добре обізнаний з нашим минулим і, як слушно твердить проф. П. Курінний, "все своє життя стояв на сторожі історичної спадщини українського народу, спеціяльно присвятивши цьому кращі роки свого життя (1838-1848)". При тому слід підкреслити, як це робить цитований автор, що "початок заінтересовання Т. Шевченка українською етнографією, фолькльором і старовиною не є повязаний з урядовою службою в Археольогічній Комісії".

"Перегляд наслідків археольогічних розвідок Т. Шевченка показує, що він змальовував цвинтарі, могили , вали, городища, церкви українського стилю як деревляні, так і цегляні, а також барокові західнього типу дзвіниці-вежі, села, подвіря, хати, комори, старовинні будівлі, сцени побуту, фолькльорні сюжети...." "Памятки культурні" (на думку Шевченка), пише проф. Курінний, "доки вони стоять - є гордістю народньою, доказом його творчої сили, зрілости. Як-що їх перетворюється в руїну, вона стає актом обвинувачення руїнникові.... Чим визначнійша памятка, тим сильнійше прокляття стягає на свою голову руїнник її. Памятка переходить у незбагнену височінь... Вона розпалює ненависть,

TULA-online.org

вона плямує дикуна-руїнника, робить його імя ненавистним. Вона стає євшаном-зіллям для нації.

Ось та фільософська височінь, з якої 30-річний Шевченко дивився на охорону памяток української культури ще в середині XIX віку."

Сам Шевченко писав: "Я люблю археольоґію, я шаную людей, що присвятили себе цій таємничій матері історії, я зовсім розумію користь від розкопів."Але розуміючи велике значіння археольоґічних праць, особисто Шевченко був надзвичайно привязаний до кількох могил.

Після того, як завдяки головно заходам Сошенка та почасти Григоровича і Гребінки, які зєднали для цієї справи і Жуковського, став Шевченко вільним - почав Шевченко заробляти гроші і став ходити до театру не на ґалерію, а лише до "крісел". Поет почав гарно вдягатися і навіть дозволяв собі купувати дорогі речі (плащ за 100 рублів). Знайомий був особисто майже з цілим "літературним світом" московської столиці і стало перебував у товаристві мистців, вчащав на забави й вечірки.

Наші "українофіли", щоб обернути Шевченка в "мужицького" (народнього) поета - вдягли його в "обовязкового" кожуха "забуваючи" про все згадане попереду, не бажаючи знати того, що поет вже в Академії звертав велику увагу на додержування правил чемности й доброго тону та відповідаючий вимогам моди, скромний, але пристойний одяг.*

Коли б Шевченко не був уже перед тим українським патріотом і націоналістом - то замінявши кріпацьку долю на вільне життя в гурті найкращих мистців московської імперії - пішов би шляхом Гоголя, але поет не лише того не зробив,а ще й вертаючися до хати писав: "тяжко батьку, жити з ворогами!"

Таким чином Шевченко перевищав на багато своїх земляків-письменників своєю національно-політичною свідомістю, своїм знанням життя, відсутністю будь-якого москвофільства, своїм розумом і, звичайно, своїм поетичним ґенієм, не стоячи нижче від попередників своєю освітою. Він був чи не перший освічений українець , а не "українофіл". Але саме тому яким же самотним він був, не лише серед чужинців, але й серед освічених українців! За те він не переживає періоду "учениства", наслідування попередників на полі літератури. В творах Шевченка не лишилося будь-яких слідів впливу травестії Котляревського, чи його наступників. Твори Шевченка, цього "плебея" і кріпака з походження , виріжнялися своїм аристократизмом духа і були вільні власне від тих вульґарних образів і висловів, якими захоплювалися плебейські душі українофілів шляхецького походження!

* Див. "Примітку ч. 2"в кінці книжки.

TULA-online.org

Але Шевченко, як про це свідчать кілька поезій, присвячених старійшим українським авторам, хоча був добре знайомий з творчістю своїх попередників, і власне вона певно зміцнила його бажання писати українською народньою мовою, а не мовою Сковороди, проте, повторюємо, не був ніколи під впливом творчости попередників. У 1838 році так він оцінював значіння творчости Котляревського:

"Будеш батьку, панувати,
Поки живуть люди;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть".

Гребінці присвятив Шевченко свого "Перебендю" і звернувся дужим силою почування і прегарним формою віршом "До Основяненка". Авторові "Українських мельодій" - Н. Маркевичу, що пізнійше видав пятитомову "Історії Малоросії", рівнож присвятив поет вірша. Шевченко, отже, читав твори тих авторів, але не підпадав під їх вплив, бо стояли вони, під оглядом національної свідомости, далеко позаду. Можна говорити про спільність мотивів, взятих з народньої поезії, навіть про вплив де-яких окремих образів, хоча би поезій Марковича, що заплідниши уяву Шевченка, спричинили появу тих чи інших творів, але не про наслідування. Натомісць, напр. хоч би Гребінка, лишив нам де-які твори, на яких виразно позначився вплив поезій Тараса Шевченка.

Все, коротко згадане нами попереду в більшій чи меншій мірі вплинуло на творення поетового світогляду, яким він так відріжняється на тлі своєї (і навіть не своєї!) сірої сучасности.

УІ. ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ В ДЗЕРКАЛІ ШЕВЧЕНКОВОЇ ТВОРЧОСТИ ТА ПИТАННЯ ПРО ВПЛИВ НА НЬОГО "ІСТОРІЇ РУСОВ", БАНТИШ-КАМЕНСЬКОГО І МАРКЕВИЧА.

Перед тим, як дати відповідь на поставлене вгорі питання, мусимо коротко зясувати, що саме слід розуміти під означенням "вплив", бо, безперечно, наші "українофіли" спекулювали не неправильному розумінні читачами,цього слова.

Щоб зясувати стисле значіння слова "вплив", звернемося до прикладу.

Яку б працю, що має до діла з обчисленнями й матиматичними висновками ми не взялися б аналізувати, в кожній можемо знайти безліч доказів того, що автор її добре знав "таблицю множення" і подавав те, що відповідає тій таблиці. Чи маємо ми підставу казати, що всі ті автори були "під впливом" таблиці множення?

Безперечно - ні! Автори лише користувалися таблицею множення так, як могли, в разі потреби користуватися таблицею льоґаритмів. Коли б у

TULA-online.org

таблиці льоґаритмів трапилася друкарська помилка, яку математик не мав би нагоди чи змоги ствердити, він прийшов би до помилкових висновків, а все-таки це не було б доказом жодного "впливу" на нього тих таблиць.

Про "вплив" ми говоримо лише тоді, коли стверджуємо, що хтось приймає погляди якогось твору за свої, бачить події в тому ж світлі, що й автор твору, під впливом якого перебуває наш автор (чи читач) або ж наслідує методи, форму чи щось інше питоме твору чи особі, яка "впливає".

Можемо, отже, говорити про вплив, напр. , писань Плютарха в тому випадкові, коли якийсь інший історик, що писав після Плютарха: I) намагався б писати "як Плютарх", 2) маючи інші праці, що інакше передавали б факти та інакше насвітлювали б події, сліпо йшов би за Плютархом і, нарешті 3) колиб мав можливість перевіряти Плютарха і з тої можливости не хотів користати, беззастережно вірячи Плютархові.

Однак, не може бути мови про "вплив" у тому випадкові, коли б письменник, що жив по Плютархові, не був істориком, не займався жодними історичними дослідами й цілком для інших цілей (для поетичної творчости) потребував відомостей про історичні події, відомостей, що їх подавав лише Плютарх.

У цьому випадкові можна лише говорити про "використання", подібне до використання таблиці множення, чи таблиці льоґаритмів, чи енциклопедичного словника.

Зясувавши так, що ми означаємо словом "вплив", переходимо до поставленого вгорі питання.

За тих часів, коли Шевченко почав творити, поза численними козацькими хроніками та "літописами", якими міг він користуватися, єдиними працями загального характеру, що обхоплювали цілість були: "Історія Русов" та "Історія Малой Росії" Бантиш-Каменського. Не маємо жодних вказівок на те, що Шевченко, починаючи писати свої твори, вже читав "Історію Русов", яка кружляла в рукописах серед української шляхти і щойно в 1846 році видав її друком Бодянський, а Шевченко свої перші історичні твори почав писати перед 1840 роком.

Звичайно, ми можемо припускати, що Шевченко все ж читав цю "Історію Русов" ще в рукопису, бо, хоча б у "Примітках" до "Гайдамаків" він, згадуючи де-які факти, покликається на "Історію Русов" Кониського.

Але тут слід нагадати, що перше видання "Історії Малой Росії" Бантиш-Каменського вийшло ще в 1822 році. Та Шевченко певно читав уже друге, значно змінене, видання "Історії Малой Росії", яке вийшло в 1830 році, а в ньому наводив автор цілі сторінки з "Історії Русов"

TULA-online.org

"Історія Малой Росії" Б.-Каменського була написана на основі "Історії Русов" та нечисленної історичної літератури. Що-до величезного впливу "Історії Русов" на Бантиша-Каменського не може бути сумнівів, тим більше, що автор "Історії Малой Росії",як і автор "Історії Русов",був завзятим москвофілом - ворогом української самостійности і всіх самостійників у минулому.

Писана (як і "Історія Русов") московською мовою"Історія Малої Росії" Бантища-Каменського не лише була присвячена автором "Всепресветлейшему державнейшему велікаму ґосударю Ніколаю Павловічу", не лише в тій присвяті говорилося, що "Малоросія доселе не імела подробнаво деепісанія на отечественном языке",але була москвофільською під кожним оглядом.

У своїй передмові до цієї "Історії" автор запевняє, що початкова історія України була наче б то "тесно связана с общей отечественной", а потому наступило на його думку "отторженіе" (відірвання) "Малой Росії літовцамі". З нагоди припущення одного "іностранного історика", що усунення Многогрішного сталося за участю московського уряду, пише Бантиш-Каменський таке: "Моґ лі цар Алексей Міхайловіч скритим образом на паґубу подданово действовать, коґда все деянія сево ґосударя ознаменовани іскренностю і правотой? Не ім лі несколько лет отторґаеми билі усіление просьби о прісоедіненії Украйни к Російской Державе?"(стор. 288).

І такою "Історією" мусив користуватися Т. Шевченко, бо іншої не було! Може бути, що в 1839 році познайомившися з Маркевичем Шевченко познайомився частинно з його рукописом "Історії Малоросії"*.

Наш поет не мав жодних підстав не вірити в правдивість подаваних тою "Історією" фактів і не міг припускати, що в ній є аж так багато вигадок. Тому Шевченко базує свої власні погляди на подаваних цієї "Історією" фактах, але, як побачимо далі, не приймає ані поглядів автора "Історії", ані його насвітлення подій, власне в царині московсько-українських відносин.

Не одну вигадку, подану "Історією Малой Росії" або повторену нею за "Історією Русов", прийняв Шевченко за відповідаючий правді опис події, але це за тих обставин не свідчило про будь-який вплив тих праць на нього, бо як ми вже казали, інших джерел не було, оцінкаж осіб і подій у тих авторів була цілковито інша, ніж у Шевченка.

Наші "українофіли" і численні відмінки сучасних мос-

---

* Вже по повороті з заслання зібрав Шевченко бібліотеку в якій були майже всі тоді відомі джерела і праці з української історії.

TULA-online.org

квофілів приймали і приймають самі власне насвітлення московсько-українських відносин (очевидно з корективами, що відповідають добі) як "Історії Русов", так і "Історії Малой Росії", а тому, з одного боку, з запалом захвалюють провінціяльно-становий "патріотизм" автора "Історії Русов", а, з другого боку, намагаються всіма способами переконати загал в тому, що наче б то Шевченко перебував під величезним впливом "Історії Русов"*

Саме тому спробуємо далі відмітити, в чому збігалися твердження поета зі згаданими джерелами, а в чому - розходилися цілковито. З цією метою спинимося по черзі на тих творах Шевченка, в яких він згадує наше минуле, або про нього пише.

Перед тим, однак, мусимо підкреслити, що Шевченко прийняв за безсумнівну істину вигадку московських істориків, яку прийняв теж автор "Історії Русов" та автор "Історії Малой Росії" і яку ніхто тоді не заперечував, а саме, що наче б то "історія України була початково "тесно связана с общей" (спільною) отечественной".

Ця вигадка не лише цілий князівський період нашої історії всупереч правді робить "спільним періодом", не лише робить московську імперію спільною "батьківщиною" ("отечеством"), а московську мову тої імперії - "атечественним язиком", але й сам український нарід робить покручем народу московського, покручем, який зявився в наслідок "отторженія Малой Росії литовцамі", а тим самим робить цілковито узасадненим намагання, хоча би большевицької Москви шляхом "воззєднання" (це б то поновного зєднання"), усю ту справу "ліквідувати", як важкий сон.

Шевченко не мав данних щоб заперечити або відкинути цілу ту вигадку, вигадку надзвичайно шкідливу для відродження українського народу тому, що, не будучи істориком, не студіював і не перевіряв джерельних матеріялів, а тим самим не мав змоги довести москвинам і "малоросам" усієї тенденційности та неузасадненості тої вигадки.

Дивуватися Шевченкові не можемо хоч би тому, що і досі покутують у нас ці вигадки і досі наші москвофіли підтримують неясність у цій справі. Так напр. , в так зв. "Енцикльопедії Українознавства", виданій Н.Т.Ш. на еміґрації, проф. Оглоблін пише на стор. 409 про істновання окремої ґрупи "східніх словян", а п. Василенко-Полонская "обєднує" всупереч правді всі ті ж "східньо-словянські" племена в одній державі під владою Олега (стор. 412). Так не лише промовчується факт , що вже в У-УІ віках істнувала окрема ґрупа українських словянських племен", що згідно з відомостями літопису та ж ґрупа обєдналася в одну державу під владою

---

* Див. Примітки. "Примітка ч. 3."

TULA-online.org

київських князів і що московські племена (та московсько-фінські землі) були завойовані київськими князями і то завойовані не відразу. Предки москвинів не хотіли належати до Київської Держави і українським князям доводилося тому їх усе на ново підбивати (походи 912-913 року, 964-966 років , 982 року і 987 року і 1080 році),

Таким чином щойно за Володимира Мономаха були, після приборкання вятичського князя Ходоти, остаточно втілені до Київської Держави московські землі, але не минуло й сімдесяти років , як москвини, під проводом вже обмосковлених князів київської династії, здобувають уперше Київ. Київ однак в 1149 році визволився, та в 1155 році москвини його знову опановують, щоб втратити в 1157 році. Нарешті в 1169 році вони знова здобувають Київ і тим разом нищать і розграбовують цілком. Татари , яким приписують московські історики знищення Київської Держави, в дійсности того не доконали, бо коли вони здобули Київ - Київ уже не був столицею - тільки провінціяльним містом, що належало галицькому князю!

Та про це все наші історики і згадана "Енцикльопедія Українознавства" мовчать, а "Енциклопедія Українознавства" твердить, що Київська Держава була спільною державою, яка "розпалася" на дрібні князівства (стор. 422-424), а її "занепад" завершила татарська навала".

Щоб все виглядало тим переконливійше, на стор. 428 запевняє ця ж "Енц. Українознавства", що навіть Юрій І. король Галицько-Волинської держави, титулувався "королем Малой Руси", хоча на тій же сторінці вміщена копія печатки цього короля, на якій не має й згадки про жодну "малу" Русь, тільки про Русь взагалі!

Наведені для зясовання справи цитати з сучасного видання, цілковито зясовують, чому Шевченко за своїх часів не міг виступити проти фальшивих тверджень "Історії Малой Росії" або "Історії Русов" про спільність князівського періоду, не міг навіть піддати їх під сумнів! Цим пояснюється, що Шевченко, присвятивши стільки своїх чудових поезій історичним темам з козацького періоду, не написав ні одного твору з життя нашого народу за панування князів і навіть не згадує про ті часи, так, як би їх взагалі не було.

Першим твором Шевченка на історичну тему була поема "Тарасова ніч". Загальна характеристика відносин, що панували на Україні взята з "Історії Малой Росії" стор. 116-117, де вони подані за "Історією Русов". Однак причини повстання козацького , очоленого Тарасом Трясилом ,"Історія Малой Росії пояснює так: "....строжайше воспрещено Козакам тревожіть мір неверних. Сіе последнее средство... лішіло отчаяних людей,

TULA-online.org

к ґрабєжам і убійствам прівикшіх, ґлавнаво источніка іх существованія, послужіло во вред Польше. Запорожци вишлі із повіновєнія, умєртвілі своєво Предводітєля, ізбралі другово - Тараса Трясілу" який і рушив на поляків (стор. 178-179). Перебіг повстання подає "Історія Малой Росії" за "Історією Русов" Таким чином Шевченко відкинув пояснення подане "Історією Малой Росії", а взяв лише опис події з "Історії Русов".

Шевченко , не маючи інших джерел, оповідає про той бій з тими ж фактичними помилками, які були в "Історії Малой Росії", але вся вражаюча сила цієї поеми не в описі події, тільки в тому настрої який вона створює у читача.

Саме в цьому і є Шевченко наскрізь ориґінальним.

Він хоче цим твором збудити почуття національної гордости, а заразом і палкого протесту проти того, що нині "над дітьми козацькими поганці панують". Тоді, коли наші патріоти постійно святкують дні найбільших наших поразок, - Шевченко спиняється на змаганню, з якого наші предки вийшли переможцями. Шевченко хоче нагадати своїм сучасникам про часи, коли наші предки "панували", це б то були справжніми господарями своєї долі, про часи, коли істнувала козацька держава.* Слова "не вернеться", "та більше не будем" мають викликати у читача найгострійше заперечення, заперечення чином. Для того власне Шевченко так гостро ставить питання , де та держава ("доля-воля, бунчуки, гетьмани")"поділися" (Де поділось? Ізгоріло?") і тому, що він сам чекає пристрастно того "заперечення" читачів, він не дає відповіді на поставлене питання, лише каже: "мовчать гори, грає море, могили сумують".

З цією ж метою, показавши в поемі, як зі ще гіршого, здавалося б, поневіряння, з гіршої неволі, визволились козаки і перемогли своїх гнобителів, Шевченко ще раз повторює "Було колись - панували та більше не будем, тії ж слави козацької повік не забудем". Той же, хто справді "повік не забуде" "козацької слави", той піде на нову боротьбу і осягне нову перемогу, цим разом вже над москвинами, що є тими "поганцями", кажучи словами Шевченка, які "над дітьми козацькими" панували за Шевченка і панують нині.

Як бачимо, "Тарасова ніч", яка за задумом Шевченка, має викликати бажання визволитися з-під панування "поганців", у жодному випадку не свідчить про вплив на Шевченка тих авторів, які з захопленням хвалилися своєю вірністю і "вірністю" дітей козацьких власне тим "поганцям"! Автор "Історії Русов" уважає за смертельний гріх всяке "вбивство" (на війні!) москвина та підкреслює своє з ними "єдіномисліє братское", а Шевченко - обурюється тим, що над дітьми козацькими, дітьми славного народу панують нині такі "поганці"!

---

* Де діяли козаки - там була лише їхня влада.

TULA-online.org

У слідуючому творі ("Іван Підкова") Шевченко знова підкреслює, що наші предки "вміли панувати" (так як - "вміють" тепер "добре ходити в ярмі") і тому "здобували і славу і волю". Це має жодного значіння, чи був Іван Підкова, чи був під його проводом похід на Царгород, а має істотне значіння, що хоча тоді " в Україні лихо танцювало" і "журба" мед-горілку "поставцем кружала", проте"було добре жити на тій Україні", бо тоді наші предки самі "вміли панувати".

Оповідання про похід на Царгород за козацькою думою про Івана Серпягу, має лише нагадати читачам про сміливість, залізну організацію і войовничість предків того "внука", який тепер "косу несе в росу", і не сниться йому, що й у нього можуть, як в того Яреми, "вирости крила"!

Однак твір Шевченка "Іван Підкова" навіть не має нічого спільного з описом дій "Підков" чи в "Історії Русов" чи в "Історії Малой Росії" Бантиш-Каменського.

Подаємо для порівнання відповідні уривки з "Історії Русов" (переклад 1955 рік) і з "Історії Малой Росії" Бантиш-Каменського вид. 1842 р.

"Історія Русов" подає такі відомости: "... Року 1579 обрано на гетьмана з поковників Павла Підкову. Він був породи волоської, з фамілії князів або господарів тамошніх. Довгочасні заслуги його військові малоросійському і визначні подвиги в діях воєнних дали право на те обрання". Далі оповідається про похід на Букарешт та те, як його обрали на господаря, як він відпустив усе своє військо "в Малоросію", а його тоді наче б то вбили підступні бояри.

Бантиш-Каменський "Історія Малой Росії" (стор. 124-125) :"Некто Іван, родом Волох, видававшій себя за брата ... господаря Іоанна.... славний сілач ломавшій в руках подкови і для сево прозваний Подковою, желал овладеть Молдавією, тщетно іскал помощі у пограничних Комендантов Польськіх - он нашьол ейо у Козаков. Угрози Поляков... воспрепятствовалі Шаху немедленно начать брань в пользу Подкови"... Далі описується, як аж в осени, користаючися нічною темрявою, козаки разом з нанятими поляками вдерлися в Молдавію й хитрістю здобули перемогу. Підкова мав опанувати Ясси. "Моґ долго владичествовать, но по прошествіі месяца не доверяя тамошнім боярам, возвратілся в Польшу" де його й мав покарати смертю польський король Батори.

В "Історії Малой Росії" подано імя Підкови - Іван. Як бачимо: крім самого імени - більш нічого не взяв Шевченко і з цієї історії, а з "Історії Русов" не скористався цілком.

Ця поема, як бачимо, ні своєю ідеєю, ні навіть фактичними данними не нагадує нічим згаданих "Історій".

Хоча поезія "До Основяненка" не є історичною поемою

TULA-online.org

і взагалі не розгортає жодної історичної теми, а проте вона як найтіснійше повязана з двома попередніми творами своїм основним настроєм і своїми ідеями.

В цьому творі рівнож поет ставить наголос на часах, коли українці "панували", описуючи, як ціла Україна ("очерети", "чайка", "могили") питається за своїми сміливими синами, питається, де вони "панують, бенкетують", щоб болюче вдарити по серцю словами "не вернуться сподівані, не вернеться воля... не встануть гетьмани" і "не покриють Україну червоні жупани", тільки навпаки та пишно вдягнута за Гетьманщини Україна тепер "обідрана, сиротою" важко плаче на втіху "лютому ворогові, що сміється", це б то - москалям.

Цей разючий контраст має викликати обурення, а не резиґнацію, бо ж ніхто не повірить, щоб Шевченко думав, немов справді "не вернеться воля"! Ні! він власне тому, що глибоко вірить у відродження своєї Батьківщини, хоче тими песимістичними відповідями збудити в українському серці обурення і гнів. Тому у нього виривається тут же погрозливе "Смійся, лютий враже, та не дуже..." Нам ясно, що коли "слава" розкаже, "чия правда, чия кривда і чиї ми діти", - то й ті діти повинні почати боротьбу за свою спадщину. Тому й Шевченко далі звертає мову на те, що й він би "поборовся з москалями", коли б не опинився на чужині в Московщині, де "кругом чужі люди". Йому "тяжко жити з ворогами", а ще важче боротися з ними самому, одному, і тому він з глибокою тугою говорить про можливість і закінчити життя, лігши "в чужу землю в чужій домовині"!

Як бачимо, ці настрої, як і настрої, що ними просякнуті дві попередні поеми, не мають і не можуть мати нічого спільного з настроями автора "Історії Малой Росії" чи "Історії Русов".

Адже ж провідним мотивом, що виразно і яскраво наголошує і "Історія Русов" і "Історія Малой Росії" є спеціяльна симпатія й почуття єдности, що її ніщо не може порушити і вірність "Обладателям Росії" - це б то московським царям.

Слідуючим з черги твором на історичні теми була поема "Гайдамаки".

Переходячи до "Гайдамаків" Шевченка, не можемо промовчати видане Йопиком в Канаді ілюстроване видання з відомими ілюстраціями Сластьона. Не можемо промовчати не лише тому, що воно свідчить про низьку культуру видавців, які відважилися скалічену копістом-ґрафіком (жахливе, здеформоване ліве око, здеформоване чоло, "вимальовані" кожна інакше брови, ніс, на якому вискочила з лівого боку ґуля, а ліва ніздря відповідає тричі меншому носові, наоливлене і скручене в шнури волосся і т. д.), що є копією автопортрету Шевченка,

TULA-online.org

подати, як "портрет Шевченка - Івана Кейвана"*, але й тому, що до нього додана "Передмова", яка виявлює або цілковите нерозуміння творчости Шевченка, або... намір принизити і знецінити ґеніяльного поета!

Автор тої "Передмови" робить з Шевченка крутія, що пише не те, що думає, і безнастанно переживає "потрясення" й "кризи". Автор тої "Передмови" сам певно не читав "Історію Русів" і тому, вірячи Єфремову та Дорошенкові, робить з неї "улюблену лектуру Шевченка", яка мала його привести до національних "державницьких" ідей!

Ворогом України на думку автора передмови мав уважати Шевченко (всупереч усьому, що він писав!) не московський нарід, - тільки "російський імперіялізм", але наче б то... "не наважувався проти нього виступати"! Чому? Буцім тому, що "вдячність своїм визвольникам-росіянам... напевне гамувала Шевченка". Не менше мав, як запевняє нас автор тої нещасливої передмови, Шевченко боятися "знищити свою мистецьку карєру" і нарешті... зі страху, бо на думку того ж автора, який дуже спрощено пояснює не конче вже певні слова Мартоса, що Шевченко наче б то боявся видавати свої поезії книжкою, щоб... "не побили за них" ці слова мали би бути виявом страху перед владою!

Далі читаємо в передмові, що боячися "попасти в конфлікт з тодішньою жандармською Росією" (а хіба всяка "інша Росія" була б ліпшою? Р.З.), став Шевченко остерігати (!) земляків, щоб не згадували минулого, "бо щоб не почули"... Цей оригінальний "звеличник" Шевченка запевняє тут же, що поет давав таку пораду (подамо дослівно): "Очевидно, щоб не почули москалі, бо побють, а то й знищать за зраду отечества... треба тому "гнутися" мовчки, усміхатися, щоб люди не знали, що на серці заховане"... Таким моральним зером пробує передмова до Йопикового видання "Гайдамаків" зробити великого поета, хоч він виявив виняткову гідність підчас слідства.

З наведених причин запевняє той же автор "Передмови", мала б "рання поезія" (звичайно - обовязково "романтична"!) бути "позбавленою всякого гніву і актуальности", бо"поет не зважується поставити крапки над "і". На думку автора передмови в поемі "Катерина" ні про що не говориться більше, як про "звірський вчинок " офіцера, що "звів нещасну українську дівчину" і Шевченко зі страху наче б то "вмисне не надає поемі політичного характеру"., далі всюди знаходить той

---

*Прийнято в цілому світі, що копіст - не підписує копії. Напр. зроблена олівцем копія з олії "Запорожці" Репіна - друкується з написом "Репін, Запорожці", а імя копіста не згадується.

TULA-online.org

автор лише непомітні "натяки" на національні відносини. Нарешті доходить до того, що запевняє, немов Шевченко зі страху, "знаючи" наче б то, що москвини схопили Ґонту I) "свідомо це промовчав", 2) взагалі "в примітках і передмові просто відгороджується від гайдамаччини та засуджує її і 3) "Шевченко пише, що "гайдамаки - це злодії" і "розбійники". Таке поступовання Шевченка", як твердить автор, "свідома спроба... врятувати себе від царських переслідувань".

Лишаючи на боці питання, чи автор тої "Передмови" написав її "свідомо" бажаючи втоптати в багно великого поета, чи зробив це "несвідомо", мусимо ствердити, що Шевченко був не лише відважним, але навіть необережним. Він не раз читав свої революційні вірші людям цілком відмінних і навіть ворожих Україні поглядів, тому його не раз остерігали знайомі і навіть у листі остерігав його в цій справі свояк поета - В. Шевченко.

Треба признатися, що навіть московські большевики не наважуються так спотворювати поета і його твір, як це зробив автор тої "Передмови". Саме тому, що це "наукове" еміґраційне видання - ми, переходячи до розгляду "Гайдамаків" мусили спинитися над цією "Передмовою" і остерегти перед тими фантастичними вигадками її автора.

Спробуємо після цього невеликого відхилення від теми, можливо коротко і вичерпуючо зясувати собі: що саме в дійсности хотів сказати Шевченко своїми "Гайдамаками" і чи можемо ствердити наявність "впливу" на поему "Історії Русов".?

Матеріялом, що ним користувався Шевченко, як різьбар глиною, при писанню "Гайдамаків" були: I) оповідання поетового діда і оповідання старих людей про коліївщину, 2) кілька дрібних (і то найчастійше помилкових) "фактів" з "Історії Малой Росії" та "Історії Русов" і 3) народні пісні.

Написав Шевченко цю поему в тому періоді своєї творчости, в якому мав би він захоплюватися козацтвом, як "романтичним минулим", та ідеалізувати минуле. Чи справді можна уважати "Гайдамаки" продуктом захоплення романтичним минулим, побачимо далі, розглядаючи твір.

Віршована присвята В. Григоровичу є свого роду "Передмовою" до твору і в ній знаходимо відповідь на кілька засадничих питань, відповідь в якій щире й гостре слово переплітається зі словами іронії й гіркого сарказму, а то й глуму.

Починає поет з того, що все на світі є нестале, "все йде, все минає", а до чого прямує світ - того ніхто не знає, але над все інакшим світом все сіятимуть ті ж зорі. Сонце та місяць будуть сяяти над нашими дітьми так, як сяяли кілька тисячоліть тому. Та не тільки вони і не тільки душа людська вічно істнуватимуть, але істнуватиме і творчість, мистецькі

TULA-online.org

твори також житимуть у віках. Тому Шевченко далі пише, що "безславному тяжко цей світ покидати" - і він хотів би слави, хотів би жити в своїх творах, у згадках нащадків. Отже наче б то з цією метою пише наш поет і свій твір - "Гайдамаки" та публікує його, бажаючи, щоб у той час, коли сам поет мусить страждати на чужині - бодай його твори могли жити в українських серцях на любій його серцю Україні.

Поет хоче вірити, що українці щиро приймуть його твори і поставляться до них прихильно, а не так, як люди, які оточують на чужині поета. Ці чужинці (москвини) коли "й пустять в хату" , то тільки щоб поглузувати з, як їм здається, "темного мужика". Та при цій нагоді поет сам глузує з тих "письменних і друкованих", які властиво з "ученим виглядом" верзуть дурниці.

Шевченко не береться наче б то з ними дискутувати, вдаючи зі себе покірного неука, який наче б то згоджується з усім, кажучи "треба слухать.... як письменні начитали". І тут же ставить собі питання, щож ці мудрі знавці скажуть про "Гайдамаків"? Поет наче б то передбачаючи "критику" ріжних Белінскіх ,тут же відповідає на своє питання: "поглузують, покепкують тай кинуть під лаву". Ця вдавана "покірність" - сповнена іронії за якою криється прихований глум автора свідомого своєї сили і вартости свого твору.

Шевченко прекрасно розуміє, що московські та обмосковлені інтеліґенти, й взагалі загал, поставляться так, як він пише в першу чергу тому, що твір писаний українською мовою, яку вони хотіли б уже бачити тільки серед "мертвих" мов ("мертвими словами"). По друге, - герої творів не князі, королі чи члени еліти - тільки якийсь Ярема "у постолах", по третє - на їх думку "од козацтва, од гетьманства високі могили, більш нічого не осталось". Чи ж можна отже хотіти такими неактуальними темами здобути славу, якої наче б то прагне поет!

Та у відповідь на їхню пораду занятися темами, які цікавлять усіх, творити поезію сальонову, оспівувати кохання, блискучі мундири військових і т. п. поет насподівано переходить до наступу і відповідає рішучо й катеґорично: "Кричіть собі! Я слухать не буду та й до себе не покличу: ви - "розумні" люди, а я "дурень". У цих повних сарказму словах криється прихований глум людини, що стоїть значно вище за тих "розумних" і глузує з їх зарозумілости.

Але ця "присвята", яку ми повинні вважати єдиною властивою передмовою до "Гайдамаків", була одночасно і відповіддю на голоси московської критики (1840 р.) з приводу де-яких попередніх творів Шевченка. Та критика мала на меті, підкреслюючи хист поета, а одночасно "співчутливо" глузуючи з

TULA-online.org

"невластивої" мови творів, якою він пише, спокусити Шевченка видивом можливої слави піти шляхом Гоголя і почати писати по московськи.

І ось поет глузує з того, що ті "письменні, дрюковані" хочуть щоб він "по нашому" (по московськи) розказував "про свої гетьмани", а не "мертвими словами". На це відповідає поет, що його "слава" є в тому, щоб жити в створеному силою поезії світі, не менше живому за дійсний і, дякуючи тій критиці "за раду лукаву", заявляє : "буде з мене, поки живу і "мертвого " слова". З окрема була ця "присвята" відповіддю на нахабний напад Бєлінского (з нагоди появи "Ластівки") на українську мову і культуру*.

Порада від імени тих "дрюкованих" поетові співати "про Парашу - радость нашу" була надзвичайно влучним ударом по Бєлінскому, який не раз захвалював і московську макулятуру, а з окрема - повість Полєвого "Параша-сібірячка". Це був повний глибокої іронії глум над тенденційною оцінкою "непомильного божка" московської демократії.

Бєлінскій,безперечно, зрозумів і "до кого пється" і що в цьому вступі до "Гайдамаків" підкреслив Шевченко своє тверде принципове рішення творити українською мовою, творити власну українську національну літературу і тому по виході "Гайдамаків" накинувся на них з оскаженінням.

Поет отже, заманіфестував нечуване тоді навіть серед "українофілів" принципове небажання вживати московської мови.

Щоб усвідомити всю вагу того, мусимо нагадати собі, що П. Куліш, якого нам П. Зайзев представляє, як "українця цілком новітнього типу... справжнього українського патріота" два роки пізнійше (в 1843 р.) видав свій написаний московською мовою історичний роман "Михайло Чернишенко ілі Малоросія 80 лет тому назад". Перші ж розділи історичного роману "Чорна Рада" видрукував П. Куліш в 1845 р. рівнож московською мовою в місячнику "Современнік", а писав його з метою довести безперспективність українських державницьких стремлінь.

На тлі згаданих погдяів тодішніх "українофілів" "вступ" до "Гайдамаків" і самі "Гайдамаки" були подією виняткового значіння і викликали скаженну злість як самого Бєлінского, так і решти московських критиків, які тепер вже сконцентрували її на творах поета та на його особі. При цій нагоді слід рішуче відкинути типово "драгоманівський" метод вибілювання москвинів, щоб природна реакція українців не зміцнювала українського націоналізму. Цей метод полягав у тому, щоб у всіх антиукраїнських кроках обвинувачувати самих же українців. Цей власне "метод" стосують модерні "шев-

* див. Примітка ч. 4.

TULA-online.org

ченкознавці", запевняючи (без доказів), що ті критики були "українського походження".

По цій відповіді Шевченко розгортає перед нами блискучу картину того, як оживає минуле послушне натхненню поета, стає мов дійсністю і поет, серед того живого минулого забуває про чужину, про чужу й ворожу "сучасність" і вірить, що його "діти" ("Гайдамаки") таки "будуть панами". Довкола поета послушна його творчій уяві ожила батьківщина в цілому, з минулим і сучасним, даючи поетові те, що дорожче йому за гроші і за славу серед чужинців. І тут Шевченко знова повторює з притиском: "спасибі вам за раду лукаву! Буде з мене поки живу і "мертвого" слова". Так декларує Шевченко виразно своє рішення творити українською мовою, хоч би її "мудрі" і уважали мертвою.

Далі йде "Інтродукція", яка коротко змальовує відносини в польській державі. Ця "інтродукція", як подає сам Шевченко, написана на основі відомостей взятих або з "Енциклопедичного лексікона" т. 5, або з праці Бандке "Хісторія крулевства польського" т. 2, таким чином про "вплив" на цей розділ "Історії Малой Росії" або "Історії Русов" не може бути й мови.

"Ярема", звичайно писаний на основі того, що чув і знав Шевченко особисто і жодні "джерела" для цієї частини поеми не були потрібні. "Конфедерати" і "Титар" написані рівнож на підставі тих оповідань, яких стільки мав нагоду чути Шевченко, як він це зрештою й сам пише в примітках.

Щойно пишучи "Свято в Чигирині" використовує тут поет "Історію Малой Росії" Бантиша-Каменського, але використовує беручи з тих творів тільки відомости (що не завжди відповідають правді), які на щастя в компонованню цього розділу грали досить невелику ролю. Звертаючися до гетьманів має знова Шевченко зіставленням часів колишньої державности, часів, коли в столиці України на помах гетьманської булави "кипіло" море козацького війська, перед яким само "лихо мліло", з часами московської неволі, змусити серця запалати образою і обуренням. Адже ж тепер перед нами є тільки "убогі руїни" тої "козацької слави", а український нарід в московському ярмі не може навіть згадувати того минулого бо й такі згадки заборонені! А проте Шевченко, нагадавши знова про те, що козацьке лицарство обернув ворог у "рабів німих", яким навіть не вільно мріяти про часи своєї волі, тут же закликає словами "Ну хоч глянем на Чигирин, колись то козачий", всупереч забороні, - згадати те минуле. Приготовлюючи "Гайдамаків" до друку і розуміючи добре, що московська цензура з охотою причепиться до кожного необережного слова, щоб не дати книжці побачити світ - він уникає всіх висловів", які б могли стати причиною заборони. Шевченко намагається висловити свої думки так, щоб не було за що вчепитися і щоб

TULA-online.org

усе ж читачі могли зрозуміти про що мова. Тому напр. він не називає Катерини II, а пише з іронією говорячи про "ножі" що мали бути прислані москвинами, так: "То щедрої гостинець пані - уміла, що кому давать, нівроку їй, нехай царствує! Нехай не вадить, як не чує!" Сучасний читач де-коли робить велику помилку, порівнюючи хоч би подібні "езопівські" вислови зі словами "Сну" чи "Кавказу". Адже ж тих творів і не думав автор віддавати до друку.

Про поляків москвини не боронили говорити і писати всю правду і тому Шевченко може описувати без жодних неясностей польські злочини.

У цьому розділі поет говорить не лише про намір гайдамаків помститися за ті злочини, але й виразно говорить про далекосяглі пляни провідників повстання "(Залізняк "таке розказує" про Головатого, "що цур йому!" "Кошовим", каже"буде тай годі", а може ще й гетьманом, коли теє").

У цьому ж розділі "благочинний" закликає "Україну ховати" "не дати матері, не дати в руках у ката пропадати"! Чигирин же, цей символ української козацької держави зве він "святим", а далі розгортає страшну картину утисків, що їх зазнає Україна в польському ярмі. І тут же закликає до повстання, до продовження діла, недокінченого прадідами. Поет, вірний історичній та мистецькій правді, скеровує промову благочинного лише проти поляків, бо ж і гайдамацьке повстання було скероване проти поляків, самі ж повстанці-гайдамаки ще й були певні московської підтримки. Однак, Шевченко ніде не підкреслив цієї наївної віри гайдамаків у московську допомогу, а увага, що дарунок "щедрої пані" є остільки іронічною, що сам автор уважав конечним тут же зазначити;"нехай не вадить, як не чує!" Натомісць вложена в уста благочинному згадка "про праведних гетьманів", про перемоги українського народу, як і натяк у попередньому розділі на сподіванки Головатого, самі штовхають читача до пізнання недоговореної правди, а саме, що й провідники Коліївщини, люди значно дрібнійші за таких гетьманів, як Хмельницький, чи Дорошенко, усе ж мріяли про відновлення державности, усе ж їм, хоч і невиразно, мріла в рожевій імлі ветьманська булава. І в цьому розділі підкреслює цю думку Шевченко словами: "Молились щиро козаки, як діти щиро, не журились, гадали теє..., а зробилось - над козаками хусточки" (був звичай над могилою козака вішати білу хустину).

"Треті півні" (назва наступного розділу) малюють нам останні години польського панування на тих землях перед повстанням, а також в ньому знаходимо власні міркування і погляди поета що-до Коліївщини та в ньому ж підкреслена знова з усією силою українська державницька ідея і зазначено його безкомпромісове наставлення до Московщини.

TULA-online.org

Шевченко в цілому не ідеалізує Коліївщини, бачить її неґативні риси, додамо властиві всякому півстихійному народньому повстанню, а саме: хаотичність, жорстокість, брак опрацьованого далекосяглого пляну. Але все ж повстання відзначалося не лише неґативними рисами, а й позитивними, які вмів побачити поет. Тому, з одного боку, пише Шевченко, звертаючися до місяця: "Страшно тобі буде, хоч ти і бачив Рось і Альту і Сену. І там розлилось не знать за що крови широкеє море". А з другого боку - тут же: "І день і ніч ґвалт, гармати, земля стогне, гнеться; сумно, страшно, а згадаєш - - серце усміхнеться". Більше того, поет картає тих "унуків" що"їм байдуже - жито собі сіють"!

Поет знає, що власне таких було за його часів багато, і це викликає глибоке обурення поета, висловлене в словах: "Кат панує, а їх не згадають!" Кожному, що хоч трохи читаючи думає, ясно, що "катом", який "панував" за Шевченка на наших землях, була не Польща, а тільки Московщина. В умовах поліційно-абсолютичного режиму, встановленого окупантами-москвинами, з його цензурою - яснійше висловитись в леґально друкованій книжці було неможливо!

Треба бути просто засуґестіонованим ворогами Шевченка, щоб писати, наче б то Шевченко закликав земляків,видаючи "Гайдамаків" "гнутися мовчки, усміхатися, щоб люди не знали, що на серці заховане" і сам боявся попасти в конфлікт з тодішньою жандармською Росією" ("Передмова" до видання Йопиком у Канаді в 1954 році "Гайдамаків").

Адже Шевченко ясно пише:

"А унуки? Їм байдуже
Жито панам сіють!
Багато їх, а хто скаже,
Де Ґонти могила
Мученика праведного
Де похоронили?
Залізняка де, душа щира,
Де одпочиває?
Тяжко-важко! Кат панує
А їх не згадають".

Наведений уривок виключає будь-яку можливість розуміти під епітетом "ката" кого іншого, як лише і тільки московського царя, уосібнення московської влади над Україною. Можна або подивляти тяжкодумність московської цензури або записати дозвіл на друк "Гайдамаків" на рахунок не знання цензорами української мови.

Адже ж ясно, що "унуки" гайдамаків - були власне сучасники Шевченка і над ними "панувала" лише Московщина, очолювана своїм царем і ніхто більше.

TULA-online.org

Кожному також ясно, пощо було саме тоді, коли "кат панує" згадувати про гайдамаків, що з ножами йшли на гнобителів. Рівнож цілком виразно сформульовано в цьому розділі ту ідею, що за неї боролися Шевченкові гайдамацькі ватажки. Ось ця ідея, висловлена в пісні устами Яреми: "Оживуть гетьмани в золотім жупані, прокинеться доля, козак заспіва: "Ні жида, ні ляха! А в степах Украйни - о Боже мій милий - блисне булава!"

Як бачимо, це не лише виразно сформульована ідея відновлення української державности, але й ідея націоналістична, ідея "України для українців"! Що не згадано тут москвинів, а лише ляхів та жидів, це було природним, бо ж герой (Галайда) жив у році 1768, це б то в часи, коли Правобережжя (терени, де поширилась Коліївщина) належало до Польщі. За тих часів (8 років перед зруйнованням Січі) там москвинів не було, отже тому згадано лише про тих небажаних українцям чужинців, які тоді обсіли ті українські землі. Ця ідея була і видавалася занадто революційною і безкомпромісовою та націоналістичною не лише землякам Шевченка, але й нинішні "українофіли" бояться її навіть повторювати, замінюючи ті слова підчас концертових виступів у цій пісні більш "безпечними" і... безглуздо-безбарвними ! "ні пана, ні ката".

Так, як бачимо, Шевченко, всупереч твердженню Ю. Гаморака, цілком виразно інспірував читачеві устами Яреми ідею відновлення націоналістичної Української Держави.

Тут слід підкреслити, що поет у протилежність наставленню автора "Історії Малой Росії" не лише ставиться з виразною симпатією до Гайдамаччини і гайдамаків, але і наділяє їх тими ідеями, які присвічували йому самому.

Розділ "Червоний бенкет" оповідає про повстання, яке протягом одної ночі обхопило цілу Київщину, частину Волині і Полісся, та про героя поеми - Ярему Галайду.

"Гупалівщина" починається описом дальшого розгортання повстання і міркуваннями автора про його крівавість. Шевченко стверджує, що те, що діялося на Україні, - "гірше пекла" і ставить питання, "за що люди гинуть"? Даючи відповідь, він спочатку подає властиву причину більшости воєн, а саме: "треба крови, брата крови, бо заздро, що в брата є в коморі і на дворі і весело в хаті". Це - особисте міркування автора засадничого характеру, а далі він, переходячи до конкретного пояснення того, що діялося на Україні, подає іншу причину. Та причина ("А хто винен? ксьондзи, єзуїти"), подана вже поетом за "Історією Русов" та "Історією Малой Росії", і є досить далека від правди, але Шевченко не міг тоді ствердити помилковість твердження згаданих "історій".

Слід ще підкреслити, що Шевченко і не думає "ідеалізу-

TULA-online.org

вати"своїх гайдамаків так, як хоч би ідеалізували козаків Маркевич та інші! Навпаки, він описує їх майже "реалістично" і тому в розділі "Червоний бенкет" читаємо про гайдамаків: "І" "діти" (гайдамаки) майнули по горищах, по коморах, по льохах усюди, всіх уклали, все забрали"; або в іншому розділі ("Гупалівщини") : "найшли льохи, скарб забрали, у ляхів кишені потрусили".

У розділі "Бенкет у Лисянці" особливо виразно підкреслений національний, а не соціяльний характер повстання словами: "мов доля карає вельможного і неможного".

У розділі "Ґонта в Україні" знова вертає Шевченко до питання про причини людської жорстокости і боротьби і знова пише: "Люди, люди, коли то з вас буде того добра, що маєте?," бо головну причину бачить у людській жадібности, у бажанні загарбати, як найбільше. Так пояснюючи причину загарбницьких воєн, які ведуть в своїх наслідках до явищ, подібних до гайдомаччини та національної боротьби, приходить Шевченко до висновку про вічність війни і пише: "Тяжко глянуть, а згадаєш - так було і в Трої. Так і буде".

Таке розуміння воєн і національної боротьби і таке відношення до вибухів народнього гніву відріжняє Шевченка , як від його попередників, так і від його сучасників, що малюють собі "декоративну" війну рожевими барвами, не помічаючи "другого боку медалі" (пригадаймо Маркевича "весело тоґда нам било, сердце ліш вайной жіло... Ви сокрилісь, сокрилісь блаженние ґоди"). Не менше відріжняється Шевченко своїм мужнім і тверезим поглядом на подібні явища і від наших сучасників, що уважають всякий мир за головну цінність і раді всім жертвувати для його збереження, заколисуючи себе мрією про те, що колись запанує в цілому світі "мир"!

Шевченко засуджує всяку непотрібну жорстокість, Шевченко проти непотрібного розливу крови, але Шевченко свідомий вічности війни і воліє війну з усіма її темними проявами, коли має до вибору між ярмом і війною чи повстанням. Війна, отже, це не "романтична" розвага, тільки щось страшне, але неухильне і гідне пошани, коли вона ведеться во імя святої любови до гнобленої Батьківщини.

Як же це все далеке від тої "ідеалізації козаччини", яка була властива нашим "українофілам", авторові "Історії Русов" та авторам ріжних історій "Малоросії"! З тої "ідеалізації" слушно глузував Шевченко в свойому "Посланії", іронічно повторюючи коротко деклямацію тих "ідеалізаторів": "А історія? - поема вольного народу... У нас воля виростала, Дніпром умивалась, у голови гори слала, степом укривалась". Далі ж з гірким жалем каже, що саме ті "Брути і Коклеси" наших ідеалізаторів козаччини - властиво були "Раби,

TULA-online.org

підніжки, грязь Москви, Варшавське сміття" (як знаємо, згадані автори - захоплювалися справді переважно такими постатями та "їх верностю для общево отечества").

Описуючи напад на Умань, пише Шевченко, що Ґонта і Залізняк гукали: "Карай ляха знов" (в площині національній), і щойно приведений польський ксьондз висунув гостро релігійний момент, кажучи: "Ти нас ріжеш, заріж і їх - вони католики". Далі Ґонта підходить до справи своїх дітей вже з релігійного погляду, хоча ясно з цілости тексту, що для автора момент релігійний зливався з національним. І Ґонта каже: "чом ви ляха не ріжете?", а діти, ті самі діти, які сказали, що вони католики, вмираючи кажуть: "Ми не ляхи!" В цьому власне ціла траґедія! Після цього знова Ґонта і Залізняк закричали: "Кари ляхам, кари!".

Тут слід звернути увагу, що Шевченко в цілій поемі ніколи не говорить про помсту, чи тим більше про несправедливу розправу, лише завжди і всюди, які б страшні прояви не прибирав народній гнів, розглядає те все тільки, як "кару", це б то, як вимір правосуддя! Однак він же, як людина обєктивна, стверджує "Того лиха не було ніколи, що в Умані робилося!"

Шевченків Ґонта свідомий того, що він, виконуючи присягу (і тим уникаючи одного злочину) , - допускається другого страшного злочину, за якого йому самому не минути кари ("Я дітей зарізав! Горе мені, горе!"). І Ґонта, "горем битий", вночі потайки знаходить трупи дітей та несе їх ховати, щоб козацьке мале тіло собаки не їли".

Так Ґонта з одного боку, зробив тяжки гріх, убиваючи власних дітей, а з другого боку, він був виконавцем тої "кари", яка належалася всім, хто був з ворогом, отже і його синам. Жахливі наслідки поневолення поставили батька і синів у становище, з якого не було виходу! Виконавши присягу, Ґонта ховає дітей, накриває їх червоною китайкою і каже: "На ту Україну дивіться: ви за неї й я за неї гину".

Ґонта свідомий того, що його не буде кому поховати. Але того мало: він свідомий і злочину дітовбивства, а тому просить дітей, щоб вони благали Бога, щоб Бог змилувався над ним і ще на цьому світі покарав його "за гріх цей великий". Далі він їх просить за те, що мусів їх "скарати", вибачити йому так, як він їм вибачає те, що вони католики, і додає до того: "виглядайте, я швидко прибуду. Укоротив я вам віку і мені те буде і мене вбють... Коли б швидче".

Так Шевченко устами Ґонти висловлює свою думку в цій справі, думку, яка не вкладається в просту, однобічну оцінку вчинку Ґонти. Поет умів у цьому вчинку побачити не лише злочин, але й шляхетний вчинок, який був проявом чогось такого, чого бракувало всім тим "патріотам", що про "отечество"

TULA-online.org

кричали, а дбали лише про себе і свою родину. Тому Шевченко з гірким жалем пише у вірші до Гоголя, що тепер "не заріже батько сина, своєї дитини за честь, славу, за братерство, за волю Вкраїни. Не заріже: викохає тай продасть в різниці москалеві".

Як бачимо з наведеного, Шевченко вмів побачити навіть у крівавій гайдамаччині не "козацький побут", не "блаженние годи", коли "всьо вайной жіло", а щось високе: відданість своїй ідеї, принциповість, вірність громаді і віру в свою правду, не меншу за віру Авраама, що наказала йому підняти ніж на приобіцяного в жертву Богові сина.

Відношення тому Шевченка до гайдамаків в основному позитивне, що видно хоч би зі слів "Епільоґу", скерованих до поетового діда: "Спасибі , дідусю, що ти заховав в голові столітній ту славу козачу". А далі, звертаючися до читачів, поет вдруге зве те все, що він оповів , "козацькою славою".

Та помилявся б той, хто думав би, що Шевченко ставив боротьбу гайдамаків на рівні з війнами гетьманів за волю України! Шевченко свідомо в "Епільозі" підкреслив, що гайдамаччина була "залізною силою", це-б-то, що їм бракувало політичного розуму, проводу. Мало того, він рівнож розуміє добре, що саме тому "посіяли гайдамаки в Україні жито, та не вони його жали". Спровокований рух використала Московщина для ослаблення Польщі і на шкоду самій Україні. Саме тому не забув Шевченко тут же нагадати ще й про зруйновання Січі та про ту "мовчанку", яка запанувала на поневоленій москвинами Україні: "Нема правди, не виросла; кривда повиває" ту правду і тому між іншим частина гайдамаків розійшлася по лісах "із ножем у халяві, жидів кінчати". Власне таке закінчення боротьби і кинуло тінь на весь рух і власне тому лишилася також і погана"слава". Запанувала "кривда", але та "кривда" "повиває" ще "правду", яка наче б то перебуває в сповиточку, та згодом "виросте" і тоді настане її панування.

Зясувавши коротко ідеольоґічно-національно-політичний характер поеми "Гайдамаки", не можемо не спинитися ще над тими позитивними прикметами твору, які користно його відріжняють серед творів сучасників поета і дають йому право на почесне місце серед творів світової літератури.

Порівнявши "Гайдамаків" хоч би з Пушкіновою "Полтавою", ми мусимо ствердити, що "Гайдамаки" не разять читача ані такою тенденційністю, яка сягає аж до порушення внутрішньої мистецької правди (неузасаднене самою поемою роблення з Мазепи мельодраматичного злочинця), ані "розривом" між темою поданою в назві і змістом, ані свідомим грубим порушенням в догоду політичній тенденції історичної правди (Орлик в ролі "ката", зрадник-Кочубей в ролі шляхетної "жертви", божевілля "Марії" і т. д.) Нарешті не знайдемо у видержаних під цим ог-

TULA-online.org

лядом в тоні впрост клясичного реалізму "Гайдамаках" , несмачної своїм надмірним гіперболізмом, ідеалізації симпатичних авторові історичних постатей (Петро І в "Полтаві" - "властітель полуміра", "ісполін", який подібно до святого, має не лице, тільки "прекрасний лік" і т. д. і т. д.).

Шевченко не згубив почуття мистецької міри, а коли й порушив у дрібничках історичну правду - зробив це несвідомо, маючи невідповідні джерела.

Власне ті порушення історичної правди ("а хто винен... ксьондзи, езуїти", "Аж ось ведуть гайдамаки ксьондза-езуїта"), помилкову думку, що єдиними винуватцями польських утисків і жорстокостей були езуїти і ксьондзи - слід записати на рахунок "Історії Русов".

"Історія Русов" твердить, що аж до запровадження Унії в Польщі серед "всех народов Польщі" панував "дух єдінства і братскаво соґласія" і що навіть "Єпіскопи обеіх ґлавних релігій Рімской і Русской, білі соєдінени неліцемерним соґласієм, братской довереностю" та виїздячи на короткий час з єпархії, доручали один одному зверхній нагляд.

Стати ж запеклими ворогами поляки й українці мали, щойно тоді, коли "прелат М. Кунінскі пріньос Унію". А тоді то навіть нелюдську кару Наливайкові мало "видумать духовенство рімское" згідно з "правіламі священной інквізіції"!

Чи мали вплив на написання поеми "Гайдамаки" польські революційні видання, а зокрема публікації секції польського "Демократичного Товариства" під назвою "Умань", яке ідеалізувало повстання, як лише і тільки "протишляхетське", а не протипольське - треба дуже сумніватися.

Щурат у своїй солідній розвідці "Шевченко і поляки" довів обізнаність поета з революційною нелеґальною польською літературою, але не довів залежности поета від неї. Аналіза ж "Гайдамаків" показує, що Шевченко розглядав повстання в першу чергу, як повстання антипольське, це б то в площині національній і тим засадничо ріжнився від усіх згадуваних Щуратом публікацій.

На закінчення наших уваг що-до "Гайдамаків", мусимо згадати ще ту "Передмову", яку навмисне написав Шевченко прозою в тоні майже травестичному і то так, щоб її доводилось друкувати "по мові", це б то на кінці!

Все вказує, що ця "Передмова" була написана за "порадою" чи не самих українофілів наших, якої зіґнорувати цілком, видаючи "Гайдамаків" власним коштом і числячи на передплату - поет не міг. Та в самій тій "Передмові" Шевченко властиво глузує з тих, хто такої передмови домагався, кажучи: "хіба діди та батьки були дурнійші", а вони ж навіть до граматки (книжечка, що в ній записувалося імена осіб , яких бажав власник її, щоб "поминали" в церкві) давали "предісло-

TULA-online.org

віє". І поет спішно, наче б то переконаний таким "арґументом", з прихованою іронією, згоджується: "Так, далебі, так, вибачайте! Треба предісловіє!" Після цього пише поет, що він задумується, як його так скомпонувати ту передмову, "щоб не було і кривди, щоб не було і правди".

По цих міркуваннях поет "стає в позу" і властиво пародіює одну з таких "Передмов".

Власне в цьому дальшому ("позбавленому "правди"!) абзаці, що є виразною пародією і є ті слова, що цілком суперечать цілій поемі, слова абсурдні і смішні у зіставленню з цілим твором, які так охоче, з поважним виглядом, приймаючи наче б то за "щиру монету", цитують наші українофіли і ріжні інші москвофіли. Ось ці слова: "ми одної матері діти... всі ми словяни. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини й внуки, що батьки їх помилялися, нехай братаються знову зі своїми ворогами. Нехай... нерозмежованою останеться на віки від моря і до моря словянська земля".

Адже ж ті слова не лише практично закликають до співпраці з москвинами і поляками, до "братання" з ними, але й закликають до обєднання в рямцях той ж московської держави навіть не на засаді федерації, лише - "нерозмежованости"!

Коли ми зіставимо наведені слова, як з тим відношенням до "ворогів", яке виразно виявлено в творах, написаних перед "Гайдамаками" та в самих "Гайдамаках", так і з тим, яке позначилося на творах, писаних по них, мусимо прийти до висновку, що ці слова справді далекі від "правди"! Такою ж очевидною неправдою є й дальше твердження: "надрукованого і критикованого нічого не читав" - бо ж навіть із власноручних приміток до поеми самого Шевченка видко, що "читав" і тому на де-які прочитані ним праці він у примітках покликається!

Впрост же травестичний тон має звертання до "Субскрибентів", що було видрукуване на третій сторінці окладинки, яке й є гідним закінченням для тої "Передмови". *

Переходячи до наступного твору ("Гамалія") написаного рік пізнійше, мусимо ствердити, що й він не доводить того, щоб "Історія Русов" впливала на поета, але доводить, що Шевченко користувався нею, як джерелом. Бажання написати таку поему очевидно викликали народні козацькі думи, що їх не лише віддавна знав поет, але й захоплювався ними. Є досить козацьких дум, в яких оспівується козацькі виправи чайками на турецькі міста з метою визволити невольників, слави здобути й здобичи навезти. У тих думах згадується часто про бурі на Чорному морі і про відвагу, хитрість та вміння перемогти невірних, якими відзначалися наші запорожські лицарі. Була звичайно мова про козацькі морські походи і в

*На вимушеність тої "Передмови" вказує й той факт, що Шевченко в 1859 р. готуючи до друку "Кобзаря" - викреслив ту "Передмову цілком!

TULA-online.org

"Історії Малой Росії" Бантиш-Каменського і в творах польських авторів.

Нині ми знаємо з історії, що особливо сміливі походи були в першій чверти XVII віку, зокрема знаємо про надзвичайно сміливу виправу на Царгород у році 1615, коли сам султан міг зі свого палацу бачити палаючі руїни передмість своєї столиці, а потім мусів довідатися, що вислана в погоню турецька фльота потерпіла поразку і козаки забрали в полон самого адмірала, турецькі ж ґалери спалили перед очима турків під Очаковим. Року 1616 - здобули козаки Кафу, а потім знов успішно атакували Царгород. Таким чином, блискучий і високо-мистецький опис козацької морської виправи на Царгород є більш близький до історичної правди, ані ж не один з історичних творів світової літератури, а коли в ньому й є недокладність, недокладність цілковито зайва, непотрібна для будь-яких цілей, що їх хотів осягнути поет, то "честь" за цю недокладність належить лише і тільки джерелам, а серед них трохи й "Історії Русов", з якої запозичив Шевченко імя "Гамалія" (про похід "отамана Гамалії" і там нічого не згадується).

Згадки ж про морські походи часів Сагайдачного, в тому й на Царгород, були і в "Історії Малой Росії" і в "Історії Русов".

Насвітлення і оцінок питомих "Історії Русов" поет уникнув, бо на сторожі стояло його українське серце і свідомість справжнього українського патріота, що бунтувалися проти разючого москвофільства обох "Історій", а тим самим і проти будь-якого їх впливу. Та Шевченко жадібно шукав за фактичним матеріялом з нашого минулого, а що тоді не істнувало інших праць, - мусив брати його з тих непевних джерел. Отже "Історія Русов" так "впливала" на нього, як "впливає" енциклопедичний словник на того, що шукає в ньому інформацій.

Переходячи до чергового, написаного після "Гамалії", твору на історичну тему - "Невольника" мусимо зазначити, що вже Сімович порушував питання про те, чи можна уважати поему "Невольник" за поему історичну. Розглядаючи твори Шевченка в тій площині, в якій ми розглядаємо, а спеціяльно бажаючи дати відповідь на питання про правильність або неправильність утертих тверджень наших літературознавців, про вплив на Шевченка "Історії Русов", ми можемо не займатися розвязуванням справи слушности чи неслушности влучування "Невольника" до творів "історичних". Фактом є, що в поемі "Невольник" Шевченко уділив досить поважне місце описові подій що відбувалися на Україні безпосередньо перед зруйнованням Запорожської Січі та по її зруйнованню. Фактом рівно ж є, що в цій поемі дає Шевченко оцінку тих подій, висловлюючи

TULA-online.org

на них свій погляд. З огляду на сказане, ми, розглядаючи питання впливу на поета згаданих попереду "історій", мусимо спинитися і на цій поемі.

Ця поема датована кінцем 1845 року, це б то часом, коли вже міг Шевченко користуватися ще й пятитомовою "Історією Малоросії" вже згадуваного тут Н. Маркевича, яка вийшла в роках 1842-43 і яку Шевченко безперечно читав.

Самозрозуміло, що поскільки нас цікавлять впливи тих всіх "історій", - постільки слід зясувати, яке було відношення до Запоріжжя і запорожців у період другого зруйновання Січі з одного боку, "Історії Малой Росії" та "Історії Малоросії", а з другого - нашого великого поета. ("Історія Русов" про ті часи не пише).

Мусимо нагадати, що всі без винятку московські автори поділяли погляд московської влади про конечність зруйновання Запорожжя. Московщина, руйнуючи цей небезпечний для неї осередок українських визвольних рухів, умотивувала (маніфест Катерини II.) це тими "арґументами", якими стало послуговуються всі кольоніяльні держави в своїх кольоніях при подібних "ліквідаціях". Не треба й казати, що й й "малоросійському дворянству", яке було "ощасливлене" тим, що нарешті Московщина визнала його дворянські права, було "на руку" те, що був зліквідований цей осередок опору, до якого з надією зверталися погляди українського народу. Наслідком того Шевченко міг знайти у Маркевича лише апробату цього остаточного обезброєння України, а в "Історії Малой Росії" - явну ворожість до запорожців. В "Історії Русов" про саме друге зруйновання Січі немає, бо вона кінчається 1769 роком, але те неґативне відношення до запорожців помітне.

Відношення "Історії Русов" до Запоріжжя взагалі надто є залежне від обставин. Неґативне відношення з найбільшою яскравістю виступає хоч би там, де автор хвалячи одного з кошових запорожських, принагідно висловлює свою думку про запорожців взагалі, словом, цю оцінку знайдемо у тому місці, де йде мова про кошового Сірка. Отже, цитуємо дослівно: "Сірко,- всеґда удачно воевал і бил победітелем... но впрочем он бил запорожец, сіе есть род шута ілі юрода" (московський "шут" - по нашому "блазень", а слово "юрод" пояснює словник Уманця і С-ки, як "дурник", "блазень", ми б пропонували - "пришелепуватий").

"Історія Малой Росії" на стор. 192. т. III. підкреслює, що "Малоросія" приєднавшись цілком до цілости "не пріняла нікаково участія в мятежних действіях Запорожцев... но сохраніла непоколебімую верность і любов к Російському престолу".

Оцінка запорожців типова для "Історії Малой Росії" та інших того рода історій: "Запорожци... поднялі оружіе против утеснітелей (поляков) пролівалі кров за веру і отече-

TULA-online.org

ство, сверґлі тяжкіє окови наложния на ніх іноплеменнікамі, возвратілі Державним Обладетелям Росії древніє іх достоянією і ..увенчалісь неувядаемимі лаврамі". Але зоставшися й після того за порогами вони "не заботілісь подо бно малоросійскім козакам ісхітіть із рук іновернаво народа землю Русскую, потому што земля сія соделалася чуждою для сердец ожесточонних ґрабежамі і убійствамі.... єслі би оні не прінімалі к себе всякіх бродяґ із разлічних народов, как то: Росіян, Поляков, Турков, Татар і даже із отдальонних крайов: Французов, Немцев, Італьянцев і другіх іноземцев... то само іх общество должно би разрушіться.... моґлі лі прішельци... скривавшіеся под прітворной набожностю ґнусное отвращеніє к православію - іметь какую лібо любов к стране (Украіні) в которой процветало блаґочестіє с отдальонних времьон... пянство і необузданая вольность билі отлічітельни є черти характера сево буйнаво і ґрубаво (неотесаного, брутального) народа.... воровство, (злодійство), разбой і ізмена составлялі іх упражненія ... Но запорожци отлічалісь прімерной храбростю"... Странно што сей дікій і свірепий народ... любіл также невінниє увеселенія. Запорожец іґрал на бандуре, прінєвал песні, но песні сіі уподоблялісь жестокому єво нраву. Вместо любві і семейнаво счастія, он воспевал знаменітия убійства і разбої єво предкамі ілі ім самім учіньонние" .... "Такови билі Запорожци навлекшіі потом на себя безпрестаннимі ізменамі праведний ґнев Російскіх Самодержцев" (Бт-Каменський "Історія Малой Росії" тим III. вид. 1842 р. стор. 59-60-65).

Як бачимо, і в цьому випадкові ці "няньки отечества чужого" уважали "чорним" усе, що не можна було повязати з вигаданою "верностю" московській державі і трьом її ідеям плеканим за царату: "православію, народності і самодержавію".

Чи можемо дивуватися, що історичні твори Шевченка, а тим більше "Гайдамаки" не могли викликати бажаного поетові відгомону у "патріотів" типу Бантиш-Каменського, яких виплекала московська імперія і які з виразною нехіттю говорили про пісні, які "вместо любві і семейнаво счастія" хоч і під владою ворожої держави , "воспевалі заметние убійства і разбої", якими уявлялися їм усі військові дії, коли не були вони доконувані в інтересі московському. За те, коли щось розграбували і знищили москвини подавалося коротко: "ґород обращьон в пепел" (стор. 531).

Нарешті "Історія Малоросії" Маркевича, що в поезії захоплювався декоративним "козацтвом" романтиків, займає в цій справі таке становище "преступленія і разбої запорожцев.... билі нестерпіми в ґосударстве благоустроеном" і тому, мовляв, цариця наказала, без жодного насильства, зліквідувати це кубло після чого й було видано маніфеста "об

TULA-online.org

істребленії Запорожской Сечі". За те "Історія Малой Росії вихвалює Кирила Розумовського навіть за скасовання козацької адміністрації й судівництва та привернення судів, що істнували до повстання Б. Хмельницького.

Подаємо тут окремі вислови про Кирила Розумовського "Історії Малой Росії", які вичерпуюче зясовують відношення її автора до згаданого"гетьмана":

"Малоросіяне в полной мере восчувствовалі попечітельное стараніе своево Предводітеля... Імператріца, по ходатайству Ґрафа (це - б-то К. Розумовського) .... разрешіла свободную торґовлю между Малой і Велікой Росією"... (так подається про знесення митного кордону, що відділяв Україну від Московщини)... Не менее делает честь Ґрафу Розумовскому другой універсал ім обнародований... "Малоросіяне", вещал попечетельний Ґетман... Ґетман совершіл важнейшій подвіґ, возстановіл суди Земскіе, Ґродскіе і Подкоморскіе упічто - жение Богданом Хмельніцкім" (касуючи так козацьку управу теріторією, питому для козацької держави)...

По смерти К. Розумовського, пише Бантиш-Каменський, його поховано у "воздвіґнутом із пепла Батуріне. Очевідци і преданіе свідетельствуют о редкой справедлівості, велічії души, природном уме, доброте сердца, безпрімерной щедрості, правдолюбії і весьолом нраве сево Вельможі" (Бантиш-Каменський "Історія Малой Росії" т.III. , вид. 1842, сторінки 185-192).

Як бачимо, оцінка ліквідаторської діяльности цього московського урядовця українського походження є майже така ж ентузіястична, як і "тоже українского націоналіста" - проф. Оглобліна.

Оцінка ж Шевченка була така:

"....Кирило з старшинами
Пудром обсипались
І в цариці, мов собаки,
Патинки лизали".

А тепер після зясовання цієї справи звернемося до тексту Шевченкового "Невольника".

На початку, всупереч твердженню Єфремова, який на часи написання "Невольника" відносить вигадану зміну поглядів поета на минуле й ролю козацтва ("переглянув свої попередні погляди і багато де-чого поодмінював у них") - Шевченко далі позитивно оцінює часи Гетьманщини, пишучи: "Ще на Україні веселі і вольнії пишались села, тоді, як праведно жили старий козак і діток двоє, ще за Гетьманщини старої..." Погляд же на ролю Запоріжжя видно з того, що батько Ярини, посилаючи Степана побачити світа та навчитися, як жити, радить йому йти на Січ: "Як Бог поможе - там наїсися всіх хлібів: я їх чимало попоїв , і досі нудно, як згадаю... хоч зви-

TULA-online.org

чаю козацького наберешся та побачиш світа не такого, як у бурсі, а живе мисліте з товариством прочитаєш".

Як бачимо, всупереч усім згаданим авторам, Шевченко дивиться на Січ, як на лицарську школу, в якій можна навчитися і де-чому кращому, ніж у бурсі. Однак, ріжаючим для вясовання відношення до запор. Січі та зруйновання її москалями має сповідання Степана про зустріч з запорожцями, яке й наводимо в цілости:

"І розказують, і плачуть,
Як Січ руйнували,
Як москалі срібло-злото
І свічі забрали
У Покрови; як козаки
Вночі утікали,
І на тихому Дунаю
Новим Кошем стали;
Як цариця по Київу
З Нечосом ходила,
І Межигорського Спаса
Вночі запалила,
І по Дніпру у золотій
Ґалері гуляла,
На пожар той поглядала,
Нишком усміхалась;
І як степи запорожські
Тоді поділили,
Та бахурям і байстрюкам
Люд закріпостили;
Як Кирило з старшинами
Пудром обсипались
І в цариці, мов собаки,
Патинки лизали.
Отак, тату! Я щасливий,
Що очей не маю, -
Що нічого того в світі
Не бачу й не знаю...
Ляхи були, - усе взяли
Кров повипивали,
А москалі і світ Божий
В путо закували."

Наведений нами уривок не лишає найменшого сумніву щодо цілковитої безпідставности вигадок про "вплив" на творчість Шевченка згаданих нами праць. Погляд Шевченка на події періоду зруйновання Запорожської Січі є цілковито протилежний поглядам тих "історій", і рівнож цілком відмінною є від оцінки наших москвофілів і оцінка Кирила Розумовського та тих старшин перекінчиків, що його оточували й помагали вис-

TULA-online.org

лужуватися ворогові-окупантові. Ті - починаючи від автора "Історії Малоросії" і кінчаючи проф. Оглобл ним, пишуть про Розумовського, як про патріота, якого слід поважати. "Історія Русов", звичайно, в загальному оцінює його також позитивно, лише осуджує заходи зроблені щоб перетворити "уряд" гетьмана в спадковий. Тимчасом Шевченко ставиться до нього і подібних з виразним призирством!

Слідуючою з черги історичною поемою є поема "Іржавець", датована 1847 роком.

Розглядаючи текст поеми, ми, самозрозуміло, приймаємо текст за копією Мордовця, а не абсурдний текст видання Огоновського. Московські большевики та їхні підлабузники всюди подають текст за Огоновським, бо їм байдуже до того, що твір стає в такій скаліченій редакції безглуздим, навпаки, той текст є для них багато користнійшим, бо улегшує фальшовання поглядів Шевченка.

Щоб дати переконуючу відповідь на питання, чи можемо говорити про якийсь вплив "Історії Русов" на поета, що позначився на цьому творі, подаємо на початку цитати з "Історії Русов", які виявлюють з цілковитою ясністю, як ставився автор тої "історії" до гетьмана Мазепи: "Мазепа - пріродний поляк із фамілії літовской... походи в Польшу... билі камнем преткновенія ілі тсоблазну...ґнусний (підлий) замисел (задум) породіла в ньом адская злоба за лічную (особисту) обіду свою" ("Історія Русов" стор. 199).

"Мазепа імел умисел вредний (шкідливий) побужденієм (викликаний) собственной (власної) єво злоби і атмщенія, а атнюдь (в жоднім разі) не національних інтересов... заґубіл себя і многіх невінних людей ім обманутих"...("Історія Русов" стор. 200)

Природно, що й Бантиш-Каменський в "Історії Малой Росії" на стор. 369 зве гетьмана Мазепу поляком* "зрадником" і приписує йому найгірші прикмети і злочини.

Відношення до цього великого гетьмана Бантиш-Каменського є ще більш обурююче чим автора "Історії Русов" і подиктоване є тим же бажанням довести, що "малоросійскій народ" є ще більшою підпорою "Росії" (московської імперії) і московських царів , як "народ велікороскій", ті ж хто не був патріотом, як казав Шевченко "отечества чужого" - були обовязково "поляками".

В спеціяльній праці про Мазепу, що вийшла в 1834 році і була відома Шевченкові, Бантиш-Каменський приписує Мазепі всі можливі злочини. Ось, що в ній читаємо: "Мазепа скривал в душе своей злобу, мстітельность, любостяжаніе , неоґраніченое славолюбіе, бил чужд всякой благодарності" (стор. 10)

---

* див. Примітки ч. 5

TULA-online.org

"Хітрий Мазепа" тільки мовляв, вдавав з себе "прихильного "отечеству нашему" (Московщині), а "хотел бить полезним самому себе" (ст. 16), "поселилась ґнусная ізмена в сердце сего неблаґодарнаво человека"... і він "предал соотечественіков тяґостному іґу іноземцев"... (стор. 45).

Не інакше до нього ставиться й Маркевич. Мало того! Коли в "Невольнику" міг поет бути під впливом народніх дум то що - до оцінки постаті великого нашого патріота - Мазепи, він не йшов і за народніми піснями, бо нарід не розумів політики гетьмана і тому пізнійше оцінював його або неґативно (як що де-які "думи" про Палія не були фальсифікатом* складеним пізнійше якимись людцями, щоб прислужитися Москві...) або - байдуже ставився до Мазепи.

Відношення Шевченка до Мазепи, яке яскраво відбилося у "Іржавці", безперечно, цілковито прихильне. Слова в поемі "Іржавець" "Ой, пожали б, як би були одностайне стали та з хвастовським полковником гетьмана єднали. Не стреміли б списи в стрісі у Петра у свата, не втікали б із Хортиці славні небожата, не спиняв би їх прилуцький полковник поганий, не плакала б Матір Божа в Криму за Украйну" - це слова самого автора, самого Шевченка. У цих словах уся симпатія поета по боці Гордієнка, Мазепи, запорожців і вся зненависть та призирство - по боці московських прислужників та зрадників таких, як хоч би Галаган ("прилуцький полковник поганий").

Тоді, отже, коли такі "малоросійські патріоти", як автори згаданих "історій", писали "отечественним язиком" свої праці, в яких вихвалювали зрадників, подібних до Галагана, а оббріхували таких патріотів, як Мазепу, Шевченко, українською мовою описавши те, що діялося по полтавській поразці, питається з одчаєм: "Що вона (Україна) зробила? За що вона гине? За що її діти в кайданах мовчать?" Це-б то за яку провину аж так покарано українців, що вони, замісць повстати проти гнобителів, "в кайданах... мовчать"!

Кожному ясно, що й "Іржавець" не тільки не дає найменших підстав приписувати "Історії Русов" та іншим "Історіям" тут згаданим будь-які впливи на Шевченка, але треба ствердити, що Шевченко, ведений своєю ґеніяльною інтуїцією, відгадав ту правду про полтавську траґедію, якої не міг вичитати з жодної тодішньої історичної праці.

---

*Найбільше відома "дума" "Семен Палій і Мазепа" яку подає Максимович в свому "Сборніку українскіх песень" (1849 р.) взята ним зі збірки москаля Срезневского "Запорожская старіна", який в дійсности не записав її тільки сам склав і подав за народню.

TULA-online.org

Наступний історичний твір - "Чернець" рівно ж не був писаний під впливом "Історії Русов", бо в тій "Історії" (ст. 180-190) подано фантастичні відомости про Палія і закінчено їх тим, що він згинув від гарматньої кулі підчас полтавського бою.

Шевченко, як можна припускати на підставі слів "Посланія", вже в 1845 році мав надто багато застережень до того, що було в "Історії Русов" і певно тому в цьому випадкові взагалі зігнорував усі "відомости" як "Історії Русов" так і "Історії Малой Росії".

І знова мусимо ствердити, що поет ґеніяльною інтуїцією пізнав істоту взаємин між Палієм та гетьманом, освітлену щойно в праці Андрусяка "Мазепа і Правобережжя", яка вийшла між двома світовими війнами. Саме тому Шевченко не робить Палія й Мазепу ворогами і не відмічає жодної ненависти Палія до Мазепи.

"Чернець" писаний в 1847 році, це-б-то тоді, коли, як запевняють вороги українського націоналізму, Шевченко наче б то "відвернувся від козацького минулого, яке перед тим буцім "ідеалізував". У цьому творі, однак поет вже на початку заявляє: "Було колись... І ніколи не вернеться... не вернеться сподіване. Не вернеться.... А я , брате, таки буду сподіватись, таки буду виглядати, жалю серцю завдавати".

Отже, маємо, так би мовити, "декляративну" заяву поета з 1847 року, в якій він, наче б то повторюючи чиїсь запевнення, що про відновлення української державности (маємо на увазі справді суверенну українську національно Україну) не може бути й мови, заперечує ці слова, стверджуючи, що він особисто не відвернувся від цієї ідеї й "таки буде сподіватись, таки буде виглядати"!

Більше того, хоча поет ще перед написанням цього твору читав частково друковану московською мовою "Чорну Раду" з її надмірно наголошеними соціяльними противенствами козацької України, Шевченко ж лише про ту ж Україну: "Братерськая наша воля, без холопа і без пана, сама собі у жупані розвернулася весела, оксамитом шляхи стеле і єдвабом застилає і нікому не звертає".

Далі малює нам Шевченко Палія, як нашого патріота, який любив і любить над усе "свою Україну", Мазепу ж згадує у цьому творі Палій так: "Братерство славне ожива, і сивий гетьман, мов сова, ченцеві зазирає в вічі. Музика, танці... і Бердичів... Кайдани брязкають... Москва... бори... сніги і Єнісей..."

Як бачимо, і своїм насвітленням постатей та подій, і знехтуванням відомостей про кінець Палія, поданих "Історією Русов" поема "Чернець" доводить, що і в цьому випадкові не може бути мови про вплив на її автора "Історії Русов".

TULA-online.org

Рік пізнійше пише Шевченко ще один історичний твір("Швачка") цим разом присвячений гайдамацькому ватажкові Швачці. Опис нападу Швачки на Хвастів видержаний лише в площині національній. Жодного навіть посереднього впливу на цей твір духу "Історії Русов" рівнож не можемо ствердити.

Тоді ж написав поет поезію, в якій описує вибір "гетьмана Павла Кравченка-Наливайка". З цим твором є так, як і з де-якими попередніми, це б то опис виборів гетьмана стилем козацької народньої думи, може бути зачислений до перлин творчости Шевченка і відповідає історичній та мистецькій правді. Про обрання на гетьмана Наливайка поет нічого не міг довідатися з народніх пісень чи дум, бо в них про таке не згадується. Тому Шевченко, шукаючи за подробицями й матеріялами до свого твору, зазирнув до "Історії Русов" і взяв звідти "фактичні дані". Автор "Історії Русов", що аж ніяк не потребував для своїх цілей згадувати добрим словом тих українських гетьманів, що боролися за незалежність з москвинами, потребував і то дуже, "героїчних борців" з поляками, щоб виказатися "славним минулим" перед москвинами. Тому "Історія Русов" досить докладно і прихильно пише про гетьмана Наливайка, цілком не журячися тим, що Наливайко не був гетьманом і що, зрештою, звався не Павлом - тільки Северином. Але й "Історія Русов" не подає про такий вибір Лободи і передачу гетьманства Наливайкові. Таким чином, і цим разом Шевченко, звернувшися до тогочасної "історичної науки", - поплатився і дав твір, що не відповідав правді. В ньому те, що належить поетові - без закиду, а те, що "Історії Русов" (імя - "Павло" і вигадка про обрання його на гетьмана)- компромітуючий доказ незнання власної історії автором "Історії Русов".

Того ж таки року написав поет ще одну історичну поему героєм якої є одна з найтраґічнійших великих постатей нашого минулого - гетьман Петро Дорошенко.

Щоб дати відповідь на те ж поставлене нами питання, а саме: чи може бути мова про вплив "Історії Русов" на повстання цього твору, подаємо спочатку як висловлюється про Дорошенка "Історія Русов", "Історія Малой Росії" та "Історія Малоросії". Всі три названі нами твори, як і слід було сподіватися з огляду на їх винятково москвофільський характер, поставилися до Дорошенка певно не менш вороже, ніж до Мазепи, і виразно намагалися його очорнити. Почнем з "Історії Русов":

На стор. 167 окреслює ця праця самостійницькі пляни гетьмана Дорошенка, як "марні" ішкідливі. Далі на ст. 169 подає автор "Історії Русов" "листа" київського митрополита Сильвестра до царгородського патріярха, в якому наче б то зве цей митрополит Дорошенка "ізверґом рода человеческого" та "обманщіком і лжецом злодейскі прісвоящім достоінство ґе-

TULA-online.org

тмана". Та ж "Історія Русов" (її автор) борців за самостійність соборність України, що життя своє клали в лавах гетьмана Дорошенка, зве "великой розбойнічей шайкой". Але Дорошенкового наказного гетьмана Многогрішного, що зрадив свого гетьмана і перейшов на бік Москви за титул "сіверського гетьмана" - зве, звичайно, та ж "Історія Русов" - "достойним уваженія" (гідним пошани).

Бантиш-Каменський на стор. 353 закидує, природно, Дорошенкові владолюбство, малодушність і легковажність, які спричинилися до того, що він залив кровю ціле Правобережжя. На тій же сторінці знаходимо і про дальшу долю Дорошенка, про те, де він похований, та про панахиду, яку один раз що-року відправляють на його могилі. Той же Бантиш-Каменський в уже згадуваній праці про Мазепу зве Дорошенка "врагом Поляков і собственной Родіни" (стор. 7).

Маркевич у другому томі, ст. 272-274 і 349, дає подібну до попередньої оцінку і характеристику Дорошенка.

Шевченко, як ми бачимо і в цьому випадкові, як і у майже всіх уже розглянутих нами, дивиться на все цілком інакше.

Шевченко свідомо не згадує про союзну умову Дорошенка з турками, лише малює грізну картину навали чужинців-сусідів на Україну. Турки, татари, поляки і на додаток "гетьман-попович із-за Дніпра напирає дурний Самойлович" з москалями*. "Вкрили Україну та й клюють єлико-мога". Єдиним оборонцем України є "Чигирин", козацька столиця України і "старий Дорошенко, запорожський брат". Лише гетьмана Дорошенка малює нам далі Шевченко, як справжнього патріота, як людину, що, коли й іде на капітуляцію, то тільки для добра України, бачучи, що за тих обставин він уже "не розсипле вражу силу" і "не встане знову". Зі слізьми посилає гетьман ознаки гетьманської влади москвинам, кажучи: "нехай Москва знає, що гетьмана Дорошенка на світі немає". Далі описує трагічний момент передачі "попенкові" Самойловичу" гетьманських клейнодів і згадує про те, що Дорошенко пострігся в ченці. Далі пише, що "Дорошенка у рясі пізнали" москвини тай закувавши в кайдани вивезли з України аж у Ярополче, на Московщину.

Про рішучу симпатію поета до Дорошенка свідчать далі такі слова: "мов орел той приборканий, без крил і без волі, знеміг славний Дорошенко сидячи в неволі... і забули в Україні славного гетьмана".

---

*всі згадані попереду "Історії" змальовують звичайно Самойловича, як великого патріота і шляхетну та мудру людину.

TULA-online.org

Як бачимо, цей твір рівнож доводить, що Шевченко не був під впливом як "Історії Русов", так і інших згадуваних історій.

Таким чином ми ствердили, що:

I. "Тарасова ніч" настроєм та ідеєю ріжниться від "Історії Русов"
2. "Іван Підкова" - вільний від впливу згаданих історій.
3. "Гайдамаки" - рівнож не зраджують впливу на поета тих історій.
4. "Гамалія" - тільки фактичний матеріял про морські походи взагалі та що само імя "Гамалія" бере поет з "Історії Русов" та інших джерел.
5. "Невольник" - обстоює погляди цілком чужі тим історіям.
6. "Іржавець" - виявляє цілком протилежні погляди тим поглядам, що висловлює "Історія Русов" та інші.
7. "Чернець" - навіть конкретним матеріялом ріжниться від "Історії Русов".
8. "Швачка" - вільний від впливу "Історії Русов"
9. "Обрання гетьмана" - від впливу вільний, а тільки де-які факти подані згідно з "Історією Русов".
I0."Гетьман Дорошенко" - цілковито вільний від будь-якого впливу тих історій.

Коли до цих підсумків розгляду історичних творів Шевченка додамо цілковито відмінне - (неґативне - поскільки мова про Переяслав) ставлення Шевченка до Хмельницького, яке пояснюється тим, що поет не мав змоги заперечити правдивість написаного тими історіями, то стане ясним уся безпідставність розмов про те, ніби Шевченко перебував під впливом "Історії Русов".

Зясувавши справжній стан справи, ми не лише можемо подивляти нашого великого поета, який в тих невідрадних умовах, твердо і послідовно, не тільки протиставився москвофільським настроям своїх сучасників, не тільки протиставився ганебному москвофільству авторів тодішніх історичних праць, але й зумів дати правильну оцінку, узасаднену щойно найновійшими здобутками науки, історичних постатей і подій козацько-гетьманської доби. З усіх своїх сучасників, включаючи в їх число і історика Костомарова, чи не один Шевченко дивився на наше минуле очима українця, а не малоросійського покруча. Він же був єдиним націоналістом і державником, що думав так, як повинен думати нормальний українець. Коли ж, аналізуючи історичні твори Шевченка і можна помітити в них певну "еволюцію", то ця еволюція була наслідком ствердження підчас перебування на Україні жахливої правди: "на Україні чорт ма людей" - читаємо в його листі , бо, пише він ,"сплюндрували нашу Україну катової віри німота з москалями" -

TULA-online.org

до Кухаренка з 26.XI 1844 р. Тоді Шевченко зрозумів, що його бажання викликати протиставленням колишньої слави і могутности ганебному животінню в московському ярмі своїх сучасників, палку спрагу відновити силою свою державу - не дало наслідків і дати не могло, бо як він ствердив у пізнійшому вірші з 1847 р. "Твої України) люди окрадені, а панам лукавим нащо здалась козацькая велика слава".

Вони, як-що потребували "слави" то не тієї "козацької великої слави" - тільки іншої, такої, щоб могти, як ті гуси з байки, що їх гнали лозиною на продаж, нагадати московським "гусіям" про те, що їхні предки "врятували Рим". Для цього власне вони потребували таких "історичних" творів, які славили всіх тих, хто льояльно і віддано служив до Переяславської умови Польщі, а після неї Москві. Таких предків, такої "слави" потрібно було "панам", щоб піднести свою вартість в очах московського дворянства. і московських ліберальних кол, бо-ж і вони хотіли брати участь в керованню, спільно зі "старшим братом", московською імперією, бо-ж і вони рвались бути "дядьками і няньками отечества чужого".

Зрозумівши, якими "Брутами" і "Коклесами" хочуть вони пишатися, якої "поеми вільного народу" вони потребуть, та пригадавши, кого з гетьманів з захопленням виславляє саме тому така популярна "Історія Русов", Шевченко власне про тих вихвалюваних "Історією Русов" гетьманів написав: "Ось, що ваші славні Брути: раби, підніжки, грязь Москви варшавське сміття ваші пани, ясновельможні гетьмани".

Так Шевченко, зрозумівши, що горді слова з "Гамалії":

"Із Дарданелів вітер віє,
А не хенеться Візантія,
Вона боїться, щоб Чернець
Не засвітив Ґалату знову
Або гетьман Іван Підкова
Не кликнув в море на ралець"

пролунали в "пустці", а захоплення тих "панів" творами поета було і є тільки "лукавством", - після тої "еволюції" пробує в історичних творах спинятися більше на боротьбі з москвинами та поляками, підкреслюючи жорстокість одних і других. Одночасно з тим починає писати поет твори політичного змісту, в яких огненним словом картає окупантів та розкриває облуду і злочинність як кольонізаторів України, так і "землячків" та говорить про конечність оновлення здеморалізованих верств українського народу.

TULA-online.org

УІІ.ПОЛІТИЧНІ ТВОРИ Т. ШЕВЧЕНКА.

А. Дефініція. Ідеї тих часів. Погляди Шевченка та його сучасників. Шевченко і сучасники в світлі Шевченкових житєписів.

Переходячи до розгляду т. зв. "політичних" творів Т. Шевченка, попереду мусимо: а) зясувати, що слід розуміти під означенням "політичні" твори, б) познайомити коротко читача з тими ідеями, які захоплювали ідейну молодь і кращих представників громадянства його часів ще перед написанням тих творів, не забуваючи при тому про ідейні течії західньої Европи, в) порівняти погляди, з якими їхав на Україну Шевченко з поглядами, якими жили тоді навіть найбільш "українофільськи" настроєні освічені кола України і г) спинитися на тому, як період писання політичних творів описують біографи Шевченка.

"Політичними" творами Шевченка можна звати ті його твори, в яких головна увага автора була скерована на справи внутрішньо-державні, справи державного і громадсько-соціяльного ладу.

Однак тому, що політика обхоплює не лише внутрішні взаємини й устрій держави, але й взаємини міжнародні, від яких мудрі політики не раз узалежнюють і справи внутрішні (маємо на увазі справи національні, які також належать до справ, що ними займається політика), слід зачислити до цих же творів ще й твори, в яких центром уваги поета є питання національне.

З того випливає, що ми, розглядаючи політичні поеми Т. Шевченка, розглядаємо не тільки всі ті поеми, в яких він виявив своє відношення до тої форми державного ладу, яку накинули москвини й Україні і до взаємин, які запанували в звязку з тим у суспільно-громадському життю, але й ті політичні твори, які він присвятив питанню національного поневолення нашого народу, вказуючи в них шлях до волі і виявлюючи, якою мала б бути на його погляд вільна Україна.

Наші критики, "літературознавці" і "шевченкознавці", розглядаючи "політичні поеми" Шевченка, звикли досить спрощено пояснювати повстання тих усіх поем тим, що, мовляв, Шевченко щойно приїхавши на Україну побачив, що там діялося і за допомогою Костомарова, Куліша та інш. зрозумів тоді, що не в минулому слід шукати зразків до наслідування, а в тих "сов-

TULA-online.org

временних огнях", якими слід "просвітити сліпую каліку", щоб "повести її за віком" , щоб взяти участь у встановленню іншого ладу в московській імперії, який, мовляв, вже сам принесе Україні щастя і волю.

Далі - наші "звеличники поета", показавши його в ролі учня тих, кого в дійсности він міг вчити, скерували всю увагу українського народу на боротьбу Шевченка проти кріпацтва і монархічного ладу, замикаючи таким чином Шевченка в межах, визначених одним з представників окупаційної влади на Україні, Постишевим, так: "Суть, основа Тараса - в його революційній творчости, яка відображала віковічне незадоволення, бунт трудового селянства проти поміщиків, проти багатіїв і царської влади".

Наших літературознавців мало журило те, що дві третини написаного протягом "трьох літ" поетового перебування на Україні цілком не вкладається у ту штучну тісну схему, що де-які з його творів стають у світлі таких пояснень загадковими, а час і причина написання "Заповіту" цілком незрозумілою. За те, на втіху москвинам так перетворюється Шевченка в т. зв. "народнього поета" (в Галичині сказали б "людового"), борця проти царату і кріпацтва, це б то поета нині неактуального, однак, такого, що його погляди без труду вкладаються у концепцію "щаслива вільна Україна під братерською опікою московського народу в межах цієї "словянської" держави"!

Але тому, що ми не боремося за жодні подібні "ідеали", а тим більше не збираємося во імя їх осягнення жертвувати правдою, хочемо далі познайомитися з дійсним станом річей, з обставинами, в яких зродилися ті політичні поеми, а потім зайнятися аналізою написаного Шевченком протягом тих трьох років перебування на Україні.

Щоб правильно зрозуміти і належно оцінити погляди, з якими наш поет приїхав в Україну, мусимо зясувати, коли і за яких обставин виробив поет ті свої політичні погляди, що він їх висловив з такою вражаючою силою в "політичних" поемах. Для цього мусимо спинитися над сукупністю політичних ідей, що тоді захоплювали европейське суспільство, що впливали також на московську і польську інтеліґенцію і могли впливати на Шевченка.

Як було вже попереду сказано, процес творення політичного світогляду поета почався ще десь коло 1828 року; цей процес тривав далі і по викупленню з кріпацтва в 1838 року та закінчився в загальних рисах перед поїздкою на Україну. Власне той світогляд поета був єдиною причиною, чому Шевченко по звільненню з кріпацтва не пробував піти шляхом Гоголя, шляхом сотень його земляків.

TULA-online.org

Ще перед польським повстанням 1830 року в західній Европі ширилися революційні ідеї, що мали здебільшого виразне національне забарвлення. У Франції не лише ліві, але й праві партії були незадоволені ладом, що запанував за короля Карла X і липнева революція 1830 року була саме тому успішною, а спротив королівських військ був такий слабий.

У серпні того ж року вибухло повстання в Бельгії, яке привело до її унезалежнення від Голяндії. Листопадове повстання так налякало москвинів, що ті без справжньої конечности втікли з Польщі. Жодних причин економічного характеру, які б викликали те повстання, не було. Діяли лише патріотичні настрої та ідеї, які ширилися тоді на Заході. Скликаний швидко після початку повстання сойм проклямував зірвання звязків з московською імперією. Московщина, як ми знаємо, на багато перевищала своїм військовим потенціялом, а особливо численністю військ, Польщу, і тому боротьба кінчилася у вересні 1831 року московською перемогою.

Трохи ранійше, бо в лютім 1831 року вибухла італійська революція, яка, рівнож як і польська, закінчилася поразкою повстанців. Тоді ж почалося наростання революційних настроїв у Німеччині, яке довело до замаху на Союзну Раду у Франкфурті.

Всі ці повстння, що закінчились неуспіхом, породили численні політичні еміґрації, які й розпочинають після того енерґійну діяльність. Один з італійських еміґрантів - Маццині, створив революційну орґанізацію, яка звалася "Молода Італія". Слідом за нею повстають "Молода Польща", "Молода Німеччина" і т. п. Всі ці орґанізації сподівалися осягнути визволення своїх народів за допомогою одночасного повстання всіх тих народів Европи, які перебували під монархічно-реакційними урядами. З того повстання мали скористати і поневолені народи для відновлення власних держав. Власне така концепція й була причиною енерґійної діяльности всіх тих орґанізацій не лише серед власного народу, але й ширення революційних ідей серед інших народів. Тому, отже, й поляки ширили революційні антимонархічні погляди не лише серед поляків, але пробували ширити їх навіть серед москвинів. Адже ж їм була потрібна революція в московській імперії, але не для того, щоб брати участь у творенню нового державного ладу Московщини, тільки для того, щоб використати період революції для відновлення Польської держави, що мала бути республікою.

Таким чином, завдяки діяльности ряду революційних орґанізацій де-що змодифіковані ідеї французької революції 1793 р. набули нової свіжости, на сході ж Европи вони щойно тепер почали здобувати популярність. Слідом за ідеями Рус-

TULA-online.org

со й Вольтера, поглядами деїстів, пропаґандою республіканців стали ширитися й більш радикальні думки про конечність зміни самих основ суспільно-громадських відносин. На ці роки (1820-1832) припадає на Заході енерґійна акція т. зв. сен-симоністів, що пропаґували соціялістичні ідеї, як рівнож починають здобувати популярність погляди Фурє. Шарль Фурє думав, що між природою і людиною істнує стан цілковитої гармонії і був тому ворогом усякого примусу, в тому й державного. Він з найбільшими подробицями малював рожевими барвами життя майбутньої людини в соціялістичних громадах, що складалися з кількох родин (фалянґа). Життя й праця в такій фалянзі мала бути суцільним святом, а люде мали б стати такими моральними і шляхотними, що були б зайвими і поліція і військо. Рівнож тішилися популярністю погляди інших соціялістів-утопістів.

Звичайно, ці соціялістичні ідеї почали поширюватися на терені Московщини з певним запізненням. У Петербурзі за часів Шевченка істнував тайний гурток Петрашевського, члени якого мріяли про скасовання кріпацтва і перетворення імперії у федерацію земель. На 1833 рік припадає заснування в Швайцарії "Молодої Італії", "Молодої Польщі" і Молодої Німеччини, які два роки пізнійше творять обєднання, відоме під назвою "Молодої Европи", що мало притягати й інші народи. Емісари Молодої Польщі почали діяти також як у Петербурзі, так і на Україні. Ще ранійше були поширені в московській імперії масонські орґанізації, одну з яких (заснована в 1818 році) , а саме льожу "Обєднаних Словян", замінило в 1823 році "Товариство Обєднаних Словян". Істнували також і чисто славянофільські праві орґанізації (в Москві) , а поляки мали славянофільсько-месіяністичну орґанізацію ідеольоґами котрої були Міцкевич і Товіянський (про вплив цієї останньої і "Ксенґ народу польскеґо" не на Шевченка , а на Кирило-Методієвців, мова буде на властивому місці).

Більш радикальні революційні ідеї ширила польська орґанізація , керована С. Конарським , а також засновані в Парижі "Словянське Товариство", "Товариство Обєднаних Братів", "Брацтво Святого Станіслава" і вже згадуване "Демократичне Товариство".

Було кілька шляхів, якими доходили до Шевченка погляди всіх згаданих орґанізацій, і він ще до поїздки на Україну був знайомий з ідеями, що, так би мовити, відповідали "духові часу", мав звязки як з поляками, повязаними з цими орґанізаціями, так рівнож знав і одного з членів московського гуртка Петрашевців; Мало того, він вже тоді виробив свою власну дімку про них, вже тоді мав власний погляд.

Власне цей питомий нашому поетові власний світогляд

TULA-online.org

і відріжняв його від усіх тодішніх освічених українців, які найчастійше вчилися "не так як треба" і тому була у них "мудрість не своя".

Освічені сучасники Шевченка (українського роду) захоплювалися здебільшого тими чи іншими популярними тоді поглядами, приймаючи їх в цілому, і не вміли створити з них власну ідеольоґію.

Шевченко ще до поїздки на Україну поєднав у своїй свідомости українську національну ідею, ідею відновлення втраченої державности, з тими ідеями Заходу, які уважав користними, які уважав відповідаючими інтересам української нації. Ті ж революційні ідеї, занесені з Заходу, мали скріпити й узасаднити той ідеал, який століттями присвічував українським патріотам.

Юнак, що колись у панських сінях співав "гайдамацьких пісень" , що переживав цілим серцем оспівану в думах траґедію козацької України і захоплювався ідеями, що їх виписало на своїх прапорах козацтво України, не міг прийняти іншого погляду, як той, що його пізнійше висловив реченням "і царята і старчата - Адамові діти". Ще до поїздки на Україну Шевченко був ворогом монархії й прихильником республіканського ладу, при чому аналіза "Гайдамаків" дає певність, що він думав не про аристократичну, тільки про демократичну республіку, чим він ріжнився істотно від "декабристів", які не думали про жодну участь у керованню державою людей такого походження, як Галайда.

Однак Шевченко не належав також і до тих "ентузіястів чужої мудрости", які ідеалізували всяку демократію, які, стягнувши з підвищення одного ідола (монарха) на його місце висаджували другого ("народ"), і тому Шевченко в одному з пізнійше написаних творів вчить того, хто знає ліпше за масу шлях до "Кращого Завтра": "а на громаду - хоч наплюй! Вона - капуста головата".

Знайомий був Шевченко добре з ідеями славянофілів, але, симпатизуючи ідеї відродження славянських народів і бажаючи від щирого серця, щоб "усі словяни стали добрими б братами і синами сонця правди", тим ріжнився від усіх інших наших славянофілів , що а) не включав у число славян московського народу і б) мріяв про те, щоб славянські народи жили кождий у власній цілком суверенній державі, лише бажав щоб ті держави не ворогували одна з одною ("були добрими братами"), але не думав про творення одної федеративної славянської держави.

У ділянці соціяльній був Шевченко і до поїздки на Україну і після неї приклонником, так би мовити, в основному "середняцької" України, приватно-власницької, однак, такої, про яку він пізнійше писав, що будемо ми в ній "і не багаті

TULA-online.org

і не вбогі". Що він був рішучим і беззастережним ворогом кріпацтва це є самозрозумілим і розписуватися на цю тему можуть хіба лише наші "українофіли". Роблять вони це вже мало не сотню років, щоб відвернути увагу українського народу від ще не здійснених мрій поета, привертаючи її до справ, які вже давно стали неактуальними. Однак і те відношення до кріпацтва не було у Шевченка наслідком "впливів", як рівнож не потребував він аж їхати на Україну, щоб, як твердить де-хто з наших "літературознавців", "побачити там, яке лихо пани коють".

М. Гоголю не допомогли жодні поїздки на Україну і не скерували його пера проти кріпацтва, а Шевченко мав у цій справі власний досвід, який зберігався у його свідомости разом з тими думками, які, певно, були притаманні ще його столітньому дідові - учасникові Коліївщини.

Шевченко, як бачимо з усього попереду згадуваного, не лише відзначався широкою і глибокою освітою, не лише знав добре ті політичні ідеї і суспільно-економічні теорії, якими жила тоді західня Европа, але й переважав своїх земляків на Україні широким обрієм та знанням світа. Він усе ж побував і на литовсько-білоруських землях, і в Польщі, і в московській столиці і їздив у 1842 році до Швеції й Данії та мріяв про поїздку до Італії.

Шевченко був великим ентузіястом, оскільки справа йшла про людей, якими він часто при першій зустрічі захоплювався і мав тенденцію бачити їх завжди кращими, ніж вони були, наділяючи їх тими поглядами й прикметами, які він хотів би в них знайти. Однак, як це ні дивно, коли справа йшла про погляди, висловлені в книжках, про праці політичні, наукові чи твори письменства, то тут Шевченко виявляв подиву гідну суверенність. Поетові був не тільки цілковито чужий той своєрідний снобізм, сполучений з рабським почуттям меншевартости, на який так хоріє наша інтеліґенція (вчора - "то самі німці кажуть!", нині - "та ж навіть самі американці є тої думки!"), снобізм, який він так влучно висміяв у свому "Посланії", але й чуже було безкритичне захоплення всім тим, що висловив той чи інший "божок" загалу, той чи інший загальновизнаний авторитет.

Варто тут нагадати собі для прикладу хоч би поданий далі факт.

Між 1840-45 рр. ще анґлійський поет Байрон викликав у світі загальне захоплення, ряд поетів у більшій чи меншій мірі перебував під впливами Байрона. Ще не так давно і Словацький і Пушкін, і Лермонтов перебували під величезними впливами , яких не міг позбутися так легко хоч би згаданий нами Лермонтов, хоча писав він:

TULA-online.org

"Ні, я не Байрон, інший я
Обранець, людям ще незнаний,
Як він мандрівець, світом гнаний
Московська лиш душа моя".

Звичайно, можемо вірити А. Чужбинському, що Байрона Шевченко знав лише з московських і польських перекладів і що йому подобались де-які твори Байрона. Напр. згідно з його свідченням він якийсь час любив повторювати строфу з Байрона у перекладі Міцкевіча, яка, додамо, надто відповідала Шевченковим настроям. Цю строфу (за браком польських черенків) подаємо в українському перекладі:

"Сам один блукаючи по світі оцьому
Життя ведучи прибльуди
Чого ж маємо плакать, за ким і по кому
За мною ж не плачуть ні звірі, ні люди!"

Отже бачимо, що окремі твори Байрона подобалися Шевченкові і що він знав про захоплення Байроном, а однак він не піддався його впливу і впливу оточення.

Саме за тих часів Т. Шевченко в написаній для княжни В. Репніної в московській мові поемі, дає в наведених далі словах таку неґативну оцінку байронізму:

"..... он не толковал
Своіх вседневних приключеній,
Как назідательний роман;
Не раскривал сердечних ран,
І тьму разлічних сновіденій,
І байроніческій туман
Он не пускал: толпой нічтожной
Своіх друзей не поносіл
.....
І тот, кто мисліт без конца
О мислях Канта, Ґалілея,
Космополіта-мудреца
І судіт люді не жалея
Радново брата і отца, -
Тот лжепророк! Єво сужденья -
Полуідеі, полувздор...."

Для осіб, які не знають московської мови подаємо переклад:

"..... він не тлумачив
Пригод життя своїх щоденних
Як поучаючий роман
Не відслоняв сердечних ран,
І хмари снів своїх таємних
Та байронічний той туман
Він не пускав; юрбою марной
Друзів своїх не обзивав
.....

TULA-online.org

І той хто дума без кінця
Про вчення Канта, Галілея,
Космополіта-мудреця,
І без жалю засудить
Рідного брата чи й вітця -
Той лжепророк, а його вчення
То півідеї, півнісенітниця дурна."

До наведених слів ще слід додати, що оцінка, яку дав у них Шевченко "байронізмові", а почасти й творчости самого Байрона, є глибока й узасаднена. Герої Шевченкових творів відзначаються здебільшого додатніми рисами великих мужів старого Риму, що їм завдячувала свою могутність і славу Римська імперія, мужів типу Муція. Їх ними і героями "Манфреда" чи навіть "Чайльд Гарольда" є велика ріжниця. Іван Гус, Семен Палій, Алкід чи навіть Ґонта живуть не для себе і служать не власним забаганкам. Жінки ж творів Шевченка своєю моральною висотою на багато перевищують Лор і Леїл анґлійського поета.

Пригадавши собі ще надзвичайно влучні Шевченкові неґативні оцінки окремих творів чи творчости в цілому Л. Толстого, Островського чи Некрасова та інших, мусимо прийти до висновку, що Шевченко відзначався винятковою суверенністю думки і не піддавався чужим впливам.*

Сам же Шевченко, приїхавши на Україну не тільки дивував усіх своєю широкою і глибокою освітою, але й впливав на інших. Як Костомаров, так і Куліш одноголосно визнають, що великий поет мав на них величезний вплив (Куліш так писав про враження від Шевченкових слів: "Коли говорено коли-небудь по правді, що серце ожило, що очі загорілися і над чолом людини засвітився полумяний язик, то це було тоді в Києві", а Костомаров говорив, що перед ним "роздерлася завіса", коли він послухав творів поета. Проф. О. Бодянський також назвав Шевченка "поводирем усіх нас", це б то провідником усіх українців, усіх українських діячів).

Навіть згадуваний нами М. Драгоманов мусив визнати в своєму памфлеті на Шевченка "("Шевченко, українофіли і соціялізм") що "Мужик Шевченко стояв попереду вивчених приятелів, київських славянофілів і гарячою громадською думкою і таким же українством... Значить, багато правди в словах земляка, які згадує С-о, що Шевченко приїхав на Україну з Петербурґа з готовими думками про волю України..." (стор. 31-32, вид. 1914 року).

Отже, приїхавши на Україну, Шевченко не міг, як це запевняв Єфремов, почати "прозрівати" в тому розумінні, що почав пізнавати кріпацьку Україну, пізнавати увесь жах кріпац-

* Див. "Примітка ч.6".

TULA-online.org

тва, бо він все те знав віддавна і то не зі спостережень, тільки з власного досвіду. Не міг рівнож Шевченко почати "прозрівати" і в тому розумінню, що почав пізнавати ідеї, почав засвоювати якісь нові істини, що вплинули начеб то на зміну напрямку його творчости. Як ми вже бачили, ідеї антимонархічні, ідеї республіканські, ідеї демократичні, ідеї славянофільські, ідеї "Молодої Европи", ідеї правової рівности та ідеї соціялістичні й атеїстичні були відомі добре поетові ще до подорожі його на Україну. Більше того - не тими ідеями ріжнився поет від освіченої української верстви, включаючи до неї і українофілів. Йому (як і їм) вони були відомі.

Ось так ми підходимо до дуже важливого питання, до конечности ясно й виразно вказати, чим же саме ріжнився ґрунтовно наш великий поет від найбільших тодішніх прихильників українського слова і своїх прихильників.

Загальну відповідь знайдуть наші читачі на стор. 28 цієї праці, а тому, щоб не повторюватися, відсилаємо їх до цієї сторінки. Тут же далі, лише, щоб яскравійше насвітлити цю ріжницю, про яку там була мова, подаємо ще кілька яскравих фактів.

Яскраво виступає засаднича ріжниця між поглядами Шевченка й його попередників та сучасників уже тоді, коли лише порівняємо два ворожих собі українських патріотизми, що чудово виявилися в таких двох протилежних наставленнях до того ж явища:

I. "Тепер уже не те, як давно було... Ось заглянь у столицю, в одну, в другу, та заглянь у сенат та кинься по міністрах та тоді й говори - чи годяться наші, чи ні!" (Котляревський "Москаль-чарівник")

2. "От і братія сипнула
У сенат писати
Та підписувать, та драти
І з батька і з брата.
А між ними і землячки
Де-де проглядають;
По московськи так і чешуть,
Сміються та лають
Батьків своїх.....
Пявки, пявки!"
(Т. Шевченко, "Сон").

У першому випадку "патріотизм" українця зводиться до того, що він пишається участю українців в адміністративному апараті, що керує державою-гнобителькою, а в другому - ми маємо до діла з патріотизмом українця, що ролю українців, які пішли на послуги чужинцям-гнобителям уважає ганебною і пятнує тих земляків словом "пявки". Те, що ми правильно опреділюємо

TULA-online.org

відношення Шевченка до цього явища, доводять його ж слова, написані звичайно пізнійше (в 1860 році!) де він тим усім яничарам кидає в лице найгірше оскарження "няньки, дядьки* "отечества" чужого!"

Отже, з одного боку, ми маємо українських "рабів з кокардою на лобі" або й без такої відзнаки, що пишаються роллю "няньок" ворожої їм "батьківщини", роллю тих, що вигодовують катів і обслуговують катівську організацію, яка, зміцнившись, нищитиме їхніх найближчих, а з другого боку - Шевченка, який чудово розуміє, чим є "Росія", який мав ціле життя свідомість, що то не його батьківщина, тільки "батьківщина" ворогів України і що його власна батьківщина може бути щасливою лише після знищення тої ворожої "батьківщини", знищення "Росії". Між тими двома "патріотизмами" не могло бути компромісу, не могло бути жодного "співжиття", як між водою й вогнем!

Шевченко бачив на власні очі, ще хлопцем, польське повстання 1830 року, бачив, що в подібних моментах стають разом проти окупанта не лише "низи", але й ті заможні верстви (в тому й "пани"), яким особисто, в розумінню економічному, на тому етапі уярмлення Польщі , ще жилося добре!

Шевченко був ентузіястом і вірив , що за повними захоплення відгуками на його "Кобзаря" криється прихований український патріотизм, патріотизм справжній; вірив, що всі ті його прихильники є такими ж, як він, ворогами москвинів, ворогами московської імперії. Ще перед поїздкою на Україну він опублікував своїх "Гайдамаків", в яких висловив мрію про відновлення української держави, в яких досить прозоро вказував на ту силу, яка може здійснити революційним шляхом велику ідею і в яких заповів, що завданням хвилини є творення власної літератури і боротьба на культурному фронті!

Які ж погляди мали найбільше "радикальні" українофіли?

Спинимося на поглядах П. Куліша, бо як твердить П. Зайцев "Шевченко в 1843 році в особі П. Куліша вперше зустрів українця цілком нового типу, про якого мріяв і якого шукав, справжнього українського патріота, що мав перед собою виразний ідеал розбудовування української культури й ширення української національної свідомости і тоді мало не в усьому був ідеольогічно близький і рідний Шевченкові ("Життя Тараса Шевченка" стро. 97.).

---

* москвини тоді звали "дядьками" кріпаків, приставлюваних доглядати й пильнувати своїх "паничів" після того, як вони вже виходили з-під опіки няньки.

TULA-online.org

Інша ж книжка, авторка якої не претендує на науковість, робить з П. Куліша мало не вчителя Шевченкового, який повчає Шевченка про потребу писати по-українськи, а в уста Шевченкові вкладає вигадані нею ентузіястичні слова з високою оцінкою Пушкіна і Лермонтова ("Шлях велетня").

Що ж слід пригадати собі про П. Куліша?

Під ту пору П. Куліш що не міг з причин формальних і матеріяльних закінчити університету, викладав московську мову в школі для шляхетських дітей і був під великим впливом свого бувшого професора М. Максимовича.

Максимович любив українську мову, пісні, звичаї, як мову простого народу дорогої його серцю провінції, але уважав, що Україна є тільки частиною єдиної Русі і не може істнувати інакше, як в злуці з Московщиною. Тому, хоч би той же М. Максимович , виступив в обороні Пушкіна , доводячи в червневому числі "Атенея" за 1829 рік, що дієві особи Пушкінової антиукраїнської "Полтави" є історично правильні! Його бувший учень П. Куліш, у листі до Юзефовича писав, що політичне життя України давно скінчилося і що Україна в найближчому майбутньому зіллється з Московщиною в одне тіло.

До 1843 року написав П. Куліш дві леґенди народні для "Кієвляніна", "Орисю", поему "Україна" і московською мовою історичний роман "Міхайло Чернишенко ілі Малоросія 80 лет тому назад" (1843 р.) і почав писати свою "Чорну Раду", якої перші розділи опублікував в перекладі московському в журналі "Современнік" (1845 р.) . Після цього П. Куліш написав кілька оповідань українською мовою і аж чотири томи повістей і оповідань московською мовою на теми з українського життя. Від 1860 року почав писати знова Куліш поезії (українською мовою).

Як відомо, свої політичні переконання міняв П. Куліш не раз протягом життя, в своїх українських творах дуже наголошував боротьбу з Польщею, займаючи де-коли неприєднане становище до поляків і... не помічав головного ворога - Московщини. "Чорну Раду" писав, як він сам стверджує в доданій пізнійше "Передмові" (що її він написав ще перед 1847 р.), з метою "виставіть во всей виразітельності оліцетворьонной історії прічіни політіческаво нічтожества Малоросії і каждому колеблющемуся доказать .... необходімость сліянія в одно ґосударство южно-русскаво племені с северним". Це, звичайно, на думку Куліша, не мало виключати власного культурного розвитку.

Ми навмисне так докладно нагадали ряд фактів про літературну діяльність П. Куліша, щоб виявити усю безпідставність тверджень не тільки про "усвідомлюючий" вплив П. Куліша на Шевченка, але й про вигадану "ідеольоґічну близькість". Шевченко, як це видно з цілої попередньої літературної творчос-

TULA-online.org

ти великого поета і його листів, стояв незмірно вище за П. Куліша і ріжнився від останнього власне палким українським свідомим патріотизмом та розумінням, хто є під ту пору найнебезпечнійшим ворогом.

У цілковитій згоді зі сказаним є й свідчення самого П. Куліша, який стверджував, що кияни "взирали на Шевченка як на якийсь світильник небесний, і це був погляд праведний... для мене сяєво його духа було чимсь неприродним". І тут же читаємо, що Шевченко "вчив" їх (в тому і Куліша) ненавидіти москалів , яких звав "кацапами".

Та навчити когось обмосковленого ненавидіти москвинів не так легко, і певно хоч би тому Шевченко від усіх, від кого мав право домагатися, домагається як в 1839, так і в 1860, щоб писали до нього листи лише по-українськи, а П. Куліш і в 1846 році пише до Шевченка листи московською мовою та захоплено радить Шевченкові вчитися у Пушкіна!

Так стояла справа з "ідеольоґічною близкістю" Шевченка до найбільш відомого, до справді "кращого серед кращих", сучасника Шевченка - П. Куліша!

Що ж тоді можна сказати про решту Шевченкових "земляків і почитателів"?

А проте ці земляки, українські дідичі й освічені верстви, ще тоді не були в розумінню побуту і певних культурних нахилів зденаціоналізовані так, як хоч би за часів Кониського, і тому Кониський, порівнюючи ті часи зі своїми, стверджував, що "українське панство часу Шевченка було більш свідоме". Саме тому ті кола захоплювалися поезіями Шевченка, і ентузіястично вітали, але вони захоплювалися, ще цілком неусвідомлюючи їх політичного сенсу. І коли був певний час у Петербурзі Шевченко "модною особою" (у звязку з засланням) серед московської інтеліґенції, то що ж казати про українські освічені кола!

Та, повторюємо, між тими захопленими прихильниками і Шевченком лежала ідеольоґічна безодня.

Правда, ще недавно серед освічених українців істнували течії, що бажали політичної незалежности, на що вказує місія Капніста в Берліні, кружляли неясні чутки про те, що істнувала повязана з масоньською льожою "Любов Правди" таємна незалежницька орґанізація, що були, може, ще й тоді якісь одиниці , які мріяли про відновлення української автономії, - та все те було лише невловимим спогадом, спогадом, що затирався.

Реально істнував ще тільки сильний сентимент до своєї "вужчої батьківщини" яку представляли собі "Вандеєю" московської монархії, до всього "наського", і тому прихильники поета чекали нетерпеливо його приїзду на Україну, а потім шукали нагоди зустрітися з ним особисто або затягнути в гос-

TULA-online.org

тину до себе.

Шевченко бачив цей ентузіязм і симпатію до нього освіченого загалу, що складався переважно з дідичів, але початково пояснював це собі, цю симпатію цілком інакше. Він зі щирим серцем рвався до своїх людей і бачив їх такими, якими гаряче бажав їх бачити, не підозрюючи істнування між ним і тими його земляками ідеольоґічної прірви.

В цьому й крилися зародки тої страшної траґедії, яка з неублаганною конечністю мусіла виникнути, мусіла спустошити, як жахлива пожежа душу великого поета-патріота. Ця траґедія була тим жахливійшою, що поет чудово розумів, що без участи тої освіченої верстви само темне і закріпачене селянство не може починати боротьби за відновлення своєї державности...

За таких обставин прибув Шевченко в червні 1843 року в улюблену, вимріяну Україну і почав пізнавати сучасну йому реальну Україну, відвідуючи тих представників українського панства, які виявляли до нього прихильність і яких він уважав прихильниками ширених ним ідей.

Памятаючи весь час про сказане попереду, ми вправі сподіватися (так би мовити , "теоретично"), що, гостюючи по черзі у своїх симпатиків і прихильників серед лівобережних і правобережних дідичів, Шевченко матиме самі розчаровання і що біоґрафія поета подасть, коли не ряд фактів, які будуть цілковито підтверджувати неухильність траґічних переживань, що їх джерело крилося в палкому патріотизмі Шевченка і помосковленню , опортунізмі та провінціязмі його симпатиків.

Адже ж поет мусив опинитися в становищі, дуже подібному до так майстерно змальованого Лесею Українкою становища героя поеми "Одне слово", а тим самим повинно було воно , відбитися і на стосунках Шевченка з людьми. Так повинно було б бути, а тимчасом найбільш ґрунтовна з досі написаних праць про життя Шевченка, праця Кониського: "Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя" не подає нам належної кількости сподіваних фактів , а праця П. Зайцева "Життя Тараса Шевченка", видана в 1955 році, змальовує ті взаємини поета з оточенням цілком інакше, ніж ми повинні і могли би сподіватися.

В книжці П. Зайцева можна знайти досить таких уваг і подробиць, як хоч би:

"Шевченко гостював у В. Забіли і вони зблизилися" (стор. 97.).

У маґнатки Т. Вільхівської "Завжди скромний Шевченко був видимо зворушений блискучим приняттям... так симпатично зустрінутий поет був у доброму настрої і не розмовляв інакше, як по-українському" (стор. 99).

TULA-online.org

У товаристві "мочемордів", прихильно описаних автором біографії, що зі зрозумілих причин має до них особисто симпатію, мов би то "Прогулявши цілу ніч... Шевченко з кількома з них зблизився і завязав серед них знайомства. " (стор. 100).

"Було ще одне, що його з цими людьми зблизило - це симпатичне жіноче товариство їхніх родин" (стор. 100).

"Лизогуби полюбили Шевченка як людину, як патріота і поета, і високо цінили співання ним народніх пісень... поет потребував глибокого відпочинку, а найліпшою його умовою була здорова моральна атмосфера, що панувала в седнівському домі... поетові по малятській праці... мило було співати рідних пісень під майстерний акомпаніямент пана Андрія... а його мила дружина й діти, до поет їх щиро полюбив, вносили в атмосферу ще більше тепла і робили її затишнійшою" (стор. 147) і т. д. і т. д.

Чи, отже, наші міркування були помилкові? - Цілком ні! Але, щоб зрозуміти позірну протиречність між міркуваннями і "фактами", мусимо собі усвідомити слідуюче: праця Кониського не зважаючи на щире бажання автора спиратися лише на відомости цілком певні, все ж не могла такими розпоряджатися. Спогади людей , що знали Шевченка особисто, що з ним зустрічалися, гостили його у себе, або були десь разом на якомусь прийнятті - навіть при найбільшій добрій волі авторів спогадів - не можуть бути стислими і позбавленими великого субєктивізму. Писані вони були здебільшого багато років пізнійше, це-б-то тоді, коли авторові спогадів подобалося товариство, в якому він провів кілька годин чи днів, у нього лишався приємний спогад, і він мав нахил згодом щиро твердити, що так само добре почували себе в тому гурті людей інші. Поширити власні настрої на Шевченка було тим легче, що Шевченко, як людина вихована, не давав нагоди пізнати по собі, що йому в гостях зле.

Самозрозуміло людина є людиною і навіть в дуже важких умовах у цілковито чужому оточенню не може стало мати лише трагічні переживання, а тим більше людина молода і до того ж від природи такої веселої вдачі. Він міг, звичайно, не в одній родині провести кілька веселих вечорів, але лишившись на хвилину сам він тим гострійше відчував, що він надто ріжниться від оточення. Він міг провести весело час в родині власника кріпацьких душ і коли не трапилося якогось особливо драстичного епізоду - нічим не виявити, що він був і там серцем з кріпаками, що він і там памятав звідки пливуть достатки і чия важка праця дає змогу весело проводити час, але він безперечно гостро відчував яка безодня ділила його і тих людей у яких він гостював. Тому, що поет тісно вяжучи національне визволення з соціяльним стало прагнув розбудити мер-

TULA-online.org

тві душі й викликати національну революцію - він дуже гостро відчував чужість людей, що "в дупло холодне", яке у них було замісць серця, "гадюк напустили". Отже, хоча не один з фактів поданих П. Зайцевим мав місце - не ці факти характерні для переживань поета.

Правильність цих наших міркувань підтверджують аналогії з періоду петербурзького. Ми знаємо, що Шевченко після викуплення з кріпацтва, ввійшов за допомогою Брюлова в товариські звязки з кращими людьми московської столиці. Знаємо, що молодий, нежонатий і непоганий своєю зовнішністю поет і маляр бував милим гостем на багатьох прийняттях, що його охоче запрошували, що брав він участь у гулянках і прогульках за місто. Отже, пишучи життєпис способом П. Зайцева, можна було багато й багато написати про приятельські стосунки з тими усіма людьми, з якими разом розважався Шевченко, можна було писати про "миле жіноче товариство", про "привабливих панночок і високоосвічених юнаків, що серед них прекрасно себе почував щасливий Шевченко". Можна було писати навіть про те, як, наче б то любив поет північну столицю, з її чудовими будовами, розкішними театрами, багатими музеями (аджеж могла вставити без найменшої потреби в свою нефортунну книжку : "Шлях велетня" авторка її речення про те, що Шевченко мав "подивляти архітектурний стиль Кремля"!).

Можна було б, повторюємо, написати багато в цьому роді про "щасливе і радісне життя" поета серед "рідних душ", але, але... сам поет написав у цьому періоді свого життя: "я одинокий у чужому краю", "виспівуй, щоб люди не чули! А щоб тебе не цурались, потурай їм брате!" "Скачи, враже, як пан каже: на те він багатий". "А до того Московщина, кругом чужі люди..." "Насміються на псалом той, що виллю сльозами. Насміються! Тяжко .... жити з ворогами!", "Я й тут чужий, одинокий і на Україні", "Доля приборкала між людьми чужими!" "Коли пустять в хату - то зустрівши насміються. Такі бачте люди". "Тяжко-важко умирати у чужому краю", "нема щастя, немає талану, нема кого кинуть, ніхто й не згада". Це все уривки з ріжних віршів, писаних перед поїздкою на Україну, уривки, з яких видно, яким самотним, яким чужим почував себе Шевченко на чужині серед тих людей, з якими, здавалося, весело проводив час, у яких гостював. А в листах пише: "мені тут так стало скушно..." (1839 р.) "Спасибі, що не забуваєш мене на чужині одинокого"... "а ми пропадаємо в цьому проклятому Пітері, щоб він замерз на віки". (1842).

З наведеного видно, що поет аж ніяк не чувся (не зважаючи на свою молодість і викуплення на волю!) щасливим, не чувся "між своїми" і, хоча стало бував між людьми, однак,

TULA-online.org

глибоко відчував свою самотність, якої людям не показував. Самотність була наслідком істнування ідеольоґічної безодні ще багато більшої , ніж та, що істнувала між ним і освіченими верствами українськими.

Отже, оскільки поетичні твори, написані протягом цілого трьохрічного періоду перебування на Україні, будуть в цілости стверджувати правильність наших міркувань про істнування величезної ідеольоґічної прірви, яка відділяла українського націоналіста і революціонера - Шевченка від ліберально настроєних українофілів, що захоплювалися творами поета, остільки слід дати перевагу свідченням поезій, бо вони і лише вони відзеркалювали справжні, заховані в душі переживання Тараса Шевченка.

Що ж торкається праці П. Зайцева, то слід про неї сказати слідуюче: твір П. Зайцева потрактований ним самим не як твір науковий, лише як твір літературний, що звичайно дає авторові величезні "можливости", оскільки йде мова про творення і популяризацію серед читачів такої сильветки поета, яка відповідає поглядам автора праці або поглядам його видавців. Власне такий характер книжки дає можливість, не подаючи жодних доказів, довільно "компонувати" погляди Шевченкові і подавати так забарвлені описи певних моментів, щоб у читача викликали потрібні авторові рефлексії про поета та його життя. Такий характер книжки П. Зайцева вже сам по собі змушує нас до обережности, але є ще й поважнійші причини, які роблять всяке беззастережне відсилання до праці Зайцева, як до чогось вірогідного й певного - неможливим. (Звичайно, цього не слід розуміти, як заперечування всього в ній поданого).

Щоб наші читачі мали змогу самі переконатися в цілковитій обєктивности і узасадненості глибокого недовіря до того, що пише в "Життю Шевченка" П. Зайцев, подаємо тут один з численних доказів, якими можна і слід узасаднити таке відношення до цієї, зрештою безсумніву дуже живо і цікаво написаної праці.

На стор. 122 цієї праці П. Зайцева, автор її, який і перед тим утворював собі нагоди привернути увагу читача до "великого російського поета - Пушкіна", розповідає спочатку про ідею написати оперу "Мазепа", яка виникла серед гостей князя Репніна.Шевченко мав би написати до неї лібретто, а московський патріот Селецкій музику. Селецкій хотів, щоб лібретто було написане московською мовою і змальовувало гетьмана таким, яким його хочуть представляти москвини, що ненавидять Мазепу цілим серцем. Отже.... мав би Шевченко вивести Мазепу, як безпринципного еґоїста, брехуна, зрадника і злочинця. Шевченко годився писати лібретто лише українською мовою і змалювати в ньому гетьмана таким, яким він справді

TULA-online.org

був, Але наче б то Шевченко, як твердить П. Зайцев, бачив у Мазепі лише "оборонця свободи у боротьбі проти деспотизму Петра I", це-б-то борця проти режиму, , а не проти Московщини.

Ми знаємо, що ні в "Іржавці", ні в інших своїх творах не трактує Шевченко боротьби України за волю по "драгоманівськи", в площині боротьби з режимом - і тому, на нашу думку, конечним би було подати до кази, що Шевченко в цьому випадкові так ставив справу.

Але не це змусило нас до зроблення застереження що-до праці П. Зайцева . Оповівши переказане нами, П. Зайцев, неначе уважав потрібним використати і цю нагоду не тільки на те, щоб затерти справжні погляди Шевченка, але й щоб знова ... похвалити Пушкіна.

Пригляньмося, як він це робить.

Далі, на тій же сторінці, читаємо таке: "Ясно, що до згоди не дійшло... Шевченко, княжна і їх однодумці бачили Мазепу таким яким увижався й молодому російському поетові, коли в уста свого героя він вкладає слова:

"Без мілой вольності і слави
Склонялі долго ми ґлави
Под покровітельством Варшави,
Под самовластієм Москви.
Но незавісімой державой
Украйне бить уже пора -
І знамя вольності кровавой
Я подимаю на Петра".

Так"інформує" своїх читачів П. Зайцев про погляди на Мазепу як Шевченка, так і Пушкіна і про вигадану ним цілковиту однозгідність тих поглядів, використовуючи для того невластиво свідомо вирвану з контексту "цитату".

Коли б наведені попереду слова П. Зайцева і подана ним цитата з Пушкіна належали перу не П. Зайцева, а уроженця й мешканця Буковини чи Галичини, ми б приписали їх цілковитому незнанню творів А. Пушкіна, та надзвичайно недосконалому розумінню московської мови. Та на жаль, не можна тим способом намагтися зменшити вину автора "Життя Шевченка".

Павло Зайцев, який ще в московській харковській ґімназії за царату вивчав твори Пушкіна, а зокрема "Полтаву", не міг не знати цілости "Полтави", а коли й забув би вивчене, то, відписуючи подану ним довгу цитату , мусів би пригадати забуте. Та, як побачимо далі, наведену нами сторінку з твору П. Зайцева не можемо, на жаль, ніяк інакше пояснити, як бажанням настроїти українців прихильно до запеклого московського шовініста Пушкіна, щоб обдурити українців, представляючи московських тигрів, шакалів і гієн невинними овеч-

TULA-online.org

ками, що їх погляди не ріжняться від Шевченкових!

Прочитавши дальші пояснення, кожен наш читач може переконатися в цілковитій правдивости поданого далі та зробити належні висновки що-до людини (та її праці), яка так цинічно дурить своїх читачів, роблячи з одного боку, велику кривду нашому поетові, а з другого, ховаючи в московському інтересі ті погляди Пушкіна на Мазепу, які він накидав своїм читачам.

Щоб ті наші читачі, які не читали Пушкінової "Полтави" не могли дошукуватися в зясованню справжніх поглядів Пушкіна на Мазепу будь-якої тенденційности або хоч би певного субективізму занадто "щирого" українця, - перед тим як ми познайомимо читача з уривками самої "Полтави", - даємо слово московському критикові.

Відомий московський критик Ю. Айхенвальд пише дослівно, що Пушкін змальовує Мазепу "как человека без отчизни... Оттово, по мислі Пушкіна, Мазепа, нічем своїх дел не освятівшій, нікакой ідеей ілі верой не проникнутий", "страшний своїм коварством* безмерно-лукавий вдастітель умов і сердец не только мужскіх, но і женскіх". Цей Пушкінів Мазепа дурив і Мотрю, а коли очі її розкрились, вона, пише Ю. Айхенвальд, збожеволіла "увідев настоящево Мазепу"... "перед нею спала пелена, і вместо красоти - явілось безобразіе***, вместо неґі і любві - безпредельная жестокость". Характеристика, яку дав Мазепі Пушкін, як пише Ю. Айхенвальд, "убівает", бо "ето удари молота, которимі Мазепа пріґвождаетца к позорному*** столбу". ("Бібліотека велікіх пісателей под редакцією Венґерова" - "Пушкін" , т. II, вид. 1909 р. стор. 2-3).

Але цього мало. Мало подати тільки оцінку одного, хоч і відомого, критика. Вірні свойому правилу завжди звертатися до самого джерела - беремо в руки "Полтаву".

Перша "пісня" (твір поділений на "пісні") "Полтави" змальовує нам багацтво Кочубея, красу його дочки, обурення батьків з приводу сватання Мазепи і відмову батьків та втечу доньки. В ній же описується, як сприймає Кочубей ганьбу, що впала на нього, його бажання помсти і про яку саме помсту він мріє. З цієї нагоди Пушкін малює те історичне тло і повязані з ним відносини в Україні, які, наче б то, вирішив використати Мазепа для особистих цілей.

Як запевняє своїх читачів Пушкін, лише прихильники "кровавой старіни"домагалися зарозуміло ("кічліво") в легковажному ("леґкомислений") захопленні, щоб використати

---

*облудою й підступом. ** гидота, бридкість, *** до стовба ганьби

TULA-online.org

наближення Карла XII. Ці легковажні юнаки бажали повстання проти Москви і "своеволієм" (це б то анархічною свавлею) палаючи, бажали "опасних" (небезпечних) змін, забувши ярмо, в якому була їхня батьківщина і "святі" обіцянки Богдана.

А далі Пушкін характеризує Мазепу, як "коварную (лукаву, облудну, підступну) душу, яку важко "розгадати", бо "чем Мазепа злей, чем сердце в ньом хітрей, ложней, тем с віду он неосторожней" і тим більш фальшивим є з оточенням, яке й не здогадується, ким є справді Мазепа:

"Не многім , может бит, ізвестно,
Што дух ево неукротім ,
Што рад і честно і безчестно
Вредіть он недругам своім;
Што ні єдіной он обіди
С тех пор, как жів, не забивал,
Што далеко преступни віди
Старік надменний простірал;
Што он не ведает святині,
Што он не помніт благостині,
Што он не любіт нічево,
Што кров ґатов он літь, как воду,
Што презірает он свободу,
Што нет атчізни у нево".

Цю "характеристику" Мазепи Пушкіна, цю його уяву про Мазепу, вже згадуваний критик московський - Айхенвальд, як ми подавали, розцінює так: "Еті стіхі убівают; ето смертний пріґовор, ето - удари молота, которимі пріґвождаетца Мазепа к позорному столбу". Бо ж і справді: лише на загальне призирство заслуговує той, хто "не має батьківщини", хто не має нічого святого, ненавидить волю і не знає, що таке вдячність!

За Пушкіним , цей "злой старік" віддавна ховав на дні душі "жахливий злочинний задум" і тому Пушкін зве його: "гетьман-злочинець" (злодей). І має, як твердить Пушкін, цей злочинець-зрадник виявлювати енерґійну діяльність, бо в ньому "не слабеет воля злая, неукротім преступний жар". Ненавидить Пушкін так Мазепу тому, що прекрасно розуміє, що Мазепа не"ворог деспотизму Петрового", тільки "враґ Росії". Але цей, як його зве Пушкін - "Іуда" (Юда) обдурив навіть царя, а той його ще й потішав! Мазепа ж , за Пушкіним, використовує так довіря Петра і "с кровожаднимі слезамі в холодной дерзості своей" домагається смерти в руках ката Кочубея! Тут Пушкін театрально вигукує: "Чьей казні?... Чья дочь в обятіях ево?" і далі каже, звертаючись до Мотрі: "Не знаеш ти, каково змія ласкаеш на ґруді своей" і питається, яка сила змущує її вірити Мазепиним "лукавим речам".

TULA-online.org

Після такої характеристики Мазепи, характеристики не лише цілковито безпідставної і вигаданої, як вигадане все, що до кари Кочубея, але й обурюючої та заздалегідь підготовлюючої читача, щоб не вірив ні одному слову гетьмана прийдуть цитовані П. Зайцевим слова. Щойно в "Песні второй" оповідає Пушкін, як, наче б то, Мазепа, щоб підготувати Мотрю до відомости про закатовання батька, грає на її патріотичних почуваннях і облудно розповідає їй про свої, наче б то, патріотичні пляни. Власне ці брехливі, за задумом Пушкіна, слова Мазепи, подає Зайцев своїм довірливим читачам, як... слова, що, наче б то, показують, як сам Пушкін дивився на Мазепу!

На цьому ми закінчуємо реферування "Полтави", бо все наведене нами не може лишати найменшого сумніву в тому, що Зайцев надуживає довірям своїх читачів для вибілювання й захвалювання Пушкіна*, для свідомої пропаґанди на користь московської літератури і москвинів, а заразом для зручного підмінювання погляд справжнього українського патріота-Шевченка, поглядами що могли бути лише в українофіла, ворога "монархічного режиму", що тому, наче б то, навіть в оцінці Мазепи сходився з... Пушкіним!

Не є нашим завданням дошукуватися, чому колишній драгоманівець і федераліст П. Зайцев пустився на опублікування праці з такими ризиковними, тенденційними твердженнями й інформаціями, лише обмежимося до ствердження, що подібних "недокладностей" є в його книжці надто багато і всі вони в сумі гонять воду на московський млин і обнижують вартість Шевченка . Може, без надання такого характеру своїй праці він би не міг її друкувати підчас окупації Галичини, на спілку з совєтським "спецом" - Шаґіньян, може він би не дочекався без таких "недокладностей" на її опублікування на еміґрації, бо і він так, як і ми, бачить, в чиїх руках опинилося "НТШ" і якого напрямку праці воно друкує, може, нарешті, без тої виразної москвофільської тенденції він би не дочекався захвалюючої "Передмови" відомого своєю "діяльністю" при укладанні т. зв. "Енциклопедії Українознавства", що ширить серед еміґрантів москвофільський туман, п. Глобенка. Рівно ж можливо, що коли б у праці П. Зайцева було більше наукової правди, то про неї не згадували б з таким підкресленням її вартости редактори укр. відділу "Голосу Америки" дня 6 січня 1956 р. Все це - можливе.

Але справа, повторюємо, не в причинах, чому праця П. Зайцева є такою, якою вона є, але в тому що користуватися нею доводиться з величезною обережністю , перевіряючи докладно кожне його твердження, навіть таке, яке наче б то "узасаднене" (адже ж свою вигадку, яку нам довелося "розши-

* Див. "Примітки". Примітка ч. 7

TULA-online.org

фрувати", дуже спритно підпер П. Зайцев довгенькою цитатою з Пушкіна і то навіть в "оригіналі"!)

Нам дуже шкода, що довелося зробити таку деґресію, але лише вичерпуюче зясовання справжньої вартости наведених нами слів праці Павла Зайцева може бути переконуючим арґументом слушности наших застережень і небажання вірити П. Зайцеву, кажучи словами Шевченка "на квиток", без належних перевірених доказів.

Зрештою П. Зайцев у де-яких випадках міг допуститися також "недокладностей", не розуміючи самого духу творчости великого поета. Таку можливість доводить хоч би стор. 148, на якій він поєднує красу весняного українського вечора в запашному садку з читанням віршів Шевченка з тої збірки, в якій майже всі більші твори творять цілковитий контраст до ідилічної декорації.

Все сказане управнює нас не дуже то довіряти також запевненням де-яких біоґрафів, що Шевченко був зворушений тим, що його, колишнього кріпака, так добре вітали "поміщики", серед яких було стільки "розумних, благородних людей, переважно гуманних, що користувалися загальною симпатією". Ми мусимо поставитися зі зрозумілою обережністю як до такого підсоложеного змальовування наших дідичів, так і до твердження, що поета вразило на Україні власне те, що він, приїхавши, побачив "злидні , кріпацтво, знущання панів", бо всі страхіття кріпацтва він бачив на власні очі і відчував на власній шкірі ще дитиною.

Ми, наскільки це дозволяє обсяг праці, зясували, яке саме розчарування і які траґічні переживання повинні були чекати поета на його рідній улюбленій Україні і тепер лишається нам вернутися до аналізи його поетичних творів, які краще за всі спогади про поета його сучасників і краще за всі життєписи, оперті на тих спогадах, зясують нам справжні переживання поета, переживання, що він їх сам зафіксував у своїх безсмертних творах.

Однак перед тим, як приступити до аналізи творів з періоду перебування на Україні, наведемо тут слова Чужбинського із його "Воспоминаній о Шевченке" (стор. II) на доказ того, що не всі автори спогадів малювали так, як П. Зайцев "ідилічні" знайомства Шевченка. Ось, що він пише: "Шевченко уже разочаровался в некоторих наших панах і посещал весьма немногіх" .

Ще яснійше пише на цю тему Юліян Беліна-Кенджицькі. Згідно з його свідченням мав казати Шевченко полякові таке: "Ви знаєте, що втратили, а то що втратили хочете відібрати й тому не жалієте життя, ні маєтку. А нашим панам аби повне корито, їм усюди добре. Сидять собі, як свині в сажі і чужею працею черева розпихають".

TULA-online.org

б. Що сказав Шевченко в своїх "політичних поемах"?

Першим хронольоґічно твором, який прийнято зараховувати до "політичних творів" Шевченка, є його загально-відома "Розрита могила". Написав він її в жовтні 1843 року, це-б-то відвідавши вже своїх прихильників та їхніх приятелів, побувавши і у Тарновського й у Забіли, познайомившися з П. Кулішем і побувавши у Гребінки, і у Вільховської, і в Закревських, і у де-Бальмена, і у Капніста, і у Лукашевича, і у Репніних і побачившися зі своїми київськими прихильниками, і відвідавши, звичайно, ще у вересні рідне село й родину, а також зїздивши "на прощу" на Хортицю, у Чигирин та до Межигірського Спаса, - словом, пізнавши особисто більшу частину тодішньої України в особах її чолових репрезентантів та в додаток ще відновивши свої звязки з кріпацьким селом. Згадане, як не можна краще, виявлює усю невластивість слів одного з Шевченкових біоґрафів, який написав, що Шевченко їздив у гостину до "того свого кріпацького народу".

Шевченко ніколи не почував себе сином якоїсь одної верстви, лише почував себе сином тої цілої "козацької нації", якої предки "моноксилами" здобували Царгород, а її сини не раз його ж відвідували на козацьких чайках, перемагали під Жовтими Водами й Лоєвом панцерні польські корогви і вміли вщент знищити під Конотопом найкращі московські війська, загартовані в попередніх боях, та героїчно боронили Батурина. Саме тому Шевченко, як ми бачили з наведених призвищ, відвідував усіх тодішніх репрезентантів колись славної нації, усіх - від ґрафів та князів, що серед неї жили, і нащадків старшини козацької до кріпаків, що часто також були онуками славних лицарів, оборонців України.

Запевняють нас наші "автономісти", що "темпераментний і життерадісний Шевченко", який перед тим прожив "серед петербурґської богеми" пять років, став на тій Україні, серед таких людей, як Закревський "найулюбленійшим у товаристві, де не тільки бахусів дотеп, а й ліберальна думка мала право громадянства", - словом, серед людей, серед яких пишуть вони, "не було місця ... лакеям ево величества", і, запевняють вони, наче б то мало бути поетові серед них - добре.

Коли б Шевченко був справді таким, яким його роблять наші "автономісти", тоді може так і було б. Але... але поет не був "українофілом", не турбувався тільки і головно справою поліпшення чи заміни того ладу, який панував у "вязниці народів" і для нього, що ненавидів не самих "лакеїв ево величества", тільки всіх ворогів України, серед яких належало і належить найперше місце московському народові, та дивився з призирством на всіх "общеросів", не могло бути там

TULA-online.org

справді добре.

Саме тому, в періоді часу, про який говоримо (від ранньої весни 1843 року і аж до початку 1844 р.) написав наш поет лише два твори: "Розриту могилу" (в початку жовтня 1843 р.) і московською мовою "Тризну" (9-11 листопада того ж року).

Хоча між написанням обох творів проминув місяць, обидва вони, як на це вже вказують їхні заголовки, подиктовані тим же настроєм, повязані з тими ж переживаннями, що були такі далекі від тих, яких ми могли сподіватися, вірячи нашим автономістам! Така відстань часу є доказом, що маємо до діла не з хвилевим настроєм і що причини того настрою були глибокі й сталі!

Перед написанням "Розритої могили" , як ми вже згадували, побачив поет на власні очі все, а тоді, в цьому творі, він, глянувши на все з певної перспективи, міг дати синтезу баченого, не спиняючися на подробицях. І ця страшна синтеза була ось яка, ось які були висновки поета: нашу Україну (не теріторію, не ту українську провінцію, яку закликає з наказу окупантів "любити" в межах СССР Сосюра, а Україну, що її творило козацтво, Україну-державу) "сплюндровано" . Сплюндровано не землю, не "культурні центри" взагалі (це б то не входячи в те чия культура в них плекалася), навіть не економічне життя, яке, змінивши основно зміст, перейшовши вже в московські руки, стало розвиватися і не було сплюндровання. Сплюндрована була лише українська Україна, та Україна, якої господарями й будівничими була "козацька нація", сплюндроване було українське не лише з назви, територіяльно, як в писаннях Оглобліна, але українське , бо було в українських руках , економічне життя, промисловість, торгівля, аґрарне господарство, сплюндрована була наша культура, а ще більше була сплюндрована українська нація, якій знищили москвини ріжними способами її провідну верству, її мозок і навіть її серце.

І тому в "Розритій могилі" немає ані слова про страхіття кріпацтва, про "лихіх панів", а саме про це й було б, коли б Шевченко, як писав Єфремов, "Найбільше прозрів, коли вернувся на Україну і знову став віч-на віч із смертельним своїм ворогом - отим кріпацьким ладом" ("Історія укр. письменства" т. II. стор. 15).

Власне, обидва написані твори доводять ще раз, що тим "смертельним ворогом" був для Шевченка , не , як би це хотілося нашим автономістам, лише "кріпацький лад" - тільки т. зв. "Росія", московський нарід і його уряд та московські прислужники-яничари. Для звужування ж обріїв Шевченка до обрію автономістів не дають згадувані твори підстав.

TULA-online.org

Натомісць "Розрита могила" говорить про сплюндровану Україну, козацьку Україну, а окремими проявами того сплюндровання була і скольонізована чужинцями Хортиця, і дубожілий півжидівський Чигирин, і обмосковлені до глибини серця "українофіли" - прихильники Шевченкової музи і закріпачений нарід. Ствердивши фактичний стан, поет ставить собі питання: "за що" покарано так Україну?

Шевченко не був ніколи короткозорим "українофілом", і тому його не могло задовольнити убоге й наївне пояснення, що причиною була "багата земля", яка лежала "незахищена" горами, непрохідними лісами, морями і т. п. та мала "недобрих сусідів". Шевченко мав мужній світогляд державних націй і уважав, що кожен нарід має те, що здобув для себе, видерши у неприязного світа. Думаючи ж так, поет питає: "Світе тихий, краю милий, моя Україно! За що тебе сплюндровано, за що, мамо, гинеш?"

Отже - "за що", а не "чому"! І тут же додає два більш сконкретизовані питання-здогади: І. чи не порушила часом Україна Божих законів, чи не покарана за гріхи проти Бога, за гріхи морального характеру? і 2. чи може допустилася гріха проти нації, може "діточок непевних звичаю не вчила?"

Про які "звичаї" думає поет у другому запиті, видно з "відповіді" України ("панувала і я колись" та, "співаючи, ридала, виглядала волю"). Отже, безперечно, поет має на увазі справи, які входять в обсяг свідомости національного суверенітету ("панування") і по втраті його - спраги відновити його. Поет хоче знати чи виховувала їх у свідомости обовязку жити і вмирати для України, для забезпечення їй, наступним поколінням, цілковитої "волі".

На два поставлені ним питення відповідає "Україна", що вона не має за собою вини, що вона добре виховувала своїх дітей і наслідком того і вона "панувала колись на широкім світі". Причиною ж усього лиха, яке довело до того, що тепер "Україна гине" - був "нерозум" Богдана, який (як і наші "автономісти"*) не розумів, що пристаючи на тіснійший звязок з Московщиною робить фатальну помилку, не розумів, що жодні умови, жодні "автономні права" не заступлять втрати цілковитої волі рухів. Так випливає з того вислову про "нерозум", що Шевченко мав на цю справу мудру думку подібну до тої, яку висловив пізнійше славний "залізний Канцлер" Бісмарк словами: "Спілка - добра річ. Найкраща спілка, яку я знаю, спілка людини з конем. Лише треба уважати, щоб не бути конем". Ось цієї глибокої мудрости певно й бракувало, на думку поета, "Во-

*Наші "автономісти" навіть тепер друкують без застереження статтю Полонської-Василенко, яка з признанням пише: "Не зважаючи на всі неґативні наслідки Переяславської угоди... самий факт її не уважає проф. Оглоблін за неґативний" ("Український Літопис" ч. 2, 1954 р., ст. 51), а ось Шевченко, як бачимо "уважає"!

TULA-online.org

гданові", бо ж, ослаблена боротьбою з Польщею і підступною політикою Московщини, Україна мала тоді всі дані до того, щоб не Московщина, тільки вона стала "конем". Цей "нерозум" Богдана і був "причиною всіх причин" і тому в "Розритій могилі" "Україна" далі каже, що, "як би була знала", що Богдан піде наслідком свого "нерозуму" на той союз чи "умову", то його "у колисці б придушила під серцем приспала"!

Власне той "тіснійший союз" (а це більше -"нерозум" пізнійших автономістів-опортуністів) і довів до того, що тепер "сплюндрована" Україна "гине", що її природні багацтва, яких відразу не спроможні були використовувати москвини самі, були "запродані жидові, німоті", а діти України пішли (волею і неволею) на службу ворогам українського народу, москвинам ("сини мої на чужині, на чужій роботі") і там допомагають будувати їхню, ворожу нам державу.

"Діти" тепер пішли ворогові-москвинові на сліжбу і забули (або відцурались) своє минуле, діла своїх предків і тому те минуле ("могили") "москаль розриває", а "перевертні" (обмосковлені українці), що підростають, допомагатимуть "москалеві господарювати" і "не своє" шукати та "матір катувати".

Такі сумні висновки зробив Шевченко з усього, що бачив на Україні, ствердивши, що Україна - це тільки "на четверо розкопана, розрита могила..."

Безпросвітним песимізмом віє від цього реального висновку, песимізмом, глибоко узасадненим станом повного занепаду української національно-політичної думки, москвофільством, українською походженням, а "українофільської" переконанням інтеліґенції, яке перевищило найгірші поетові припущення. А до того ще поет не побачив нічого такого, що б вказувало на те, що відродження вже справді почалося.

Може нині здаватися таке твердження перебільшеним, але, коли ми уявимо собі, що було б, коли б Шевченка цілком не було б, коли б по Котляревському з його "Енеїдою" й "Наталкою Полтавкою" та по його епіґонах не було "Кобзаря", то стане нам ясним усяглибока узасадненість попереднього твердження.

І поет хапається однієї іскорки надії, яка ще жевріє, а саме: сподівання, що може в могилах (не в "етноґрафії", якою захоплювалися попередники і сучасники Шевченка) знайдуть усе ж ті "перевертні" те, "що там поховали" предки, це б то їхню любов до України, їхню волю керуватися лише її інтересами, їхню національну гордість, їхню відвагу та самопосвяту, палку спрагу волі й пекучу зненависть до гнобителів.

Власне провідна ідея "Розритої могили" не дає змоги думати, що автор "відвернувся" від минулого, навпаки: автор і далі бачить в культі минулого єдине джерело відродження.

TULA-online.org

Він бачить його не в якихось "нових ідеях", не в якомусь поліпшуванню державного ладу московської імперії, а тільки й лише у віднайденню у власному минулому традицій, які б пірвали нас до боротьби за відновлення держави предків.

Як бачимо "Розрита могила" переконуюче свідчить, що Шевченка діймаюче вразило не кріпацтво, про істновання якого він знав і яке випробував на власній шкірі, тільки помосковлення освіченої верстви, тільки та кольосальна ріжниця між національною свідомістю поляків, польської шляхти і свідомістю "малоросійського дворянства", включаючи і т. зв. "українофілів.

Коли Шевченко був на Україні за своїх дитячих років - він добре пізнав кріпацтво, але не мав жодної можливости познайомитися з "панською" і взагалі освіченою верствою. За юнацьких років він мав нагоду бачити підготовку і саме повстання польське 1830 року. Шевченко на підставі анальоґії (тим більше, що й після придушення повстання мав контакт з польськими патріотичними колами через своїх колеґ) припускав, що і на Україні нащадки козацької старшини живуть мрією про відновлення державности. Шевченко випустивши в світ своїх "Гайдамаків" та "Кобзаря" одержував не раз ентузіястичні листи від наших "українофілів" і при тому аж ніяк не припускав, що автори тих листів - цілковито не розуміли тих творів Шевченка! Що таке нерозуміння мало місце - стане безсумнівним, коли ми пригадаємо собі, що навіть націоналістичні автори в період між двома війнами не спроможні були визволитися з під москвофільського та большевицького ґіпнозу і не встані були зрозуміти його твори. Адже ж напр. Є.в. Маланюк в свойому "Посланії" дослівно написав: таке:

"Шевченко лиш збудив хаос
Що нерухомо спав над степом
Він не здійснив своїх погроз
Він Ґонта був, а не Мазепа"

Отже, коли навіть Є. Маланюк в році 1926 не вмів побачити в таких творах, як "Чигирин", "Гайдамаки", "Іван Підкова", "До Основяненка", "Думи мої, думи" закликів до боротьби за відновлення державности, коли йому не сказав нічого ані образ "могили", над якою "орел чорний сторожем літає", ані багато разів повторювані слова про "вміння панувати", ані мрії Галайди про те, що "оживуть гетьмани" то тим більше були ті його ідеї незрозумілі його тодішнім симпатикам. Є. Маланюк заявляв, що він є націоналіст-державник, а ті сучасники Шевченка захоплювалися москвофільською "Історією Русов", захоплювалися "Полтавою" Пушкіна, а було серед них досить і таких, що як і Гребінка, раділи з того що:

"Московскій царь, родной, єдінокровний

TULA-online.org

"Соґласен нас і праведную церковь
Навек пад свой покров високій взять"
(Гребінка "Богдан")

Все це побачив Шевченко щойно приїхавши на Україну, зрозумів щойно тоді в чому є головне лихо і вражений тим, написав ряд своїх поетичних творів в яких намагався розкрити очі сліпим своїм землякам.

Що все сказане нами не є лише "теоретичними" припущеннями, доводять слова сказані самим поетом підчас його розмови з одним з польських діячів і патріотів, які ми вже наводили. Повторюємо їх ще раз: "Ви (поляки) знаєте, що втратили, а те, що втратили, хочете відібрати й тому не жалієте ні життя ні маєтку. А нашим панам аби повне корито, їм усюди добре. Сидять собі, як свині в сажі і чужею працею черево розпихають".

Лише памятаючи наведені слова зможемо правильно зрозуміти й "Тризну".

А щоб ще краще зясувати погляди поета та висновки, до яких прийшов він наслідком перебування на Україні, треба познайомитися коротко з тими думками, які поет висловив у своїй "Тризні", написаній по-московськи для княжни Репніной, думками, що виникли під впливом тих же болючих спостережень з "нашої, не своєї землі".

У цьому творі розповідає автор про "сироту" (героя твору), що мав ще дитиною вищі амбіції, що у нього "в крові ґординя клекотала" така, що він, коли б міг, то, вхопивши злобно цілу земну кулю "вместе с ґадамі земнимі", жбурнув би в пекло! Герой його був цілком самотнім ("всем не свой") і Земля була йому чужою. Щойно на чужині, перетопивши свого духа у вогні страждань, став він пророком волі і любови. Та журба, брак зрозуміння й справжньої любови з боку земляків звели героя передчасно в могилу. Він знайшов лише дуже маленький гурток приятелів-прихильників, яких і вчив, що "празнік жізні, велікій празнік - Божій дар, должно пожертвовать отчізне". З признанням розповідає поет нам про те, як цей герой "кроткой мислію слєділ дела мінувшіє народов, дела страни своєй родной і ґорько плакал. О святая! Святая Родіна моя! Чем помоґу тебе , ридая? І ти закована і я.... Тебя убілі, раздавілі і славословіть запретілі твої велікія дела... О, Боже, сільний і правдівий! Тебе возможни чудеса... воскреснуть мьортвим повелі... блаґослові на подвіґ... на іскупленіє землі! Землі поруґаной, забитой, чістейшей кровію політой, коґда то счастлівой землі!"

Наведені слова не лишають сумніву, що: І) поет і далі думав про національне визволення "землі... зганьбленої, забутої.... колись щасливої", як про головне завдання, 2) ува-

TULA-online.org

жав минуле багато кращим за сучасний стан, бо тоді Україна не була "вбита" й "розчавлена" брутальним московським чоботом, 3) уважав, що пізнання минулого є могутнім засобом відродження й основою волі до боротьби і тому з одного боку - сам герой "прозріває" саме під впливом історії, а з другого боку - окупанти, свідомі такої ролі історії, заборонили славити великі вчинки предків і 4) уважав, що найстрашнійшим є те, що Україну (в особах освіченого покоління його часу) "вбили", що вона мертва у самому дослівному розумінню цього слова і що воскресити цю мертву Україну може лише Бог ("Тебе возможни чудеса") , вчинивши чудо. Але й Бог може доконати того чуда лише тоді коли знайдеться хтось, хто, як Христос, за людей згодиться піти на смерть, щоб викупити гріхи свого народу і тому благав Бога "благословi... на подвіг.... на іскупленіе землі". При тому думає поет не про"землю взагалі", як би думали це "драгоманівці" чи "соціялісти", але про власну землю, политу козацькою кровю ("чистою, святою"), землі, що коли була незалежною державою була "щасливою землею".

Отже, і другий твір поета, написаний місяць пізнійше, цілковито узасаднює наші твердження про те, як ставився поет до своїх земляків і до тої України, яку він любив понад усе, тої, як сказав би Шерех "неістнуючої України", України, що він її протиставив "реально-істнуючій", а при тому, уважав ту "реально-істнуючу"... мертвою!

Те, що цей твір написав поет московською мовою і в ньому не називає ні разу ворогів наших - московський нарід (як зрештою не називає й України чи українців) пояснюється тим, що цей твір написав він для Варвари Репніної, московки, доньки бувшого московського "адміністратора" поневоленої України, доньки, до якої він як до особи та ще й особи, що його полюбила, не міг мати жодних застережень, і тому його зобовязувала в цій справі делікатність. Очевидячки мусимо відкинути москвофільські коментарі про якусь особливу "прихильність" батька княжни Варвари до України, бо ж ясно, що він в числі своїх обовязків ґенерал-ґубернатора мав обовязки всякого керовника кольонії і мусив безнастанно "прикладати свою руку" до (кажучи словами Шевченка) "плюндровання" нашої України, бо лише на її руїнах могла цвісти кольонія "малоросійская".

Щоб коротко і виразно зясувати цю справу, відсилаємо читачів до глибокого твору Лесі Українки - "Оргії". Наших автономістів-москвофілів, як і Федона (одна з дієвих осіб драматичної поеми) не лише задовольняє, але й захоплює "прихильність" ("фільгелленство") "Мецената", який, як каже, хотів "подолати недовірливість"... щоб "сполучити в одну родину

TULA-online.org

дві частини люду коринтського - Римлян і Греків", а ми, як і Антей (герой "Орґії" і речник думок авторки) таких, що приймають з признанням "фільгелленство" (чи московське "українофільство") - уважаємо за "розумом хистких" що закямяніли перед обличчям "московської Медузи".

До наведеної анальоґії слід додати, що князь Репнін мусив виконувати не лише ролю "мецената", але й виконувати також обовязки "префекта" і "прокуратора"!

Однак, це все не перешкаджає тому, щоб князь Репнін, як батько, голова родини і приватна людина, заслуговував на особисту пошану свого гостя - Т. Шевченка.

Прийнявши під увагу сказане, мусимо ствердити, що Шевченко в тому творі сказав стільки, скільки тоді можна було сказати, а може й більше.

Однак, нас цікавить власне інше, а саме: усталення факту, що і в "Тризні" поет повторює свої висновки зроблені після ствердження того жахливого стану, в якому перебувала Україна, що і в "Тризні" поет далі переживає траґедію людини, яка пробувала мертвого оживити й запалити вогнем боротьби за визволення України з московського ярма.

Кінчається цей твір описом, як дванайцять приятелів героя, які могли би стати дванайцятьма "апостолами", обмежили свою "діяльність" до того, що по смерти героя один раз на рік сходилися в день його смерти на "тризну" (чи не пророче передбачення пізнійших "Шевченкових роковин"?) . Наслідки тої "діяльности" були такі, що зі смертю останнього з них, вже ніхто більше не приходив "згадувати" героя...

Таке закінчення "Тризни" показує, які чорні думки опанували поета наслідком його особистого контакту зі своїми земляками, - переважно "українофілами"!

А поет же прекрасно знав, якою силою є віра в успіх, надія! Не дурно ж він у тому ж творі рівняє надію до Бога ("В ком вери нет - надежди нет! Надежда - Боґ, а вера - свет") Та Шевченко знав "вищу красу, красу змагання, хоч і без надії" (Орґія"), Шевченко, безперечно вірив у "чудо" і вже тоді готувався "на подвіг", на "викуплення землі, землі святої" й чи не тому незабаром починає поет писати твори, неоглядаючися на "цензуру" і на ті наслідки, які загрожують кожному, хто подібні твори читає іншим, навіть не однодумцям!

З цього побуту на Україні їде Шевченко знов на Московщину до Петербурґу і по дорозі спиняється коротко у Москві.

Тут познайомився Шевченко з Осипом Бодянським, родом з Полтавщини, що був професором слявістики в московському університеті. Студіював Бодянський у Празі, в Чехії і став завзятим славянофілом. Був він таким же українцем, як і Куліш, Костомаров, Гребінка та інші. Цікавився українським минулим і у видаваних московською мовою "Чтеніях" уділяв досить

TULA-online.org

багато місця памяткам української старовини, історичним та етнографічним матеріялам про життя українського народу. Між іншим він видав друком рукопис "Історії Русов". Порівнюючи з Шевченком, який не спеціялізувався в науках, що складаються на т. зв. "слявістику", він був знавцем минулого. Однак, він, люблячи, як Максимович, українську народню поезію, звичаї, мову і чудову українську природу, симпатизуючи культурному відродженню (творення літератури), значно ріжнився від поета, так би мовити, своїм "серцем" і те минуле бачив інакше, ніж його бачив Шевченко. У серці Шевченка панувала нероздільно Україна, і він в глибині душі, всупереч усім фактам ("Contra spem sperabat ")вірив у воскресення України, у відновлення суверенної української держави. У серці Бодянського ж вміщалися разом і любов до "тіснійшої батьківщини" і любов до "цілої Російської землі" і ще де-яких славянських народів.

Щоб стала більш виразною ріжниця між обома, вистарчить не лише нагадати про захоплення Бодянського "Історією Русов", але й ще одну більш характеристичну подробицю. Бодянського, як і Максимовича та Гребінку не вражала Пушкінова "Полтава", він не відчував серцем, як відчував Шевченко, що то твір принципового ворога "вольності" всіх поневолених москвинами народів, яку він завжди представляв "кровавой", бо ж інакше не мав би виправдання той накидуваний вогнем і мечем "московський мир", яким захоплювався Пушкін.

Не можемо твердити, що Шевченко, який шанував Бодянського, як вченого і людину, що все ж любила рідну землю, відчував гостро цю ріжницю і розумів, що серце у Бодянського знищене, але і це можна припускати. Так чи інакше, але саме тут пише поет свою поему "Чигирин", в якій таке значіння надає "серцеві".

Шевченко безперечно з великим зацікавленням мусив слухати всього того, що йому оповідав про чеське відродження Бодянський, який не так давно вернувся з Праги і власне може тому думки поета знову почали шукати відповідь на питання: чому ж на Україні він не помітив подібного ж руху, подібного запалу і не вертався з рідної землі зміцнений духом, повний віри і надії?

Відповідь на це питання , власне, й знаходимо в "Чигирині".

У цьому творі на початку поет, звертаючися до Чигирина, як символа, як втілення ідеї козацької державности, як столиці відродженої держави української, що могла стати впливовим центром на Сході Европи - підкреслює скороминучість усього земного. Поет немов потішає себе думкою, що не лише горда столиця могутніх гетьманів України, але і "все на світі гине". Це "все" обхоплює всупереч усім поглядам поета

TULA-online.org

не тільки речі матеріяльні, але в цьому випадкові й безсмертну славу, яка також"в хмарі пропадає"! Могутня твердиня, гніздо орлів України, стала "малосильним старцем", якого ось-ось забудуть цілком, так, що ніхто не скаже навіть жартом де він стояв "чого стояв"!

Тут, як бачимо, Шевченко вказував на звязок між славою і силою. Зникла сила - гине й слава, а разом і розуміння тої ролі, яку відогравав колись Чигирин та й взагалі історичного призначення козацької України.

Однак, сила буває не лише матеріяльна, але й моральна. Нарід, який вперто стремить до відновлення власної державности, якого не можна зломити, той нарід також має "силу" і власне подібна сила ірляндського народу змусила нарешті Анґлію піти на компроміс. Шевченко розумів добре значіння тої моральної сили, спотерігаючи її прояви хоч би у поляків, і, безперечно, тому підкреслює цілим твором, що гине безсмертна "слава" наслідком заникання моральної сили, наслідком того морального занепаду, який спричинила Московщина.

"Святая слава" Чигирина - символа нашої державности - гине "за вітрами холодними", за вітрами з півночі, з Московщини. Це власне її гублять ті "современние огні", той ідеольоґічний і асиміляційний наступ Московщини, яка, як писав Шевченко в "Тризні", заборонила "славословити великі діла" предків, словом, це власне, ті московські "холодні вітри" принесли зі собою важку снігову хмару, в якій, мов порошинка, гине "святая"слава Чигирина і гине все, що може вернути українській нарід до життя.

А коли так діється, то виникає питання: за що ж властиво билися наші предки з ляхами, східніми ордами і москвинами*? Адже ж у цих боях пролилося стільки крови, що з неї могла б і повинна б була зродитися воля України, повстати незалежна держава!

Тимчасом уродилася тільки "рута, рута волі нашої отрута". Рута, як ми знаємо, на Україні споконвіку мала особливе, обрядове значіння. То ж з рути плели весільні вінки, то ж руту сіяла дівчина, сподіваючися весілля. У котрої дівчини зійде рута, до тої прийде наречений, прийде її "господар", який вестиме господарку, який принесе їй щастя, або недолю. І ось тут знову бачимо, що Шевченко, скорше інтуїцією ґенія, ніж розумом, якому бракувало фактів, вгадав ту, нині вже безсумнівну, історичну правду, що наше козацтво, борючися за волю України, не мало й думки сіяти "руту", не збиралося ніколи "обєднуватися" з Московщиною, зрікаючися тим самим само-

*Українофіли сфальшували текст і друкують "татарські ребра", але в "Деле о худ. Шевченке" подає ґен. Дубельт, що в рукопису є "московські ребра".

TULA-online.org

стійности , а тимчасом таки... "вродила" несподівано несіяна рута, яка й отруїла нашу "волю", здобуту в такій важкій боротьбі!

Символіка цілком ясна - зусилля наших предків пішли на марно наслідком переяславської умови, і на Україні опинився "москаль" в ролі господаря! А це в свою чергу привело до того, що, отруєна москвинами, московською отрутою українська свідомість, "заснула" важким, небезпечним сном. "Заснула Вкраїна", заснула українська державницька думка, заснула воля до боротьби, зникла свідомість, як це буває в глибокому сні, і, обхоплена глибоким сном під впливом отруйного сонного дання, Україна "зацвіла цвіллю" і вкрилася буряном!

Поет підчас свого перебування на Україні, власне, жив серед тих "бурянів", серед тих назверх міцних, вибуялих "рослин", що вкрили Україну, замісць того лицарства козацького, яке своєю кровю боронило її волю. І нині Україна, вкрита буряном, вкрита цвіллю, загниває зі середини. Її провідні верстви, її інтеліґенція, як твердить поет, мала замісць гарячого пульсуючого українською кровю серця - тільки порожнє й холодне "дупло", де те серце мало бути, а в те дупло напустила "гадюк". Тими гадюками були не лише москвини, що колонізували Україну, що шляхом шлюбів, використовуючи школу, церкву і культуру, обмосковлювали українців так, як поляки спольщили свого часу Острожських, Вишневецьких, і інших представників князівської України, але "гадюками" були й ті москвофільські поч ування, на які наштовхнувся поет, намагаючися пробудити здавалося б українські серця своїх земляків. А поет це робити намагався, бо ж поет не мав холодного дупла з московськими гадюками замісць українського живого, пульсуючого козацькою кровю, серця! Та всі зусилля поета були марні ("на твоїх руїнах марно сльози трачу") його не лише не розуміли ті земляки, у яких він гостював, з якими провадив розмови, але й уважали за пришелепуватого ("юродивого"), або, мягко висловлюючися, за "чудакуватого оригінала"!

Як бачимо поет сам в цьому творі гостро і надзвичайно плястично змальовує свою траґічну ролю пророка, якого цілком не встані зрозуміти його земляки, у яких навіть надії немає на краще, бо її "вітер по полю розвіяв". Та українське серце поета, живе серце, сповнене козацькою кровю, не хоче з тим погодитися і "плаче, просить святої правди на землі". Правди, бо для Шевченка без відновлення держави предків немає на землі "правди"! І тут поет з жалем ще раз звертається до свого "єдиного друга", який у нього був на Україні, до козацького Чигирина, з докором за те, що він, що

TULA-online.org

що ,провідна верства козацької України, отруївшися "московською отрутою" (переяславською умовою), проспала волю нашу, "проспала степи, ліси і всю Україну!" Мало того! Поет хоче, щоб той самий вітер, який нашу надію "по полю розвіяв" також "розносив" (а не розвіював) "все" (це-б-то колишню славу України, правдиві оповідання про її героїчну боротьбу за своє істнування, за державність, страшну правду про наслідки переяславської умови і свідомість таких же траґічних наслідків усякого союзу з Московщиною, щоб це "все" розносив вітер на свойому "неокраянім крилі" по людях, розносив серед сплячих, отруєних, як "живу воду" народніх казок.

Далі мусимо виправити текста поеми, бо, як свідчить проф. Степан Смаль-Стоцький*, в автоґрафі стоїть "підростуть", а не поростуть, яке йому вписали "українофільські" редактори**.

Таким чином вислів:

"Спи ж, повитий жидовою
Поки сонце встане,
Поки тії недолітки
Підростуть - гетьмани!"

має означати, що поет уважає, що "Чигирин" (за його часів уже справді маленьке жидівське місточко) це-б-то ті нащадки колишньої провідної верстви України, обплутані за часів Шевченка "жидовою", можуть далі спати тим непробудним сном, який їх обхопив під впливом московської отрути і перетворив спадкоємців Немиричів, Богунів, Кричевських і т. д. у свиноподібних "панів Халявських". Вони можуть, "повиті жидовою", спати аж доти, "доки сонце встане", доки не почнеться "ранок" нового "дня" і історії України, доки не почнеться нове національне повстання, національна революція така, як була за Хмельницького, а тоді й ці, що сплять важким сном, також "збудяться" під гуркіт наших гармат!

Та це "сонце" може встати тільки тоді, коли ті, в політичному розумінні , "недолітки", які були за Шевченка "гетьманами" (провідниками) українського відродження, визбудуться свого москвофільства, перестануть по дитячому думати, перестануть, як "всякі "недолітки" викликати у "дорослих" (ворогів наших) своєю наївністю глумливу усмішку, а тільки стануть, так, як Хмельницький чи Мазепа, викликати нехай і ненависть ворогів, але сполучену з прихованою пошаною. Інакше кажучи, "сонце" наше, сонце нашої правди "встане" тільки

*Див. в кінці книжки "Примітка ч. 8".

** "Порости" - це значить у першу чергу - "вирости у великій кількости" ("поросла трава", "поросли кущі") і тому ліпше автентичне "підростуть", бо воно не дає змоги ріжно розуміти це місце.

TULA-online.org

тоді, коли наша провідна верства, яка дорівнює нині "недоліткам", підросте, перетвориться в дорослих. Ця ідея споріднена , як побачимо, з ідеєю "Великого Льоху", де за Хмельницького репрезентувала український нарід "дівчина", що вже старостів чекала", за Мазепи - "дівчатко-недоліток", а за Катерини - "немовлятко", те немовлятко, додамо ми, яке за Шевченка (і за наших часів!) не встані відріжнити українського патріотизму Орлика від провінційного патріотизму автора "Історії Русов".

За Шевченка також були "гетьмани" (Котляревський, Квітка, Гребінка, Куліш), але всі вони були поколінням "недоліткiв" (коли не "немовлят"!) і потрібно було багато часу на те, щоб ця верства підросла і щоб стала дорослою, щоб "недолітки" - "Наливайки" чи "Трясили" , виросли на "Хмельницьких", "Мазеп", "Орликів"!

Шевченко, обїхавши Україну, прийшов до траґічного висновку, що цей процес "підростання" буде тягнутися ще довго, так довго, що він ще не має що робити і тому, як сам каже: "помолившись і я б заснув"; коли б не пристрастне бажання скорше здобути волю Україні, визволити її з московського ярма і лише це палке бажання ("думки прокляті") не дають і йому "заснути", а "рвуться душу запалити, серце розірвати". І це зрозуміле - адже ж поета з його поглядами, з його високою національною свідомістю і політичною мудрістю, якою він на багато перевищує навіть сучасних нам "дипльомованих" і недипльомованих українських еміґраційних "лідерів", не могли зрозуміти ті сучасні йому національні ґермафродити і він задихався в тій жахливій атмосфері, яка панувала навіть серед "недоліткiв"-українофілів. Він розуміє усю передчасність (а може - спізнення) своєї появи, але він все ж пристрастно бажає прискорити цей процес "підростання"!

Бажає Шевченко цього, але його ні на хвилинку не кидає свідомість того страшного стану, в якому перебуває нечисленна українська інтеліґенція України; він свідомий тої страшної хвороби, з якої без "операції" немає рятунку, а без вилікування - немає надії на успішне повстання і відновлення державности.* Адже ж уже само ствердження того стану справи майже вбивало поета, змушувало його замовкнути, безнадійно опустити руки, бо ж не було для кого писати, не було до кого звертатися! А все ж таки всупереч безнадійности такого ствердження таки сподіваючися ("бо ж думки прокляті - рвуться душу запалити, серце розірвати"), хоче вірити поет, що може ж усе ж пощастить йому "вернути" (втрачену на Україні) "свою правду", правду "безталанну" (бо її не здат-

*Див. в кінці книжки "Примітка ч. 9".

TULA-online.org

ні прийняти обмосковлені земляки) і своє "тихе слово" ("тихе", бо його не чують!) І тоді, думає поет, може пощастить йому "до старого плуга", яким він не міг зорати української ниви, викувати новий леміш", бо "леміш" той, що був на ньому (згадки про велике минуле і колишню суверенність), уже не міг приготувати "дуплаві" гнилі "серця" земляків до засіву думки про повстання і боротьбу.

Так Шевченко заповідає в цьому творі порушення інших тем, інший підхід, якого спробує стосувати для реалізації тої ж ідеї.

Поет думає "посіяти" цим разом не слова про колишню волю, на які не реаґувало належно "гниле серце", а "щирі сльози" над жахливим "станом" України. Ці сльози мають бути не безсилим плачем, тільки такими, щоб, як писала пізнійше Леся Українка, їх навіть "зорі почули", а люди - "вжахнулись" на ті сльози! З таких "сліз" можуть справді "вирости ножі обоюдні", це-б-то гострі з обох боків, як ножі думки, щоб ними "розпанахати", це-б-то без жалю й зайвої обережности, одним сильним ударом розтяти "погане, гниле серце трудне" (гидке й гниле й хворе серце) і з нього, як із болячки смердючий гній, "вицідити сукровату" кров. Як знаємо "сукровата", або "сукровиця" витікає не з живої людини, тільки з трупа, отже треба з отруєних українських сердець, мертвої в національному розумінні України, вицідити ту "мертву кров" ту "сукровицю" і налити в неї "живої козацької тії крови, чистої, святої". Мертва кров не може "загаворити", не може обізватися на жодне живе слово, не може півсонне, півмертве тіло спонукати до руху, до боротьби. Адже ж Шевченкову поезію читали "любезні земляки", слухали його вогненні слова і... "реаґували" так, як може реаґувати труп! Щойно вливши в серце і в жили живої крови предків, які і жили і боролися, і вмирали за Україну, можна оживити того півтрупа і можна щойно тоді запалити вогнем слова вже ту оживщу Україну, можна викликати в неї палке бажання в боротьбі з окупантами здобути собі волю. Щойно така вільна Україна може знайти серед своїх синів свого "господаря", може справити "весілля", знову жити щасливим родинним життям, вирощуючи й виховуючи "добрих діток" - майбутні покоління. Тому далі згадано, що щойно тоді може "між ножами" - "рута і барвінок розіветься", настане щасливе життя і дівоче здорове живе серце ("стрепенеться, як рибонька") і ціла Україна, щаслива та вільна, згадає свого поета - борця за її відродження! А поки це здійснеться, "Чигирин" засуджений "спати", чекаючи, поки почнуть у ворога, наслідком переможної боротьби "гинути діти" так, як вони тепер гинуть у українців. Поки це станеться і гетьман, який відбудував був Українську Державу, му-

TULA-online.org

сить також спати (а не бути трупом), бо ж Шевченко глибоко вірить в те, що "встане правда на сім світі".

Такі думки висловив Шевченко в свойому "Чигирині".

Уважна аналіза "Чигирина" рівно ж , як бачимо, не дає найменших підстав говорити про зміну поглядів Шевченка після першої поїздки на Україну. І в цьому творі автор далі думає національними катеґоріями, і далі з найбільшим пієтетом ставиться до козацької Української Держави і далі мріє про волю України, про відновлення Української Держави. Наслідком подорожі є лише те, що автор мусить пробувати "вернути знову" свою "безталанну правду", бо вона не хоче крізь занімілі вуста вільно плисти, не знаходячи належного відгуку в "гнилих серцях"!

А що ж знаходимо в листах поета, написаних в період між виїздом на Україну і кінцем 1844 року? Чи підтверджують вони правильність такого розуміння написаних в тому ж періоді творів?

Певно на підставі своїх знайомостей з нашими "українофілами" ще до поїздки на Україну (а також належних висновків з того, що, як писав поет до Д. Тарновського: "Пустив "Гайдамаки" у люди і до цієї пори ще ніхто і спасибі не сказав. Може й там над ними сміються так, як тут москалі") прийшов Шевченко до цілком реальної думки про Україну. Цю думку висловив він так: "На Україну я не надіюся: там чорт -ма людей, німці прокляті, більш нічого" (з листа до Якова Кухаренка).

Та дійсність перевищила всі припущення! Хоча поет робив усе можливе, щоб зворушити серця, знайти "людей", наслідки, однак, були такі: "Я страждав, одкривався людям, як братам, і покірно благав хоч одної холодної сльози за море сліз крівавих, ніхто не змочив пересмаглих уст хоч одною цілющою краплею роси. Я застогнав, як у кільцях удава - "він дуже добре стогне" сказали вони" (з листа до княжни В. Репніної).

Така була "реакція" "прихильників" поета!

У них було тільки "дупло" замісць українського "серця" та ще й повне московських "гадюк", отже, вони не могли інакше реаґувати на українські кріваві сльози і на пристрастне биття живого поетового українського серця, яке готове було розірватися!

Нарешті про ту ж траґедію свідчать і слова з поетового листа до Я. Кухаренка, писаного аж у листопаді 1844 року: "Був я торік на Україні, був у Межигорського Спаса і на Хортиці, скрізь був і все плакав: сплюндрували нашу Україну катової віри німота з москалями*, бодай вони переказилися!"

Див. "Примітка ч. 10" в кінці книжки

TULA-online.org

Як бачимо, немає навіть найменших підстав для того, щоб переконувати наївних, немов : "Перша подорож поета на Лівобережжя, колишню Гетьманщину, приносить перелом в його поглядах на українське історичне минуле" ("Тези доповіді" проф. Д. Дорошенка на Шевченківській конференції 24-25 квітня 1946 року за "Бюлетенем" ВУАН ч. 5).

Натомісць повторюємо, є незаперечні підстави твердити, що Шевченко прийшов до траґічного переконання, що в "гнилому" хворому серці наших "українофілів" не можуть викликати бажаного поетові відгуку оповідання про славу предків, та, не зважаючи на це переконання, він не встані зректися думки про конечність пробувати далі й цього засобу і власне тому він захоплюється в цьому періоді ідеєю видавання "Живописної України" в першу чергу для обмосковлених земляків своїх, а також для пропаґанди між чужинцями і тому пише Шевченко в листі до О. Бодянського: " а на історію потурбуйтесь, будьте ласкаві, Ви писати три листочки в год, тільки по нашому, щоби тямили безглузді кацапи".

Як бачимо, поет не змінив своїх поглядів на українське минуле наслідком своєї поїздки на Україну, хоча й прийшов до переконання, що треба "до старого плуга" дати ще й "новий леміш і чересло", треба якимсь більш гострим лемішем взятися орати український "переліг", що лежав стільки літ неораний українським плугом і тому заріс бурянами. Треба було для того, щоб "розпанахати гниле серце" у першу чергу вдарити гостро по бурянах, що виросли і розрослися за московського господарювання на Україні , зокрема по тому московському (імперському) патріотизмові ,по прищепленому москвинами захопленню чужою імперією. Адже ж не лише М. Гоголь захоплювався "величчю Росії", яка йому уявлялася в вигляді "тройки", що летить аж дух спирає в грудях і "дивлячись скоса уступаються з дороги й відкривають їй шлях інші народи й держави", але й Бантиш-Каменський славословив "благоденствіе" Малоросії під владою московських царів, яких "мудрістю" і "добротою" захоплювався, але й Гребінка, Квітка, Гулак-Артемовський, Максимович, Бодянський чи Маркевич більше чи менше захоплювалися силою і блиском того чужого "отечества",а монархісти - ще й "маєстатом" чужої, ворожої монархії.

Отже, треба було написати твір, який би показував, що на чудовій Україні серед прекрасної природи творяться в тій імперії жахливі речі і що ті порядки, які там створила Московщина, обернули рай земний у пекло! Далі треба було показати, що в цілій імперії в дійсности панувала неправда, неволя і моральна гидота. Після цього слід було змалювати і столицю, про яку з захопленням розповідали собі провінціяли, такою, якою вона була, нарешті - вдарити по тому, хто був

TULA-online.org

втіленням імперії, хто в ній панував, по тому, хто для багатьох "любезних земляків" був "земним богом".

Це, власне, й мало бути тим "новим лемішем і чересломом", за допомогою якого думав поет розтяти, розпанахати, назверх ніби й здорове, вкрите московською ослоною чужих поглядів і ідей, а в дійсности гниле в середині "серце". Щоб стати на цей шлях, треба було свідомо рішитися на саможертву, треба було вирішити не оглядатися ні на цензуру, ні на владу, а в нелеґальних творах "показати" ту імперію, заведений нею лад" (в жертву якому згоджувався Маркевич принести й Запорожжя!) і самих тих "півбогів", якими захоплювалися не тільки Пушкіни та Жуковські, у правдивому світлі.

Таке рішення певно й прийняв поет, ще тоді, коли писав цитовані нами слова "Тризни", докладнійше обміркував пишучи "Чигирина" і взявся реалізувати його, пишучи далі такі твори, як "Сон", "Великий Льох", "Суботів", "Кавказ", "Посланіє", "Холодний Яр" та інші. Отже ці твори не були витвором якогось "прозріння" поетового (він не потрібував "прозрівати"), а тільки реалізацією поетового рішення цим новим лемішем виорати "буряни", якими заросла українська нива, буряни чужого "патріотизму" , ідеалізації чужої імперії-гнобительки, культ її монархів та москвофільство і так "приготувати" ту ниву до "засіву" ідей боротьби за відновлення держави.

Слушність такої думки підтверджує вже "Сон".

Написав цю свою політичну поему поет влітку того ж 1844 року, якого написав і коротеньку, повну невимовного траґізму, "Пустку" (в грудні) та вірш, присвячений М. Гоголю.

Кілька місяців по тому, як написав Шевченко "Сон", в листі до свого приятеля Я. Кухаренка, згадував свою поїздку 1843 року на Україну (ми цю згадку цитували на стор. I.). Це все вказує, що поема "Сон" була подиктована не петербурґськими настроями - тільки була вислідом важких переживань і думок минулого року, тільки була спробою дати "до старого плуга"... новий "леміш", а для тих же, які вже цілком зденаціоналізувались, приготовляв Шевченко "Жівопісную Україну". Для поширення цієї останньої він намагався заручитися навіть підтримкою московської адміністрації (ґенерал-ґубернатор Долґоруков на просьбу Шевченка рекомендував "дворянам" трьох підвладних йому ґуберній її передплачувати). Це вказує на надзвичайний діяпазон, надзвичайний розмах діяльности поета, який хотів для відродження України використати все, що лише можливе. "Сон" мав "розпанахати серце" тим, які вже дійшли до свідомости, що вони українці, нащадки козацької України, лише їм певні прищеплені москвинами ідеї перешкоджали стати справжніми українськими патріотами, а "Жівопісная Украіна" була призначена для зденаціоналізованої решти.

TULA-online.org

Починає цей свій твір поет викладом тих думок і ремінісценцій, які наче б то блукали в його голові коли він "напідпитку", вертався до дому. Ці думки всумі описували людську жадобу, підлість, злочинність, сполучену у де-яких з облудою і побожністю "про людське око". Серед тих людців, яких є так багато, згадує поет і тих, що вдають зі себе "щедрих" будівничих церков та "патріотів", що люблять чуже "отечество" (московську імперію), а в дійсности й з того "отечества" кров, як воду точать"! Дрібнота ж людська, отой "загал" безкритичний, "мовчить собі витріщивши очі, як ягнята", бо, мовляв, "може так і треба". Власне, ця пасивність загалу й викликає вибух гніву поетового, який картає той загал і з притиском висовує ідею рівности всіх людей та закликає "схаменутися". Далі переходить поет до міркувань, які вяжуться з тим, що він підпив, а кінчає їх описом, як доплентався до хати й ліг спати. Це все творить немов психольоґічне підложжя, на якому потім розгорнувся той "напричуд дивний" сон, що його й оповідає далі Шевченко.

Починається сон картиною лету над нашою безталанною землею й прощання з нею, бо автор свої "муки" (що зродилися на Україні) хоче аж у хмарах заховати і звідти лиш опівночі падати "росою" на рідну землю, щоб порадитися з "без таланною вдовою" (її рідні володарі - мертві, вона властиво не має свого "господаря") - Україною. Отже тут, як бачимо, ясно помітний звязок з "Чигирином" і повторена та ж думка: "сонце" української державности, української "волі" лише тоді "встане", коли політично "підростуть" її діти (тепер - "малі") так, що вже зможуть "на ворога стати"! Кінчається ця розмова закликом "годувати діток" (щоб скорше перестали бути під оглядом політичним "малими дітьми"), а тоді, каже поет, переконається Україна, що "жива правда у Господа Бога". Тут слід собі пригадати для зрозуміння цих слів, що й Христос у своїй притчі того "раба", що закопав одержаний "талант" у землю, назвав "рабом лінивим і лукавим", бо у Бога "жива правда " лише для того, хто не закопав своєї долі в землю, бо ця "правда" вимагає, щоб "діти" України "на ворога стали" і здобули собі своє визволення. Тоді лише, згідно з поглядами поета, і Бог допоможе (пор. "Борітеся - поборете! Вам Бог помагає!").

Далі перед очима поета розгортається чудова панорама України, що "повита красою" своєї природи "красується", сонце зустрічає, нагадуючи земний рай. Малює нам цю панораму поет, щоб тут же показати, що, власне ця чудова країна і є місцем "плачу людського", бо панує там влада московська, жорстокість людська, жахливий соціяльний лад, який дозволяє "панові" в цьому "раї" навіть "латану свитину" здерти "з каліки"

TULA-online.org

разом зі "шкурою", щоб було чим "обуть панят недорослих". Завдяки тому ладові, заведеному окупантами,"вдовиного сина", що удержував матір, віддають у військо, а у другої матері опухла від голоду дитина вмирає під тином, бо мати пшеницю на панщині жне"! Далі "покритка попідтинню з байстрям шкандибає", кинута на призволяще "паничем", якому при ладі, заведеному на Україні, все вільно, вільно й безкарно "з двайцятою" пропивати "душі" (кріпаків).

Таким малює Шевченко той " Pax Moscoviae" , яким "ощасливили" поневолену Україну москвини, той "порядок" благоустроєной держави", про який з признанням писав Маркевич і який похваляли наші українофіли. Тут поет здирає облудну маску з "гоголівської" ідилії "Вечорів на хуторі" і показує неприкрашену правду в сяєві неублаганного денного світла.

Шевченко показує, яким властиво є той "лад", окресливши його , як "панування катів" та посилає свою "думу" розпитати Бога: чи довго ще мають на цім світі панувати кати?

Поет хоче, щоб його "дума" забрала зі собою "всі лиха, всі зла", правду про всі ті страхіття, які діялися на Україні, які поет не підчас цієї поїздки на Україну побачив, а віддавна вже знає ("ти з ними росла") і хай правду про все те "по всьому небу" розпустить, щоб небо "чорніло", бо ж те все повинно викликати страшну "громовицю". Поет хоче, щоб знову загремів грім національної революції, щоб почали чорні хмари народнього гніву "ригати змії" (образ запозичений з народнього епосу) і "крити трупом землю".

Далі, наче б то поетова душа у сні летить геть від рідної України на безлюдні простори, щоб серед вкритих снігом нетрів, борів та болот заховатися від "людського плачу" і взагалі від людей. Та показується, що ненажерлива московська влада, знайшовши в тих нетрях золото, використовує й ті пустельні землі, здобуваючи під землею те золото руками засланців-каторжан, серед яких караються не лише запеклі злочинці ("розбійник катований зубами скрегоче, недобитка-товариша зарізати хоче"), але й ті, що боролися за щастя і волю інших, ті, що мали "добром налите серце" і тому такого борця, символічно-персоніфікованого в одній особі, зве Шевченко "царем всесвітнім, царем волі".

Ми знаємо, що на Сибіру або взагалі на засланню загинуло багато (від часів Хмельницького) синів козацької України, було багато й польських повстанців та революціонерів, що боролися проти панування Московщини, а навіть було досить московських борців проти деспотизму власної царської влади. Підстав бачити в тому символічному "царі волі" тільки московських декабристів немає жодних , бо в поемі немає жодних натяків, які б управнювали до подібного припущення.

Цей символічний "цар волі" "не плаче, не просить", гор-

TULA-online.org

до терплячи свої муки, ховаючи далі в серці ті ж мрії, які, однак, поет радить йому "не ховати", тільки "розсипати, розкидати", вірячи, що з них, як з зерна виросте краща доля!

Показавши так своїм землякам, закоханим у "велич" і "лад" ворожої імперії, те, що в дійсности діється в ній і в її кольоніях (Україні) і "на задвірках" , на засланню, описує поет той вибуялий на угноєному людською кровю ґрунті, кровю висмоктаною з поневолених народів - центр імперії ворога, Петербурґ, до якого тяглися, як зачаровані поглядом "боа констріктора" наші "Гоголі", "Гулаки-Артемовські", "Бантиш-Каменські" і т. д. і т. д.

І ось перед нами розгортається "город із стома церквами", що виріс "на багнищі", город, в якому самі "церкви та палати та пани пузаті і ні однісінької хати", бо виріс він не орґанічно, тільки як штучно створений центр для керовання імперією. У нормальному місті, що само повстало, росло і розросталося, є і звичайнісінькі хати, а в центрі виростають поволі на їх місці все більші будови, та, тимчасом, далі тягнуться все ширші передмістя, що деколи зливаються з недалекими селами. Земля, на якій збудовано Петербурґ, була чужою фінською землею, і те фінське населення мало свої розкидані по країні оселі, не повязані зі штучно створеною столицею, в якій спочатку будовано було не звичайні оселі, а палати , церкви і укріплення, довкола яких, як довкола фабрики, виростали менші будови для людей, що обслуговували той центр. Звичайних міщан, людей, що просто там жили віддавна, мали свої хати, свої інтереси - не було.

Імперія тримається силою війська, злегка прикритою "для пристойности" - облудною "релігійністю" того "православного" московського народу, і тому Шевченко, тільки згадавши про ту надмірну кількість церков, у першу чергу, дає повний сарказму коротенький опис "параду" (військової дефіляди), в яких так милувався Микола І. Ця "парада" була з нагоди якогось бенкету московського царя(" сам ізволіт севодня ґуляті", це б то "сам цар" ласкаво зволив нині розважатися) і була повязана тому з ілюмінацією і, можливо, штучними вогнями ("Огонь - огнем кругом запалало, аж злякався"). "Радість" з наказу , виявлювана криком "ура! ура!, викликає у Шевченка інакшу реакцію, ніж виклакала б у хоч би Бантиш-Каменського. Він (у сні) до них кричить "Цу-цу, дурні! Схаменіться! Чого се ви раді, що орете?" Це б то, з якої причини верещите (по моск. "орьоте")? Пояснення їх, звичайно таке, що може викликати лише глумливу усмішку, хоча ті, що його дають, певні своєї "вищости" ("Екай хахол!")Не знает параду! Сам ізволіт севодня ґуляті") і тому викликає повний зїдливого сарказму запит поета "Та де ж вона, тая цяця"? Це умисно іро-

TULA-online.org

нічне, призирливе "вона" "у сполуці зі словом "цяця?" , яке має крім основного("забавка") ще й глумливе значіння (у Котляревського в "Енеїді" Сівілла - "бабище старая, крива, горбатая, сухая, вся в шрамах... ряба, беззуба... вся в жовнах" - власне названа "цяцею ",бо далі: "побачивши таку цяцю") - виявлює усе призирство Шевченка до того "божка", призирство, яким він хотів вдарити по культу того "божка", що його прищепили москвини запамороченим "любезним землякам" поета.

Не випадково, тут же віддає на глум читачам наш поет і того "земляка", який підтримує культ тої "цяці", задоволений де-коли навіть ролею того, що "з цинкованими ґудзиками", це-б-то дрібненького обслугача держави-гнобителя. Віддав поет на глум читачеві і його "мову" ("Де ти здесь узялся?"), яка властиво є огидним московсько-українським жарґоном, створеним такими типами, а ще більше виставляє на глум - його мораль ("ми, брат, просвіщенни - не поскупісь полтінкою", це-б-то піврублем, що рівняється "кводрові"). Та й ця мерзенна постать , цей перевертень і льокай московський, ототожнюючи освіту зі знанням московської мови, подібно до де-яких з "шевченкознавців", уважає поета за особу малоосвічену, яка "навіть" не вміє по московському говорити ("Да как же ти й ґаваріть не вмеєш по здешнему?")* і тому тільки, як він думає послуговується мовою українською. Коротка поетова відповідь ставить справу гостро і ясно, так, щоб і "українофіли" могли зрозуміти її! Ця історична відповідь згучить так: "говорить я вмію та не хочу".

Ми назвали цю відповідь "історичною", бо Шевченко цими словами зміцнює те, що він писав ще у I84I році, коли він на московську"пораду", щоб коли вже так йому хочеться щось оповідати то"розказав би по нашому" (це-б-то, по московськи) "про свої гетьмани" і не був "дурнем", не "розказував мертвими словами",**відповів демонстративно: "буде з мене, поки живу, і "мертвого слова"!

Наші "літературознавці" чомусь охоче промовчують, що поет, висловивши думку про те, що слід писати українською, а не московською мовою літературні твори ще в році I84I, сам цю ж думку в I844 році поширив на вживання виключно і принципово своєї української мови в розмовах, а ще в I839 році домагався вживання української мови в листуванню.

Висміявши "землячка", він далі показує своїм "прихильникам" як самого царя, так і його оточення зовсім в іншому світлі, ніж вони собі звикли його уявляти.

---

*Порівняй зі словами: "його російська мова справляє враження малописьменного писання, без будь-якої правописної системи" (В. Чапленко. Літ. укр. мвоа. стор. I04).

** Примітки, Примітка ч. II.

TULA-online.org

Поет знає стару істину, що найбільш основно нищить "фальшивих божків" - глум, карикатура. І він умисне, використовуючи можливости, які дає всякий сон, карикатуризує нам як самого московського царя, так і його жінку. Жінку, як таку, хоч і царицю московську, він би проминув мовчки, але відповідний уривок "Сну" був властиво ударом, спрямованим не проти цариці, а проти тих визначних московських поетів, які, використовували свій хист, подібно Джамбулові, що спеціялізувався на славословленню Сталіна. Ті московські поети писали про свою царицю, як про "богиню", і саме тому Шевченко, описавши нам, як та цариця, що нагадує "засушеного опенька" та "ще й на лихо сердешна, хита головою", виступає в палатах, висловлює так свою основну думку: "а я дурний, не бачивши тебе, цяце, й разу та й повірив тупорилим твоїм віршомазам! А ще й битий! На квиток повірив москалеві!"

Як бачимо, тут заховане й більш ніж критичне відношення до всього того, що пишуть москвини, і глибоко узасаднена думка, що вірити їм "на квиток", це б то, без докладної перевірки написаного - не можна. Далі, в умисне примітивному шаржі, здавалося б альоґічному (як і повинно бути у "сні") малює нам поет царський двір, розмови їхні, залежність від примхи царської цих , здавалося б, таких всесильних... "блюдолизів"! Той фантастичний і недоречний удар, що передавався з "гори" аж до самих "низів", які в отупінню й переляку вигукують: "Ґуля наш батюшка, ґуля! Ура! Ура!" - в дійсности ховає за собою глибоку думку, над якою поет не спиняється, лише зареготавшися в сні з того видовища, йде "город озирати".

В цьому розділі "Сну" Шевченко докладнійше описує місто, а камяні будови, що виросли на болоті, викликають у поета не подив (як у "любезних земляків") , а тільки звертають його думку в бік тих, що загинули, будуючи ту ворожу столицю! - "Отут крови пролито людської - і без ножа!", такими словами звертає увагу читача Шевченко на ту істину, яку забули ті його замляки, які так багато "вибачали" москвинам за той "мир", який вони "дали" Україні! Шевченко вказує їм, як можна і "без ножа" і без війни пролити море людської крови, як поневолений нарід платить своєю кровю данину гнобителям, які потім ще й пишаються всім, що виросло з крови поневолених. Звичайно, поневолений нарід, не тільки таким "мирним" способом платить своєю кровю гнобителям, але й далі гине на війні, тільки й всяка така війна, яка забирає життя десяткам і сотням тисяч людей, тим ріжниться від війн, які оправдує поет, війн за Україну, що українці мусять тепер вмірати не за Україну - тільки за її гнобителів.

Власне ці всі міркування і привертають думку Шевченка до того, хто "збудував" цю столицю, а також і до тих, хто

TULA-online.org

загинув її будуючи. Він, як і московський поет Пушкін, звертає свій зір да памятника Петра І, але ця постать, що викликає у ідеольоґа московського імперіялізму - Пушкіна захоплення, у Шевченка викликає глибоку зненависть. Коли б поет був "українофілом" - він, як і Гребінка, Куліш, чи Гулак-Артемовський - захоплювався б Петром разом з усяким москвином, чи монархістом, чи большевиком (ми ж знаємо, що нині й большевики захоплюються Петром І.). Але Шевченко був українцем, націоналістом, і тому має для Петра І лише зненависть, як і до Катерини II, що поставила Петрові цього памятника - "Це той "Перший, що розпинав нашу Україну, а "вторая" доконала вдову-сиротину". Для поета вони - "людоїди", "кати" і тільки! Але згадки про їх вчинки викликають в душі поета тяжку журбу, неначе він, дивлячись на памятник, читає знову "історію України". І ось встає в поетові уяві тодішня, часів Петрових, резиденція маріонеткового "гетьмана" - Глухів і десятки тисяч козаків, які звідти тягнуться безконечним шнурком на будову тої проклятої ворожої столиці.

Шевченко повязує з тими козаками Полуботка, якого згідно з цим його твором мали "послати наказним гетьманом у столицю". Поет далі розповідає бачене ним у сні, розповідає, як душі гетьмана і козаків оскаржують цього московського царя в закатованню тих синів України. І ці душі, ясно і недвозначно звуть Петра "лукавим гаспидом", це б то змієм, "проклятим" і заповідають, що вони "на страшному, на судищі" "закриють" собою Бога, щоб не міг його бачити Петро своїми "неситими" очима. Цим виразним становищем до одного з найвизначнійших репрезентантів московського народу поет основно ріжнився від наших "українофілів" і "малоросів" таких, як хоч би автор "Історії Русов", який, описуючи розмову Полуботка з Петром, не тільки перекидає всю відповідальність на "лихих дорадників" (Меншікова), але й вкладає в уста Полуботкові запевнення, що він, Полуботок, ніколи не почував до Петра жодної "неприязні"*

Та і ці, бачені в сні, "душі" - "розлетілись, розвіялись", бо вже "вставало сонце" і перед поетом розгорталася звичайна, буденна картина петербурзького ранку: "вбогі" - "на труд поспішали", "москалі на розпуттях уже муштрувались", а "покрай вулиці поспішали заспані дівчата, та не з дому, а додому: посилала мати на цілу ніч працювати, на хліб заробляти", може продаючи себе. Трохи згодом посунули вулицями урядовці в установи "писати й підписувати та драти і з батька і з брата". Так підкреслює тим поет хабарництво, яке панувало всюди. Серед тих дрібних галапасів бачить поет і "землячків", що "по-московські так і чешуть; сміються та лають батьків своїх" за те, що ті не вчили "цвенькати по-ні-

* Примітки. Див. "Примітки". Примітка ч. 3. (при кінці).

TULA-online.org

мецьки", а це стоїть на перешкоді їхній дальшій карері та засуджує увесь вік "киснути в чорнилі". Поет особливо ненавидить цих льокаїв чужої імперії, знаючи, який деморалізуючий вплив вони мають на широкі українські інтеліґентські верстви, і тому тут зве їх "пявками", які не здатні навіть до рідного батька мати бодай почуття вдячности, які лише, як пявки, висмоктують кров свого народу! Дивлячись на них, каже поет:

"Україно, Україно!
Оце твої діти
Твої квіти молодії
Чорнилом политі,
Московською блекотою
В німецьких теплицях
Заглушені! Плач Вкраїно,
Бездітна вдовице!"

Так поет з одного боку показав нам в образі ранішнього буденного Петербурга символічний образ цілої імперії московської, яка аж ніяк не нагадує здорову суспільну орґанізацію, а з другого боку ще раз підкреслює ту ганебну ролю "землячків", які в цій гнилій, ворожій імперії "роблячи карєру" "для лакомства нещасного потурчились, побусурменились", відцуралися свого народу, своїх батьків.

Ми вже згадували про ролю німців у будованню московської імперії* і звертали увагу на те, що й Шевченко та інші його сучасники були свідомі їх ролі в згаданій справі, а тому і в цьому творі не забуває Шевченко згадати про те, що самого знання московської мови ("по московськи так і чешуть") - не вистарчає, потрібне ще знання німецької мови для цих "пявок", які колись були "дітьми", "квітами молодими" нещасної України, а тепер "у німецьких теплицях" (де штучно вирощувано таких "пявок"), заглушивши попереду в їх душах "московською блекотою" (це б то - отрутою московської цивілі-

*За Петра І. спроваджено до Московщини не лише німецьких старшин і ґенералів, але й перший сталий театр у Москві орґанізував німець Кунштт, а серед його акторів були навіть німецькі студенти; першу ґімназію відкрив у Москві з доручення влади німець - Ґлюк, з німецької кольонії взяв Петро І. свою жінку Катерину І., першу московську наукову граматику написав німець Н. Ґреч, праці з московського мовознавства - німець Даль, видавець московського словника і опису старих рукописів Востоков (Остернек) був німцем, творцем московського правопису був німець Я. Ґрот і навіть відомий панслявіст московський - Орест Міллер - був німець.

TULA-online.org

зації) всі природні шляхетні почування, а в першу чергу - любов до свого народу*.

Закінчує свій "Сон" поет картиною виразно фантастично-чудернацькою, яка відповідає сонному маренню. Закінчує він його описом тих же царських палат з царем і череватою старшиною, бо ж "монархія" - це був той "хребет", на якому трималася імперія наших гнобителів.

Реасумуючи цілість образів та ідей, які висловив поет у свойому "Сні", мусимо ствердити, що:

1. Ні на хвилину не переставав поет думати "національними катеґоріями", бачив самі підстави ворожої імперії, всюди і стало памятав про Україну, про її національні інтереси і кривди.

2. Своєю поемою "Сон" автор хотів "виорати" з корінням як культ "монархів" чужої імперії, так і прищеплену пошану до того імперського ладу.

3. Хотів вирвати фальшиву думку про вроджену соціяльну нерівність людей, думку, що допомагала "панам" виправдувати всі їхні злочини і всі хиби імперського ладу.

І, нарешті, хоче натаврувати тавром глибокого призирства всіх тих українських "шукачів золота", які "для лакомства нещасного" зрадили батьківщину, які пішли обслуговувати апарат ворожої імперії, які пішли працювати для народу-гнобителя.

Та всі ці, висловлені в "Сні", ідеї були "рідними" і властивими Шевченкові ще до поїздки на Україну, більше того: він їх не міг запозичити від Куліша, ні від Костомарова, ні від Забіли, чи Закревського, бо ті погляди були їм цілком чужі! Окремі Кирило-Методіївці щось були перейняли з тих його ідей, але і від тої незначної частини, яку вони були перейняли наслідком особистого контакту з поетом поза Брацтвом, вони відцуралися, як тільки вийшли з-під безпосереднього впливу поетового.

Натомісць подорож на Україну переконала поета тільки в конечности "вдарити" й "бити" нещадно саме в ті фальшиві погляди "малоросійського" загалу, які він нищить поемою "Сон", переконала в тому, що ті погляди "українофілів" наших були одною з головнійших перешкод нашого відродження. Ті погляди - були частиною тих "гадюк", яких "напустили" освічені верстви в спорожніле "дупло", що лишилося на місці "козацького серця"!

Написавши "Сон", наш поет і далі не може заспокоїтися,

---

* Пояснення П. Зайцева про те,, що саме слід розуміти під згадками про "німців" (зрештою запозичене останнім у О. Гермайзе), як ми вже зясовували, не витримує критики.

TULA-online.org

не може віднайти своєї колишньої віри і пише у вересні того ж року коротенький, повний одчаю віршик ("Чого мені тяжко?"), який кінчає словами: "Засни моє серце, навіки засни, невкрите, розбите....А люд навісний нехай скаженіє..." Ці останні слова вказують, що причина того настрою була з ряду національно-громадських , а не виразно особистих. Єдиною такою причиною могло бути жахливе обмосковлення нащадків провідної верстви України, сполучене з цілковитим моральним упадком, якого наслідком була та жахлива "пустка", що оточувала українця-поета серед "земляків". Це явище - на лихо було явищем сталим, яке що-дня, що-місяця давалося взнаки поетові і тому він ще місяць пізнійше, пише присвячену Щепкіну свою "Пустку".

Він далі в цьому творі бунтується проти конечности "заснути", далі не хоче "серце запечатать" і власне в "Пустці"-каже, звертаючися до приятеля: "Ти вже серце запечатав, а я - ще боюся". І хоч перебування на Україні серед його симпатиків і знайомих викликало в душі поета спустошення, подібне до пожежі ("боюся ще погорілу хату руйнувати... боюся серце поховати") , "боїться" сам поет "поховати" своє серце тільки тому, що ще сподівається, що може "вернеться надія", надія на воскресення України, що може вдасться усунути з холодного "дупла" землякiв тих московських "гадюк" і що може пощастить змусити знова забитися оживлене українське серце в грудях отих "малоросіян" і "українофілів". Коли б ця мрія поета почала здійснюватися - "вернулася" б "надія" "в некриту пустку зимувати" і "засвітила" б у ній "світло" віри!

Таким чином у поета, як випливає з аналізи цього твору, ще жевріє властиво іскорка надії, що може він "ще раз сонце правди хоч крізь сон" побачить! Ця іскорка є конечною передумовою дальшого істнування та її треба підтримати, щоб не згасла! Тому й благає поет свого друга, щоб "хоч одурив" його, щоб "сказав, що робити: чи молитись, чи тімя розбити?"

Як бачимо, наведений вірш показує ясно, що трагедія, яку пережив поет була такою, що у нього навіть появилась думка про духове "самогубство"!

І нарешті, - два тижні пізнійше, пише Шевченко адресовану до Гоголя* поезію, яка є доказом того, що автор не знав

---

*Шевченко, як свідчить Кониський, не був знайомий з Гоголем. Гоголь визнавав хист Шевченка, але обмосковлена душа цього дрібного панка, що мріяв з дитячих років зробити карєру і вибитися зі злиднів, була глуха до українського слова і він, як пише той же Кониський (том II. ст. 97.), був тої думки, що від творів Шевченка "тягне дьогтем" це б то - це "мужицькі" твори.

TULA-online.org

де шукати йому людини,яка б зрозуміла його власну траґедію, траґедію викликану в його душі лише і тільки національним поневоленням і національним яничарством освіченої верстви України.

У цьому творі, скерованому безперечно на невластиву адресу (невластивість певно відчував і Шевченко, але боявся сам собі в цьому признатися), ставить він питання ясно:"хто" ж зрозуміє думки поета, хто "угадає великеє слово", коли на Україні "всі оглухли, похилились в кайданах" і стали байдужими до спроби визволення! Поет плаче "крівавими слізьми" з тої причини, але має великі сумніви що-до позитивних наслідків того плачу! ("а що вродить з того плачу! Бурян, мабуть, брате!"). Тимчасом поет палко бажає не (як переконують наші автономісти-українофіли) "лише знесення кріпацького ладу" чи якихось "змін", тільки мріє про національну революцію про відновлення державности! Що це тільки так , а не інакше , на це вказують наступні слова цитованого речення: "бурян, мабуть, брате! Не заревуть в Україні* вольнії гармати. Не заріже батько сина, своєї дитини за честь, славу, за братерство, за волю Вкраїни!"

Лише бажанням за всяку ціну підмінити мрії українського патріота Шевченка ідейками з убогого арсеналу автономістів-українофілів", можемо зясовувати ширення вигадок про "зміну поглядів", поета, який, наче б то в цих роках, "почав розуміти", що треба боротися за зміну ладу в "Росії", а не мріяти про національну революцію! Наведені тут слова самого Шевченка є остільки ясні, остільки сильно в них наголошено національний момент, остільки ясно сказано про пекуче бажання почути власні т "вольнії" (а не залежні від Москви) "гармати", остільки виразно висунуті такі вартости, чужі й незрозумілі "українофілам" (пізнійше "драгоманівцям"), як "честь" і "слава", що жодна обєктивна людина не може заперечити того, що Шевченко бажав викликати національну революцію, повстання проти Московщини! І кінчає поет цю поезію повними болючого сарказму словами: "Не заріже: викохає та й продасть в різниці москалеві... Це б то, бачиш "лепта удовиці" престолові, "отечеству".

Наведені слова є ще одним доказом того, як глибоко й правильно розумів Шевченко ту основну істотну зміну, яка наступила в душі його освічених сучасників, що їх виховала Московщина на яничарів. Для тих українців (прадідів) яким завдячував український нарід само своє істнування, було нормальним явищем бажання віддати в потребі не лише власне жит-

*Як лише поет говорить про вільну Україну, Україну-державу - зараз же вживає форму "в Україні", а коли про землю, на якій панують гнобителі - "на Україні".

TULA-online.org

тя, а й життя своєї дитини за честь, і волю України. Сучасники поета вже не віддадуть своєї дитини за ці цінности, лише, люблячи дітей чисто тваринною любовю, - "вихохують" їх, щоб їх потім продати на заріз ("в різниці") москвинам, щоб дарувати знов кров своїх дітей... гнобителям свого народу, чужому ворожому "отечеству".

Словом "різниці" хотів показати Шевченко, до якого схудобіння дійшли його земляки. Вони, неначе ті корови, привязувалися до своїх господарів і покірно давали їм себе не лише "доїти", але віддавали на заріз своїх дітей і остаточно й самі йшли... "на мясо"! Вживаємо слово "віддавали", Шевченко вжив "продавали", але одне й друге не цілком відповідає істоті річі. Корова теж "продає" те все за хліб і сіно, але "продає" так само, не усвідомлюючи собі того і не думаючи над тим, як неусвідомлювали собі того "заглушені московською блекотою" поетові сучасники і, як, додамо ми, не усвідомлюють собі цього і вихованці Сталінської московської імперії.

Шевченко чудово зрозумів увесь траґізм цього яничарства і був свідомий того, що він зі своїми поглядами, своїм патріотизмом - був "пророком Бога невідомого в країні"!...

Це була остання поезія, написана перед новою поїздкою на Україну.

На Україні протягом перших місяців 1845 року написав поет кілька творів, серед них "Невольника". Ті твори свідчать, що поет і далі думає національними катеґоріями і далі уважає першим завданням - національне визволення, а головним ворогом України - Московщину.

У жовтні того ж року, обїхавши ріжні землі поневоленої України, поет з одного боку всюди бачить жахливі наслідки московського панування, а з другого - зустрічається все з тим же лихом, з тими ж московськими "гадюками" в серцях української інтеліґенції. Під впливом нових спостережень пише Шевченко політичну поему "Великий Льох", яку сам автор назвав "містерією". Висловлені в цьому творі історіософічно-політичні міркування мають такий яскравий антимосковський характер і остільки ясним є, що поет дивиться на все очима українського націоналіста, що й московські большевики, не можучи затерти тих думок шляхом коментовання, пробують навіть висувати думку, немов цей твір не належить Шевченкові!

Дві перші частини виразно засуджують саму ідею будь-якого звязку з Московщиною? трактуючи, як "смертний гріх" найменший натяк прихильности чи несвідомий вияв симпатії до Московщини. Коли Пріся ("перша душа") карається за те, що не усвідомлюючи собі свого вчинку, "перейшла в повні" (це б то з повними відрами, що згідно з вірою в прикмети - віщувало успіх Хмельницькому) дорогу, коли він їхав у Перея-

TULA-online.org

слав "Москві присягати", то "третя душа" карається так само тяжко тільки за те, що будучи ще немовлятком, втішена блиском "золотої ґалери" московської цариці - усміхнулася!

У другій частині ту ж антимосковську ідею висловлено іншим способом, не безпосередньо, бо там виведено три "ворони", три злих ґеній України, Польщі і Московщини.

В цій другій частині заслуговують на увагу слова "першої ворони" про те, що вона вкрала в Сибірі "у одного декабриста" трохи "жовчи", щоб було чим "розговітись" злим духам, злим ґеніям! Ці слова вказують, що помилковим є приписувати Шевченкові таке захоплення діяльністю декабристів, яке хочуть у нього бачити наші автономісти, спираючися головно на "Щоденник" Шевченка. Про те, чому помилковим є приймати поетові думки, висловлені ним у "Щоденнику", за відповідаючі цілком поглядам поета - мова буде на свому місці, а тут ми лише звертаємо увагу на те, що "жовчею" декабристів злії ґенії..."розговляються"!

Слова ж "третьої ворони" (московської) - "да всьо немцам продала" показують, що Шевченко прекрасно собі усвідомлював ту ролю, яку в Московщині відогравали німці, і тому, повторюємо, не має жодних підстав, слідом за О. Гермайзе та П. Зайцевим, заплутувати ясну думку й приписувати Шевченкові "езопівське" значіння ясних слів та бачити в німцях не німців, а якесь абстрактне "наслідування російською бюрократією німецких зразків".

На наведені слова "третьої ворони" відповідає перша ясно і коротко: "Та й ти добре натворила: так кацапів закріпила у німецькі кайдани, хоч лягай і засни". А далі хвалиться тим, що злого вона сама зробила українцям, і тут згадує, що вона "завдала у кріпость" (це б то увязнила або позасилала) тих старшин, що обстоювали українські інтереси і "дворянства страшну силу у мундірах розплодила, як тих вошей розвела".

Як бачимо, говорячи про те "дворянство" Шевченко не ставить перед нами справи в площині соціяльній, бо й тут мова тільки про справи національні. Після цього згадала ворона про знищення Січі, а далі й каже: "та й москаль - не згірша штука: добре вміє гріти руки, і я люта, а все таки того не зумію, що москалі в Україні з козаками діють". Далі розповідає ворона про ту боротьбу, яка почнеться на Україні між борцями, які будуть нищити гнобителів України і тими перевертнями, що будуть допомагати тим гнобителям.

Три "лірники" (один сліпий, другий кривий, а третій горбатий) символізують сучасників поета, його "любезних земляків", які не розуміють гаразд ані того, що довкола них діється, ані навіть, що їм самим загрожує, й , приймаючи кари

TULA-online.org

з рук московської адміністрації, вони не знають за що їх покарано та хто властиво є їхнім ворогом.

Не може бути сумніву, що й "Великий Льох" не порушує жодних питань, крім тих, що тісно вяжуться з національним поневоленням України.

Поезія "Суботів" повязана з "Великим Льохом" і є ніби його продовженням. У ній наш великий поет знова виступає з огненним словом проти самої ідеї переяславської умови, яку навіть нині, на еміґрації в виданнях..."націоналістів" намагаються спопуляризувати певні особи*.

Шевченко ясно і недвозначно зве в цьому творі "домовиною України" і то "широкою і глибокою" ту церкву Богданову в селі Суботові, в якій гетьман "молився, щоб москаль добром і лихом з козаком ділився". Поет, як бачимо, більш ніж сто років тому, краще за наших "націоналістів" розумів, що навіть саме бажання братерського ("щоб ділився добром і лихом") співжиття цих двох народів (а не режимів!) московського й українського, сама віра в можливість такого поєднання, сама, отже, ідея "переяславська" навіть коли б москвини додержувалися умови - була смертоносна для України, була її "глибокою домовиною"!

І ця думка була висловом політичної мудрости якої бракувало (і бракує!) "любезним землякам". Цю ж мудрість, як ми вже казали попереду, висловив колись "залізний канцлер" Німеччини - Бісмарк у словах: "Спілка дуже добра річ. Найкращою "спілкою" є людини з конем. Треба, отже, добре уважати, щоб не бути конем" (цитую з памяти).

Україна, йдучи на "спілку" тоді, коли була ослаблена, коли була слабшою стороною - мала (і має) всі шанси бути "конем" і від того її не врятують жодні умови! Саме тому вже сама думка знайти у свого ворога підтримку і допомогу - згубна для України! Власне цю згубність всякої подібної думки і розумів поет, розумів, що вже сама ця думка "присипляє", "зменшує чуйність", розброює, спочатку - психічно, а потім і матеріяльно!

Поезією "Суботів" хотів Шевченко вплинути на обмосковлених українців, хотів одних (своєю поемою "Сон") вилікувати від захоплення "величчю" чужої монархічної влади, показавши ту владу "спереду і ззаду", а других, які бачили причину лиха тільки в монархічному режимі, вилікувати з цього (вживаючи терміну наших часів) "драгоманівства", вказуючи їм, що ворог не є режим, як такий, лише московський нарід і лихом є політичний звязок з тим народом. Не царат, тільки "москалики, що зустріли, то все очухрали".

І далі Шевченко, вірячи в правдивість того, що писали тоді про цю добу наші настроєні москвофільсько історики (по-

*Оглоблін "Переяславська угода" вид. О.Ч.С.У.

TULA-online.org

чинаючи з автора "Історії Русов" і Бантиш-Каменського, а кінчаючи на пізнійше виданій праці Костомарова), це б то, що Хмельницький справді хотів зєднати Україну союзом "навіки" з Московщиною, докоряє Великому Гетьманові й зве його з уїдливим сарказмом, "Олексієвим другом", що "все оддав "приятелям" (цим іронічним "приятелям" ще раз звертає увагу поет на те, що мова не про царат, а про москвинів взагалі!).

Згадувані нами "історії" з запалом підкреслювали цілковиту добровільність "приєднання" до наче б то "єдинокровних" москвинів, одночасно натякаючи прозоро на те, що "малоросіяне" ще не одержали за те належної заплати.

Шевченко в поезії "Суботів", немов глузуючи з тих "малоросійських патріотів", подає далі московське пояснення, чому жодної подяки наївним патріотам і не належиться: "кажуть, що все тя те таки й було наше,* а що ми тільки наймали татарам на пашу та полякам..."

Та з уярмленої України і з безмежної "наївности" малоросійських патріотів, як слушно каже поет, "сміються ж... сторонні люди", і цей сміх пече вогнем поета, який відповідає тим "стороннім людям" одне, що лишається відповісти: "Не смійтеся, чужі люди! Церква-домовина розвалиться, а з під неї встане Україна і розвіє тьму неволі..."

Так знова вказує Шевченко своїм сучасникам (і на жаль, нащадкам!) на те, що Україна доти буде в неволі, доти буде посміховиськом, доки не розірве звязку з Московщиною, доки не "розвалиться" та символічна "церква", в якій звертались до Бога прихильники переяславського союзу, молячися за здійснення переяславської ідеї.

Як бачимо, і "Суботів" доводить, що Шевченко жив у світі цілком інших ідей, ніж ті, які були властиві нашим українофілам, - сучасникам Шевченка і... сучасним "федералістам", що де-коли виступають тепер прикрашені "націоналістичним" пірям!

"Суботів" є твір остільки ясний і недвозначний в розумінні політичному, що не можемо дивуватися тому, що серед наших "українофілів" він є малопопулярним. Адже ж він самим фактом написання заперечував вигадку українофілів немов після першої поїздки на Україну Шевченко переймався лише боротьбою з кріпацтвом і режимом! Натомісць великою популярністю тішився "Кавказ", що його написав поет тільки місяць пізнійше.

---

* Цей московський арґумент і нині стало використовують москвини проти українців, а тому величезне значіння має висвітлення усієї абсурдности московської вигадки немов Київська імперія була "спільним твором "трьох русскіх народностей" Докази абсурдности цієї вигадки знайдуть читачі в праці Р. Мщиновецького "Історія українського народу", 640 стор. 1955 р.

TULA-online.org

Причина виняткової популярности "Кавказу" крилася в можливости, пропустивши цілком закінчення цієї поеми (що й роблять підчас святкованя наші "українофіли") в якому поет звертається безпосередньо до де-Бальмена, за допомогою неправильного коментовання змінити до непізнання думки Шевченка! Однак, коли уважно перечитати цілість, всі фальшиві інтерпретації відпадуть самі собою.

Привід до написання "Кавказу" дала смерть де-Бальмена, приятеля поетового, памяти якого цей твір присвячено, що загинув в одному з боїв із верховинцями Кавказу, проти яких мусив битися в лавах московської армії, що її кинула Московщина на підбій Кавказу.

Цей твір повний пристрастного, вогненного обурення проти національного поневолення народів, проти кольонізму та облудної арґументації в його оборону, починається могутнім образом прикованого до политих кровю борців за волю скель Кавказу титана Прометея. Шевченко змінив старо-грецького міта, який оповідав про те, що Зевес, щоб посили кару, наказав роздзьобаному орлом протягом дня серцю - оживати, для того, щоб знову ж терпіти ту муку, а наш поет пояснив те поновне вічне оживання роздзьобаного серця - невмиручістю, яка була наслідком вічної, невмиручої спраги волі!

Це серце, сповнене не "сукроватої" тільки "живущої крови" все наново "оживає і сміється знову"! В тому гордому серці, що здатне, не зважаючи на всі муки, сміятися нездоланним сміхом, сміхом в якому чути й нотки глуму з усіх спроб знищити одвічну спрагу волі, зі спроб перемогти фізичною силою вільного духа, бачить поет праобраз живого, непоборного духа народу. Саме тому й читаємо далі запевнення, що "не вмирає душа наша, не вмирає воля" і тому всяке намагання скувати "живу душу" і"слово живеє" таке ж безглузде, як спроба "виорати на дні моря - поле", а успіх в цих намаганнях був би намаганням затемнити "славу Бога, великого Бога!"

На думку поета, коли б та неправда і зло, яке він бачить, було б не тимчасовим явищем, не карою за гріхи, то це уймало б Богові слави, це не годилося б з одвічною справедливістю. Та тут же в душі поета думка, що люди, не знаючи ні майбутнього ні мети всього істнування не спроможні правильно оцінювати цілість ("не нам діла Твої судить") бореться з тим почуванням обурення "неправдою", проти якої бунтується все єство поета, з пекучим бажанням, щоб запанувала "правда", таким пекучим, що з уст поета вириваються блюзнірчі слова: "Коли ж одпочити ляжеш, Боже утомлений"("утомлений" - каранням), "а нам даси жити?"

Але ці блюзнірчі слова - це лише крик наболілої душі, крик хвилевої розпачи, бо тут же безпосередньо по цьому подиктованому одчаєм запиті - повні глибокої віри слова:

TULA-online.org

"Ми віруєм Твоїй силі
І слову живому,
Встане правда, встане воля
І Тобі одному
Поклоняться всі язики
Во віки і віки!"

Та далі знову встає перед зором поета наш повний неправди і злочинів світ, світ, в якому "течуть ріки, крівавії ріки!" І тут же Шевченко в першу чергу (очевидно враховуючи настрої великої частини українофілів, що бачили в московському царі "батька" народу) звертає вістря своєї іронії проти московського царату, проти того "Милостивого Ми", що очолює московський нарід і керує його загарбницькими інстинктами. Поет оскаржує московського царя у спричиненню смерти "людей муштрованих", у пролиттю крови і "огненного моря сліз". Вичисливши ці злочини, поет з сарказмом проголошує "славу" ..."хортам, і гончим, і псарям, і нашим батюшкам-царям!". Це останнє речення вказує, що Шевченко далекий дуже від наміру обвинувачувати лише московських царів і лише їх робити відповідальними за всі злочини, доконані москвинами (як це роблять наші українофіли), тільки ту лиху "славу" розділяє між усіма ними, не минаючи навіть тих найнижчих "сірих" людей московських, отих "хортів". А після цього, раптом переходячи від іронії й сарказму до поважного тону й майже пророчого патосу, звертається до кавказьких верховинців, що боронили своєї незалежности, в яких він бачив прообраз усіх народів, що їх незалежне життя, загрожене напастниками, і зве їх"лицарями великими" та закликає боротися, вірячи, що в остаточному вони "поборють" напастників-москвинів, бо їм повинен сам Бог допомогти, бо за них і "сила",і"воля і правда святая"!

Шевченко в "Кавказі" нагадує, що хоча черкеси й бідні, але той шматок хліба ("чурек") якого вони мають, і та хата ("сакля") є їхнє власне "не прошене й не дане" і ніхто їх не може "повести в кайданах". А далі глузує поет з повних глибокої облуди й фальшу "арґументів", якими "усправедливлює" нарід-загарбник свою розбишацьку політику. Тут не забув Шевченко згадати й про "цивілізаційну місію" і про московську релігійну "правовірність", якою вони так пишалися: "письменні ми... читаєм Божії глаголи...ми настоящі християни... храми, ікони, усе добро - сам Бог у нас!..." ("як би з нами подружились, багато дечого б навчились" і т. д.).

Та ця, немов вихоплена з московських уст, "арґутентація" переплітається з саркастичними репліками, які викривають усю фальш тої "арґументації". Коли ми, напр. читаємо у Шевченка "У нас же й світа!" , то бачимо й нинішнього москвина, який захоплюється тим, що він панує над "одною шостою частиною світа", і Шевченкова репліка до цього захоплення

TULA-online.org

(... "Як на те - одна Сибір неісходима! А тюрм? А люду? Що й лічить!") є й нині така ж актуальна, як і в хвилину написання тих слів, бо й нині під московською владою "на всіх язиках все мовчить*... бо благоденствує"...

Цілий той уступ є, коли не відповіддю, то яскравою антитезою до думок і почувань московського поета Пушкіна, для якого, як і для всякого загарбника, Кавказ був "гнездом разбойнічьіх племьон", яких малює ледарями ("черкеси праздние"), що згадують з захопленням підступні напади й "попіл спопелілих сел". Пушкін цілим серцем був з загарбниками, захоплено вигукуючи: "всьо русскаму мечу подвластно", і мріяв про ті часи, коли, нарешті, "ізменіт прадедам Кавказ" і ті племена перетворяться в освоєних псів московської держави.

Шевченко прекрасно знає усю облуду таких думок, чудово бачить, що за ними криється, і тому не всилі обмежитися до самих саркастичних реплік, а переходить до наступу. І тут, в ролі картаючого пророка, скеровує поет свій праведний гнів не проти царя, тільки проти москвинів узагалі, проти цілої освіченої верстви московського народу, звучи їх "суєсловами, ліцемірами". Шевченко прекрасно знає, що в Московщині православна християнська віра обернулася в "цареславну" єресь, яка стала знаряддям підбою в руках москвинів, і тому далі, поставивши питання "За кого ж Ти розпинався Христе, Сине Божий?" - стверджує, що московське "православіє" є глумом з великої і святої Христової науки.

В закінченню поет виразно вказує на те, що він не є "пацифістом взагалі", не є ворогом всякої війни, яким його роблять українофіли, тільки болить його серце тому, що його приятель мусив "пролити кров добру, не чорну - не за Україну, а за її ката", що довелося йому "запити з московської чаші московську отруту".

На остатку закликає поет свого приятеля "живою душею в Україні вітати", "літати з козаками" і виглядати самого поета "з неволі", з московського ярма.

Як бачимо, й "Кавказ" (писаний не для друку, писаний сміливо, бо не минув у ньому поет і царя московського) не є ані твором протимонархічним, ані твором "протипанським", тільки твором протимосковським! Шевченко, в "Кавказі", як і в попередніх своїх творах, не переносять центру ваги в сферу соціяльних відносин, хоч і згадує серед інших злочинів і кріпацтво ("продаєм, або у карти програєм людей...") Поет і в ньому думає національними катеґоріями, центром його уваги є далі боротьба поневолених народів за національне визволення.

Нарешті, найбільш може ріжностороннім і глибоким з числа політичних творів було славне Шевченкове "Посланіє" до

*Висловлювати захоплення владою гнобителів, звичайно, вільно було і тоді і тепер.

TULA-online.org

якого переходимо.

Вже повний заголовок "Посланія" скоментували наші українофіли неправильно, щоб тим самим улегшити собі дальшу підміну поглядів поета. Наші "українофіли" були здебільшого лівійшими чи правійшими "народниками", що мріяли головно про зміну режиму в московській імперії та про суспільні реформи. Тому вони намагалися й Шевченка підтягнути під свої погляди, затемнюючи у нього, або трактуючи, як "юнацьку романтику" гостро поставлені національні питання . Натомісць завжди роздмухували всі "протипанські" твори до розмірів "центральної проблеми" Шевченкової творчости. Єфремова можемо уважати за чолового репрезентанта народницької "українофільської" інтеліґенції, і тому тут до речі буде нагадати, що він зве не випадково поезію Шевченка "аболіціоністською" ("Історія Українського Письменства" т. II. ст. I8.) і твердить, що він мав лише один обект ненависти - кріпацтво ("одна була у його непримиренна зненависть до кріпацтва. На цьому пункті він... не розумів компромісів... Боротьба з кріпацтвом була завданням цілого життя нашого Кобзаря й ніхто в Росії не завдав таких дужих ударів ситемі людовладства... ради "найменшого брата". Шевченко здіймає бунт проти соціяльного укладу, проти державних форм, проти релігійних установ, проти самого Бога... це місце зайняв "найменший брат", особливо з того часу, як поет "прозрівати став потроху" й одкрилося йому таємні суперечности сучасного громадського ладу... Найбільше прозрів він, коли вернувся на Україну... переглянув свої попередні погляди... рішуче пориваючи з облудними фантомами минулого" (там же, ст. I5).I6 і I7.)

Це була та народницька "схема", в яку їм треба було силоміць вмістити Шевченка та його творчість, це було те "прокрустове ложе", в яке вміщено (обрубавши ноги!) "Кобзаря". Всі національні проблеми, вся боротьба проти Московщини за національне визволення була скреслена. Народники, в цьому випадкові , думали, що коли це не годиться з правдою, то"тим гірше для правди!"

Вони хотіли разом з москвинами бачити в Шевченкові "ґіґанта южно-русской поэзії" (Єфремов, стор. 30.), а не українського націоналіста й борця за відновлення незалежної української держави.

За часів Єфремова навіть в державних ґімназіях вихвалялося Турґенєва за боротьбу з кріпацтвом; кріпацтва давно не було, отже, тому було цілком безпечно розписуватися про ненависть Шевченка до панів, власників кріпацьких душ, а коли додати ще, що Єфремов приписував Шевченкові пропаґанду "всепрощення", то й сучасні йому "пани" не могли мати жодного жалю до Шевченка.

TULA-online.org

"Підстригаючи" творчість Шевченка так, щоб вона їм "надавалася", та "коментуючи", наші автономісти достосовували її до поданої попереду концепції і в звязку з тим основно викривили зміст "Посланія".

У першу чергу наші "українофіли" дуже штудерно "пояснюють", до кого було адресоване "Посланіє". Заголовок "Посланія" ми знаємо був такий: "І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм, в Україні й не в Україні, моє дружнеє посланіє". Поки ми не прочитаємо українофільського "пояснення", адреса є цілком ясною, особливо коли ми пригадаємо собі, що всупереч твердженням наших українофілів, ще задовго до народження Шевченка наші предки знали (краще, ніж тепер!), що таке є нація і нарід. Львівські міщани на початку XVII віку почали свою скаргу до сойму словами: "Ми народ руський, естесьмо от народа польського утяжені". Митрополит Іов Борецький у своїй славній "Протестації" (1621 р.) писав; "козацтво - племя славного народу руського", розуміючи слово "нарід" так, як нині розуміють сучасні соціологи - "націю", це б то, не як всіх нині істнуючих членів даного народу, а як щось живе і ціле у віках, як суму "мертвих, живих і ненароджених". Таке розуміння "народу" мав і Мелетій Смотрицький в свойому "Треносі". Так розуміє слово "нарід" і гетьман Орлик у свойому "Меморіялі" до шведського короля. Той же гетьман у свому "Виводі прав України" (1712 р.) вживає вислову "козацька нація" також в знач інню "мертвих, живих і ненароджених". Можна було б ще й ще наводити приклади саме такого розуміння терміну нація й нарід нашими предками, але й наведених вистарчить, щоб узасаднити, що природним було й для Шевченка саме таке розуміння нації. Термін же "Посланіє" був безперечно запозичений з Біблії, на що й вказує й вжита, яко "мотто", цитата з "Соборного посланія апостола Іоанна".

Все сказане управнює нас до того, щоб бачити в Шевченковому "Посланії" твір, що його автор трактував сам дуже поважно, не як "поезію", тільки як урочисте "посланіє", подібне своїм значінням і повагою до "посланій" святих апостолів. Цим "Посланієм" він (в остатнє) хотів звернутися до свого народу, хотів "зрушити серця" і збудити бажання каяття і ... поправи. Шевченко мав досить часу, щоб переконатися, що наслідків московського панування не дасться так легко усунути, що ще довго будуть в порожніх "дуплах" його земляків кублитися московські "гадюки" і що не так легко налити в ті дуплаві "серця" "козацької живої крови". Саме тому Шевченко звертається не тільки до сучасників своїх, але й до нащадків, звертається до нації , як цілости, і тому вичисляє в тому звертанні "мертвих, живих і ненароджених земляків".

TULA-online.org

Аналізуючи думки, висловлені в "Посланії", ми переконаємося, що вони є актуальні і нині, що Шевченко вказує в ньому на де-які наші "національні" властивости, які витворило перебування в московському ярмі, властивости, що необхідно їх нам визбутися.

Що все сказане в ньому скероване головно до провідної верстви українського народу - це самозрозуміле. Адже ж і ми, говорячи з людиною, - звертаємося не до її ніг, не до тіла, тільки до голови. Чи міг Шевченко звертатися до кріпацької неписьменної маси? - Безперечно ні! Міг звертатися лише і тільки до її освіченої верстви, яка за часів Шевченка вже не складалася з самих "панів", а пізнійше - і тим більше складатися з них не могла. Зрештою, коли б хотів поет звернутися до "панів", то не було жодних причин, які б перешкоджали б йому це ясно написати. При тому не бере поет під увагу й того, чи ті, до кого він звертається, почувають себе українцями чи ні, і тому звертається не лише до свідомих "українців", тільки до "земляків" і то незалежно від того, де вони перебувають.

Але, таке звертання є не на руку нашим "українофілам" і тому вони, "мудруючи", мов жидівські талмудисти, вигадують таке, "пояснення": "Посланіє" написане для всіх панів,* до таких, що в них немає ніякої національної свідомости ("мертвих"), до національносвідомих ("живих") і до таких, у яких національна свідомість ще не розбудилася ("ненароджених").

Таке цілковито штучне, неприродне, надумане розуміння слів, нехтуючи їх ясним прямим значінням, не є нічим узасаднене, і смішно припускати, щоб поет, висловлюючи в тексті "Посланія" не одну революційну думку, мав би... боятися звернутися до "панів", коли б справді до них було адресоване "Посланіє"! "Посланіє" є "апелєм" до цілої нації в лиці її освіченої верстви, отже, рівнож і до "панів", як до її складової частини, але не тільки до "панів".

Апоґраф вказує на те, що Шевченко вже мав сумну нагоду цілковито переконатися в тому, що всі його "земляки", всі без винятку, хоча запевняли не раз його (або запевняли загал), що люблять Україну, але так ставилися до українського "простого" народу взагалі (не лише до кріпаків, але й до інших суспільних верств, на що вказує хоч би обурююче окреслення "Історією Русов" усіх запорожців як пришелепуватих блазнів) так ставилися до того українського народу, що був властиво одною з найбільш істотних частин тієї "України", що це давало всі підстави поетові сказати: "хто каже що любить Україну, але ненавидить свого брата-українця, бреше і дурить себе і інших".

Це "Посланіє" було викликане всією сумою тих траґічних національних (але не соціяльних!) спостережень і болючих пе-

*подібне пояснення знаходимо в коментарях Сімовича, Дорошенка та інш.

TULA-online.org

реживань поета, повязаних з пекучим бажанням викликати національну рколюцію, які знайшли свій вислів у ряді написаних ним безпосередньо перед тим творів. Аналізуючи всі твори написані Шевченком протягом 1845 року ("Єретик", або "Іван Гус", "Невольник", "Великий Льох", "Суботів" і "Кавказ"), ми дійшли до переконання, що основною темою всіх тих творів було питання національного поневолення, була пропаґанда за національним визволенням,було звеличування особистостей " (Іван Гус), що своєю діяльністю зміцнювали спротив нації тим чи іншим заходам загарбників.

"Посланіє" датоване 14 грудня 1845 р. , "Холодний Яр" 17 грудня, "Псалми Давидові" - 19 грудня, "Маленькій Марині" - 20 грудня і "Заповіт" - 25 грудня. Ні один з написаних перед "Посаланієм" творів і ні один з написаних після "Посланія", аж до "Заповіту" включно, не ставлять в центрі жодних соціяльних проблем, не скеровуються проти "клясового ворога", тільки проти ворога національного, і ніде ми не зустрічаємо жодних нападів на "панів", як причини нашого лиха. На тлі тих усіх творів виглядає чудною навіть думка про можливість скерування "Посланія" до "панів". Та воно, як в тому переконаємося, й не було скероване до них, лише нашим українофілам було вигідним , навіть конечним, щоб його розуміли люди неправильно, щоб думали , що в ньому Шевченко звертається лише до панів".

Усю слушність нашого трактовання цього твору, як одної з ланок в ланцюзі написаних безпосередньо перед "Посланієм" і після нього поезій, стверджують уже перші слова "Посланія". Поет, що переживав таку страшну національну траґедію серед національних "яничарів" і ґермафродитів - своїх "любезних земляків", вже на початку говорить про те, що інші люди, втомлені працею, спочивають, а лише він, поет "мов окаянний" плаче день і ніч "на розпуттях велелюдних і ніхто не бачить". Його земляки "оглухли" і тому не чують закликів до національної революції і замісць боротися за національну волю... "кайданами міняються" - це б то змінюють духово-національну залежність від одних, такою ж залежністю від других ворогів України.

Замісць дбати про загальне добро, про правду і справедливість ці зденаціоналізовані "провідні" верстви дбають лише про свої приватні інтереси, "правдою торгують" (хабарництво), зневажають Божу науку своїм поступованням і самі ще "запрягають" людей "в тяжкі ярма", використовуючи як кріпацтво, так і інші способи узалежнення людей. Так роблячи, вони "лихом засівають" землю і з того "засіву", як і з всякого, потім щось вродить і будуть "жнива", але такі, які тільки можуть бути від "засіву" лихом! І поет, передбачаючи

TULA-online.org

заздалегідь, що може "вродити", закликає "недолюдків" тих усіх "схаменутися", поки ще не пізно. Може востаннє кличе їх Шевченко отямитися й глянути на "тихий рай" - "свою Україну", щирим серцем полюбити "велику руїну". Тут поет має на увазі не Сосюрину "Україну", не "верби" і "гаї" (і не багнети окупаційної армії!), а власне поневолену Україну, Україну-державу, що стала в московській неволі "руїною", але "руїною" величною , бо ту велич дає їй славне минуле. Льоґічним висловом з такої любови до "великої руїни" є здійснення наступної вимоги поета: "розкуйтеся, братайтеся", це б то, скиньте з себе ті "кайдани" , якими обплутав нас ворог, скиньте з себе кайдани як власного духового рабства, так і повязаного з ним національно-політичного рабства, рабства фізичного, а в тому й ті кріпацькі "кайдани", в які закована частина "братів по крови" - нащадків лицарів і борців за Україну. Лише скинувши і ці кайдани , зможуть всі українці справді стати "братами", а ті братерські почування звяжуть синів одного народу в одну монолітну націю!

Як і тепер, так і за часів Шевченка багато з тих освічених українців захоплювалися тими чи іншими чужими ідеольоґічними течіями, захоплювалися принадними гаслами і віддавали себе (або хотіли віддати) на службу тим ідеям. Вони летіли як нетлі на світло чужого лихтаря, щоб потім захоплено оповідати про ті погляди й ідеї, які їм здавалися такими принадними. І Шевченко звертає увагу українських освічених верств на те, що вони захоплюються принадними здалека утопіями, які гарні лише на словах, захоплюються блискучими фразами про "волю", "братерство", фразами, що стали модними по французькій революції!

Поет тому пише: "не шукайте, не питайте того, що немає і на небі, а не тільки на чужому полі..." Замісць фантастичних мрій про ощасливлення "всесвіту", про "боротьбу за щастя всього людства" поет пропонує, так би мовити, вернутися на землю і здобувати волю та обдарувати щастям наших "ближніх", які є нашими братами по крови, пропонує боротися за відновлення власної держави, в якій можна встановити "свою правду" і "волю", оперті на власній силі. ("В своїй хаті - своя правда і сила і воля").

Шевченко нагадує нашим "шукачам щастя", що "нема на світі України, немає другого Дніпра", бажаючи тим висловити глибоку провідну думку, що для кожного народу його власна рідна країна є найдорожчою і найлюбійшою, такою, якої другої в світі цілому він не знайде!

І ось ці "шукачі загального щастя", "великих ідей" і т. д.,пише поет,вертаються на Україну і... приносять зі своїх мандрів самих лише "великих слів велику силу* тай... більш нічого!" Як неглибоким, неповажним і далеким від ґрунту було

*"велику силу" - дуже багато

TULA-online.org

їх шукання , так поверховним і абстрактним лишається їхнє "служіння добру". Такі типи (а є їх, на жаль, серед нашої інтеліґенції і досі подостатком) виголошують "великі" гасла, деклямують про "високе" своє покликання, а в життю, в реальному життю, потихесеньку хиляться перед кожною зустрічною силою та знову "дерут шкуру" з власних неосвічених братів ("братів незрячих , гречкосіїв") і використовують витягнуті від них гроші, щоб знову пертися "дозрівати" те, чого ще не бачили " в чужій землі".

Такі люди, такі "репрезентанти" народу в дійсности є не тільки свого роду пустоцвітом, але й одночасно шкідливими галапасами, і тому Шевченко висловлює думку, що було б добре, як би всі ці "вороги неправди" не вертались, щоб"там і здихали, де поросли". А далі, в пророчому запалі, грозить їм "судом" розкованого народа, "судом", що його образ так нагадує події 1917-19 років.

Що Шевченко має на увазі не самих панів - тому й не в володінні маєтками (з кріпаками) бачить причину лиха. Власне поет має на увазі взагалі освічену провідну верству, яка в чужих школах здобувала освіту, допасовану до потреб ворожої українцям рабовласницької імперії. Те, що Шевченко звертається саме до цієї верстви, випливає ясно і недвозначно з того, що поет бачить цілком слушно причину всього лиха в тій викривленій неправильній освіті й пише дослівно: "Як би ви вчились так, як треба" (треба для України!) "то й мудрість би була своя". Та ж фальшива, чужа освіта робить з інтеліґентів тільки зарозумілих "всезнайків", вправних "балакунів" і фразерів, що "залізуть на небо", це б то, в сферу "високих істин", і ... фільософують: "І ми - не ми, і я - не я". Ці іронічні слова, скеровані проти фільософії Фіхте, який поділяв усе на абсолютне "я" та зовнішній світ ("не я") й твердив, що це " Nicht Ich" ("не - я") істнує тільки в тім "я", а звідси випливали всякі заперечення всякої реальности зовнішнього світа. Ці фільософічні погляди, разом з поглядами Шеллінґа і Геґеля* були тоді дуже популярні і ними захоплювалися й освічені земляки поета. Шевченко глузує з тих захоплень, з тої поверхово сприйнятої фільософії, шаржуючи де-що в словах: "нема пекла, ані раю, нема й Бога, тільки я, та куций німець узловатий, а більш нічого..."

Ця "чужа мудрість" не може заступити власної, навіть не може заступити здорового глузду, навпаки: такий "вивчений", так би мовити "дипльомований", осел є значно дурнійшим

---

*Фільософією Фіхте і Шеллінґа захоплювався ще марксист Плеханов, а фільософією Геґеля треба уважати за безпосереднє джерело марксизму.

TULA-online.org

і небезпечнійшим за звичайного осла! Рабська пошана до "авторитетів" позбавляє його решток глузду, але... не позбавляє зарозумілости з "нижчими". Саме розуміючи сказане, ставить поет такому "поступовому інтеліґентові" питання: "Добре брате! Що ж ти таке?" і тут же падає несподівана відповідь заскоченого інтеліґента; "Я... не знаю, нехай німець скаже!" До цього подає Шевченко пояснення: "отак то ви навчаєтеся у чужому краю!"

І справді в багатьох ділянках науки, що складаються на цілість, яку ми звемо "українознавством", до нині повторюють наші компілятори найсуперечнійші (і часто найбезглуздійші) теорії й погляди чужих "авторитетів", просто не відважуючися навіть їх перевірити! Зрештою так само бездумно наші сучасники повторюють українофільські вигадки про Шевченка, пущені в обіг якимсь з "авторитетів". Отже, це рабське "епіґонство" було і є одною з поважних перешкод до здобуття "своєї мудрости", є тому й досі є такою актуальною дальша убивча критика тої інтеліґенції, включаючи сюди й інтеліґенцію українофільську. "Авторитет" ("німець") скаже: "Ви Моголи", і відразу всі ці "поступові інтеліґенти" хором, як папуги, починають кричати "Моголи, моголи"!, а поет тут же додає повну уїдливого сарказму репліку: "Золотого Тамерляна унучата голі". Коли ж "авторитет" за хвилину скаже: "Ви - словяне" - всі наші мудрагелі без спротиву й надуми повторятимуть з запалом "Словяне, словяне", поет же знову додає до того свою саркастичну увагу: "славних прадідів великих правнуки погані!".

Вже наведені нами слова з "Посланія" показують, що з одного боку все нами наведене не може торкатися лише "панів" як таких, а з другого боку, що не може бути й мови про якусь зміну поетового відношення до минулого, бо "прадіди" для поета і далі "славні" й "великі"!

Натомісць дальші слова не лишають найменшого сумніву в тому, що "Посланіє" було адресовано також і до "українофілів" наших, до людей таких, як Костомаров та інші наші симпатики "славян". Адже далі читаємо:

"І Колляра читаєте
З усієї сили,
І Шафарика, і Ганку,
І в славянофіли
Так і претесь, і всі мови
Славянського люду
Всі знаєте, а своєї
"Дасть Біг!"

Тут мусимо нагадати читачам ще раз, що, напр. М. Драгоманов писав листи до своєї сестри - Олени Пчілки московською мовою навіть в кінці XIX віку!

TULA-online.org

І тому Шевченко вкладає в уста тих усіх славянофілів і українофілів відповідь: "Колись будем і по свойому глаголать, як німець покаже, а до того й історію нам нашу розкаже. Отоді ми заходимось", Важко сказати, чи справді "німця" мав тут на увазі Шевченко, чи москвина, чи взагалі "авторитет".

З неприхованою іронією розповідає поет про те, як "заходились" вивчати "по німецькому наказу" і наші українофіли фолькльор. Скільки"ґвалту"і "крику": "і гармонія і сила, музика та й годі!" А далі - взялися за "історію": "А історія? - Поема вольного народу... Що ті римляни убогі! Чорт-зна що - не Брути!... У нас Брути і Коклеси славні незабутні! У нас воля виростала, Дніпром умивалась, у головах гори слала, степом укривалась".

Перечитавши ці слова, нехотячи згадуємо про "історії", якими мусив користатися сам Шевченко, підкреслювану в них ідею "вольности" українського народу, згадуємо про захоплення тих істориків героїчними вчинками, які вони здебільшого приписували тим історичним постатям, які виступають, як оборонці... нерозривного союзу з Московщиною!

Власне під впливом тих "історій", а в першу чергу "Історії Русов" нашим романтично настроєним українофілам здавалася українська історія "поемою вольного народу", що мав своїх "Брутів" і "Коклесів" величнійших за римських. Та Шевченко, як ми вже не раз підкреслювали, не був українофілом, не дивився на наше минуле очима романтика, захопленого "героїчними" постатями... оборонців "союзу" з Московщиною, не захоплювався, як хоч би та ж "Історія Русов" , ні Многогрішним, ні Пушкарем, ні Самойловичем, ні Розумовським, ні Сомком і не ідеалізував декоративного "козацтва".

Тимчасом, хоч би автор "Історії Малой Росії", як сам запевняє , закінчуючи її, писав ту "історію", щоб "дела мужей доблестних сохранілісь в отдальонном потомстве", бо й "самия развалини будуть ґласіть о ніх", тим більше, що як він запевняє "на поле брані син Украйни відний, мужественний, не щадіт себя, сражаясь ца Царя і родіну".

Чи ж можна дивуватися, що Шевченко, який так яскраво відріжнявся від наших українофілів у першу чергу тим, що власне обурювався діяльністю зрадників, обурювався на тих, що допомагали москвинам та їхньому цареві, а захоплювався всіми, хто відстоював, не шкодуючи життя, суверенність України від зазіхань на неї москвинів та поляків, гостро зареаґував на подібне представлювання нашого минулого словами: "Подивіться лишень добре, прочитайте знову... все розберіть... то й побачите, що ось що ваші славні Брути:

"Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сміття ваші пани
Ясновельможні гетьмани.

TULA-online.org

Чого ж ви чванитеся, — ви
Сини сердешної України?
Що добре ходите в ярмі,
Ще краще, як діди ходили?!
Не чваньтесь: з вас деруть ремінь,
А з із бувало й лій топили!
Може чванитесь, що братство
Віру заступило?
Що Синопом, Трапезонтом
Галушки варило?
Правда ваша: наїдались,
А вам тепер вадить,
А на Січі мудрий німець
Картопельку садить;
А ви її купуєте,
Їсте на здоровля,
Та славите Запорожжя.
А чиєю кровю
Ота земля напоєна
Що картоплю родить?
Вам байдуже - аби добра
Була для городу!
А чванитесь, що ми Польщу
Колись завалили!...
Правда ваша: Польща впала,
Та й вас роздавила.
Так ось як кров свою лили
Батьки* за Москву і Варшаву.
І нам, синам, передали
Свої кайдани, свою славу! "

Друга частина "Посланія", як бачимо, скерована проти рабської залежности освіченої верстви від чужих наукових авторитетів, проти епіґонства й браку власного обличчя (повязаного з браком здатности до самостійного думання) української інтеліґенції, проти фальшивого "патріотизму" українофілів, що поєднували свій москвофільський імперський патріотизм з провінціяльним, з чванливим захопленням героїчними вчинками предків . Ця освічена верства, наслідком свого епіґонства і москвофільства, хизувалася навіть вигаданою "відданістю" предків ворожій державі "великімі подвіґамі, подятимі на пользу общево отечества - своєво і польскаво", не кажучи вже про

*Шевченко зве "великими" - "прадідів" , але вже "батьків", тих, що за часів Руїни лили кров "за Москву і Варшаву" - засуджує.

TULA-online.org

вихвалювання предків за те, що "предпочлі Росію" і що "доказивалі врождьонную склонность к своім монархам" ("Історія Русов"). Вона, ця освічена верства: широко писала "о вольності малоросійской націі" (Покас) і одночасно відпекувалася від усіх справжніх українських патріотів (яких так шанував Шевченко) і намагалася представити їх не українцями, тільки "шляхетством польським, прінятим по єдіноверству" (Історія Русов").

Шевченко гостро відчував чужість тих своїх земляків, відрізаних від поета муром їхнього москвофільства, так гостро, що це не могло не відбитися в "Посланії" в таких висловах, як "Ваші (не Шевченкові!) славні Брути", "ваші" - гетьмани і т. д. Бо ж були "рабами, підніжками, гряззю Москви і варшавським сміттям" не всі українські гетьмани, тільки знов лише ті ж "ваші ясновельможні гетьмани", гетьмани якими захоплювалася "Історія Русов" та "Історія Малой Росії", а не ті якими захоплювався Шевченко.

Ми знаємо, що поет і після написання "Посланія" згадував з найбільшою пошаною таких гетьманів, як напр. , Дорошенко, але і перед написанням і після нього згадував з огидою і призирством саме вихвалюваних автором "Історії Русов" і іншими подібними "патріотами" Розумовського, Самойловича, Кочубея й інш.

Ця, друга частина "Посланія", рівнож як і перша, не є і не може бути адресована до самих "панів", бо в ній не тільки немає найменшого натяку на якісь властиві лише "панам" лихі вчинки чи прикмети, але й такі вислови, як "з вас деруть ремінь", та "добре ходите в ярмі", аж ніяк не дають змоги припускати, що Шевченко мав на увазі одних лише панів, а не взагалі український нарід, а в першу чергу його освічену верство, як сучасну собі, так і вже мертву (автор "Історії Русов", Покас, Капніст) і ще не народжену. Оскільки мова про "ненароджених" за Шевченка, то слова "Посланія" можуть стосуватися й Драгоманова і Єфремова, а тим більше адораторів М. Куліша та пп. шевельових, оглобліних, багряних і т. д.

Слова, що ними закінчується ця частина "Посланія" ("Так ось-як кров свою лили батьки за Москву і Варшаву"), є надзвичайно глибоким і влучним висновком з періоду Руїни, висновком, який не міг би прийти в голову тому, хто не дивиться на все очима справжнього українця.

Справді, навіть той героїзм і виняткова відвага українського народу, якими пишається хоч би "Історія Русов", послужили тільки Польщі та Московщині! "Батьки" для них "витягали каштани з вогню"..."Батьки" лишили українському народові свою "славу" і... "здобуті" ними московські кайдани! Брюховецький, Самойлович, Многогрішний, Апостол чи Розумовський "столь

TULA-online.org

достойние уваженія", за висловом про одного з них тої ж "Історії Русов", лили потоками українську кров в інтересі нашого одвічного ворога* та свойому власному (мали за це титули й маєтки) Вони несуть велику відповідальність за ту пролиту зі шкодою для України українську кров, за муки й винищування українського народу. Бо ж справедливо каже стара приказка: "до булави - треба голови"! Їм власне тої голови (!..., може любови до свого народу) й бракувало і Московщина, використовуючи багатство України та кров її синів, збудувала могутню імперію, що закувала Україну в тяжкі кайдани і штучно виплекувала на ній цілу хмару ренеґатів і посіпак. Московщина створила винятково догідні умови для жировання саме тих найгірших елементів, що своєю діяльністю забезпечують Московщині панування на довгі роки.

Третя частина "Посланія" власне говорить про "діяльність" оцих, виплеканих і витресованих в московських школах, "блудних синів" нещасної України.

І знову і в цій третій частині, всупереч твердженням наших українофільських "шевченкознавців" та "літературознавців", звертається великий поет аж ніяк не до "панів", і не їхні "панські" злочини є обєктом його гострої, розторощуючої, картаючої мови.

Коли пише Шевченко:

"Доборолась Україна
До самого краю!
Гірше ляха свої діти
Її розпинають
Замісць пива - праведную
Кров із ребер точуть".

то лише ті люди, що перебувають під впливом передвзятої думки, або свідомі фальсифікатори, урвавши поетову думку на слові "точуть", спішать "пояснити" наївному читачеві, що Шевченко має тут на увазі жорстоке поводження "панів" з кріпаками, на яких наші українофіли починали і кінчали свою "Україну". Читаючи далі не урвану мало не на пів-слові думку поета, бачимо, що Шевченко говорить тут не про власників кріпацьких душ, як таких, і не тільки про те "розпинання України", яке виявлювалося в кріпацтві, а ставить питання значно ширше і глибше за своїх "коментаторів". Адже ж безпосередньо по слові "точуть" на якому ми урвали цитату, йде пояснення самого Шевченка, чим усправедливлюють своє "розпинання України" ті "діти України", які, вивчившися в московсько-німецьких школах, тепер "гірше ляха" її "розпинають".

*Тому навіть ослаблення Туреччини - "вадить" тепер українцям.

TULA-online.org

Ось це"пояснення":

"Просвітити, кажуть, хочуть
Материнські очі
Современними огнями,
Повести за віком,
За німцями недоріку,
Сліпую каліку".

Треба втратити цілковито здатність льоґічно думати, щоб припускати немов українські "пани", для виправдання жорстокого та нелюдського поводження з кріпаками, покликалися на бажання... "просвітити" тих кріпаків "современними" (по українськи - сучасними) "оґнями"!

Коли ж ми приймемо, що ці слова торкаються всієї освіченої верстви українського народу, девять десятих якої за Шевченка обслуговувало державний апарат окупантів і виконувало в ньому найріжноманітнійші функції, починаючи від тих, що "з цинковими ґудзиками", не минаючи "возьних", суддів, адміністраторів, поліцаїв і вчителів, аж до університетських професорів та міністерських урядовців включно, то наведені слова Шевченка стають зрозумілими!

Як за часів Шевченка, так і за пізнійших часів уже було досить таких наших обмосковлених "земляків", які уважали українську культуру, мову, а тим більше - національні аспірації - "не современними" ("мьортвий язик!") і допомагали завзято москвинам "розпинати Україну", з одного боку, працюючи над позбавленням українського народу освічених верств (шляхом денаціоналізовання тих, що шукали освіти), а з другого, відколовши провідні верстви, остільки ослаблювали український нарід, як цілість, що москвини могли без більшого труду, "вміру потреби" винищувати фізично наш нарід, видирати без спротиву його багацтва і ступнево розміщувати на видертій від українців землі надвишку свого населення. Власне вивчені москвинами українські "просвітителі" не лише своєю балаканиною про "культуртреґерство" прикривали московську роботу, але й паралізували мозкові центри народу, унеможливлюючи йому усвідомлення змісту й мети того процесу нищення української нації, який відбувався довкола. Ці власне "малоросіяни", повіривши ріжним Бєлінскім, повторювали слідом за ними (як це робив М. Драгоманов у "Листах на наддніпрянську Україну" та "Чудацьких думках") вигадку немов власне москвинам Україна "обязана состоянієм цівілізації образованості і человечності", а відкинувши московську культуру (і зверхність! - Р.З.) мусить абратітса к прежнему невежеству і варварству" (Бєлінскій, Твори, ст. 937).

Чи ж ширення подібних поглядів можна також уважати "роз-

TULA-online.org

пинанням України"? На жаль, саме так є. Паралізовання мозкових центрів було наслідком ширення подібних поглядів, а їх параліч у свою чергу спричинився до унеможливлення не тільки відновлення державности, але навіть орґанізованого спротиву окупантам. Таким чином це все входить в "розпинання України"! Так напр. українофільсько-драгоманівській "науці" завдячуємо чи не на дві третини нашу поразку у визвольній боротьбі 1917-21 рр. А тому М. Драгоманов і "драгоманівці" також відповідатимуть перед Богом за дванайцять мільйонів вигублених москвинами українців підчас орґанізованого голоду 1921 і 1933 років, за десятки тисяч розстріляних і сотні тисяч засланих та виселених українців, за зменшення майже двічі численности українського народу. Так, як безсумнівною правдою є твердження Р. Емерсона, що всяка революція була спочатку ідеєю в мозкові одної людини, так рівнож є правдою, що й ідеї "просвітителей" типу Драгоманова (чи автора - "Історії Русов") були головною причиною дальшого "розпинання України".

Таким чином, коли є всі підстави навіть "просвітню" діяльність "поступових" дітей України, що конче хотіли "современними огнями" московської культури її "освічувати", розглядати як "розпинання України", то що вже тоді говорити про інші роди "діяльности" тої верстви освічених яничарів!

А коли так, то виникає питання: чому ж далі Шевченко ще каже: "За науку не торгуйтесь! Буде материнська добра плата: розпадеться луда на очах ваших неситих; побачите славу, живу славу дідів своїх і батьків лукавих!"?

Історія більшости тих кольоніяльних і поневолених народів, яких не встигли переможці фізично винищити, свідчить, що треба уважати майже закономірно-неухильним явищем, що навіть та освіта, препарована переможцями, яка викликає на очах "освічуваних" свого роду "луду", яка не дає їм бачити, ані справжньої "живої" (а не вигаданої "Історіями" зденаціоналізованих істориків) слави предків, ані "розпинання" переможцями їхнього народу, на дальшому етапі все ж приводить до пізнання правди! І тоді - "розпадеться луда" на "неситих"(зажерливих) очах яничарів, і вони починають (де-коли - запізно) віднаходити шлях до свого народу.

Власне так розуміє Шевченко цей процес, але він би хотів, щоб якось оминути той дуже довгий шлях і скоротити його. Отже, тому він звертається до освічених верств українського народу з закликом вчитися "так, як треба", навчатися й чужому, це б то, засвоювати культурні здобутки й осяги інших народів, але не цуратися своєї культури, "свого" в найширшому значінню, а в першу чергу любити свою матір Україну, бо той, хто її "забуде" (це б то, не буде жити й працювати для неї), той не тільки не буде мати на всій землі веселого дому, але й втратить своїх власних дітей. Вони

TULA-online.org

відцураються батьків так, як батьки відцуралися України*!

Шевченко, всупереч поширеним твердженням, і далі надає величезної усвідомлюючої й виховуючої ваги рідній історії й тому зараз же після заклику "вчитися,думати** і читати" каже:

"Я ридаю, як згадаю
Діла незабутні
Дідів наших: тяжкі діла!",

бо поет наш, як справжній націоналіст (який тому й пише "до мертвих, живих і ненароджених "), відчуває однаково гостро як те лихо, яке терпить сучасне йому покоління української нації, так і те,що переживала наша нація кілька соток літ тому. Але поет далекий від трактовання такого історії, яке було притаманне "історикам", що про них була вже не раз тут мова. Наш поет вдумується в прочитане, переживаючи терпіння свого народу, пригадує "всі неправди" і замісць, як вони, як ті духовоскалічені "історики", захоплюватись вірністю та вигаданою прихильністю до "єдинокровного" народу московського і "великімі подвігамі, поятимі на пользу общево отечества", Шевченко, що має одну, власну, а не спільну з окупантом, батьківщину, тверезими очима придивляється до страшної боротьби предків, а тоді перед його духовим зором "розкриваються високі могили". Поет закликає українців, щоб і вони, так як він , думаючи прочитали про всі події минулого, щоб і перед їх очима розкрилися ті могили і щоб і вони "розпитали мучеників: кого, коли, за що розпинали?"

Ці слова вказують на те, що поет в нашому минулому особливу увагу звертає на важкі страждання свого народу в чужинецькому ярмі, шукає причин тих невдач і з найбільшою пошаною згадує тих, хто активно боровся з загарбниками, хто поліг чи був закатований, змагаючися за волю рідного народу, своєї України. Шевченко певний, що приклад тих мучеників, їх героїзм і саможертва перетворять українського походження "Савлів" - гонителів і ворогів власного народу, ворогів його національно-державницьких змагань, у "Павлів" апостолів і борців за Українську Правду.

---

*Це місце українофіли часто пояснюють так, наче б то Шевченко похваляв уживання чужої мови, фактичну денаціоналізацію, при умові, щоб розмовляючи навіть в родині чужою (московською) мовою українофіл "не цурався" і своєї. Пояснення неправильне, бо в тексті стоїть не "чужої", а "чужому".

** а це далеко не зайвий заклик, бо "лихом наших днів" є бездумне читання, яке уможливлює ріжним "фітільовщикам" їх підступну, юдину "працю".

TULA-online.org

Поет бачить вже спраглими очима те переродження і закликає прозрівших земляків до національної єдности, закликає любити й дбати про кожного, навіть найнижчепоставленого ("найменшого"), українця!

"Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата, -
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати!
Благословіть дітей своїх
Твердими руками,
І обмитих поцілуйте
Вольними устами!
І забудеться срамотня
Давняя година
І оживе добра слава,
Слава України.
І світ ясний, невечірній
Новий засіяє.
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!"

Отже, аж тоді, коли, читаючи дії минулого, усвідомлять собі освічені верстви, чиї вони сини, збагнуть, що вони невіддїлима частина українського народу, зрозуміють, що їхня доля нерозривно звязана з долею цілого українського народу і що цей нарід є їх рідний нарід, нарід, якого сини, навіть "найменші", є їхніми рідними братами, та, усвідомивши це, зроблять з того всі конечні висновки і так доведуть, що вони змили зі себе все чуже, фальшиве, що вони твердо ступили на єдино-правильний шлях і твердими руками благословили своїх "обмитих" дітей на прямування тим тернистим шляхом - щойно тоді "забудеться срамотня" пора національної неволі, бо "щойно тоді "оживе добра слава - слава України" і засяє новий день, ясне світло ясного дня нашого народу замінить те слабе "вечірнє" світло вмраючої України, яке ледво жевріє, боронячися перед цілковитою "ніччю" національного небуття.

Так, як бачимо, головною і основною темою "Посланія", скерованого до цілої української нації, а в першу чергу до її освічених верств, є тема оздоровлення, відродження тих верств, зліквідовання їх духового рабства і ідейної залежности від фальшивої науки чужинців, пізнання своєї правди, зміцнення національної спільноти і духове визволення, як конечна передумова визволення державно-правного.

Написав це своє "Посланіє" Шевченко в селі Вюнищах, куди він приїхав у гостину до дідича Самойлова, колишнього декабриста. Можна думати, що в "Посланії" він, "дискутуючи"

TULA-online.org

зі зденаціоналізованими репрезентантами освічених верств України, подаючи "їхні" міркування й арґументи, включив у ту їхню "арґументацію" щось з міркувань того ж декабриста Самойлова, можна не без підстав припускати, що він потрактував Самойлова, як типового репрезентанта тої "поступової" освіченої верстви України, що несли "великих слів - велику силу" і можливо потім йому ж прочитав те "Посланіє", щоб побачити, яке враження воно зробить на нього, чи викличе бажану поетові реакцію. Рівно ж можемо припускати, що Самойлов, декабрист, поступовець і ліберал, реаґував на "Посланіє", а в першу чергу на заклик пізнати рідну історію, так, що поет побачив усю ілюзорність своїх сподіванок навернути вихованих Московщиною "потурнаків" і "яничар". Можемо припускати, що Самойлов гостро заатакував гайдамаків і що дискусія між ним і господарем не була позбавлена певної гостроти, та спричинила написання, три дні після написання "Посланія", слідуючого твору, що його назвав поет "Холодний Яр". Кажемо "можемо припускати", бо до такого припущення управнюють нас як міркування про психічне підґрунтя названих двох творів і третього, повного траґізму "підсумку" свого перебування на Україні ("Три літа"), так і той факт, що поет зимою, за три дні до Різдва, покинув Вюнище й переїхав до Переяслава, замісць зустріти Різдво в родині, до якої перед самим Різдвом приїхав у гостину. Це все, однак, лише здогадки, імовірні здогадки, які самі по собі не міняють нічого, оскільки йде мова про ідеї, що їх висловлює поет у своїх політичних творах. Ці здогадки напрошуються лише тому, що "Холодний Яр" є немов би свого роду продовженням "Посланія", продовженням, викликаним чиєюсь увагою, що немає потреби "згадувати те, що давно минуло", бо "добре, що заснуло", а до того ж, мовляв, "гайдамаки - не воїни, разбойнікі, вори, пятно в нашей історіі"...

Ця увага, як видно зі свідомо вжитої в цьому випадкові московської мови, є увагою, що віддзеркалює погляди обмосковлених, зденаціоналізованих освічених верств, яким став чужий український нарід, які дивляться на його минуле так, як його москвини навчили, і захоплюється лише такою історією, яку розповідає "Історія Малой Росії" чи "Історія Русов", це б то, історією, достосованою і спрепарованою так, щоб вона всюди підкреслювала вигадані москвофільські симпатії "народа малоросійського" та його відданість "общему отечеству" й "престолу".

Шевченко в цьому творі, почав з абстрактних міркувань про те, що "у всякого своє лихо" є і що поет також його має, тільки не особисте, "позичене", бо поет переживає, як власне лихо, лихо свого народу. Після цього вступ згадує, наче б то, як приклад, про Холодний Яр, до якого "вже й стежки малої

TULA-online.org

не зосталось", хоч колись була й дорога! Колись же там "гайдамаки табором стояли", готуючися до повстання. Повстання гайдамацьке знову й в цьому творі трактує Шевченко, як повстання національне ("одностайне стати на ворога лукавого, на лютого ляха").

І ось тут поет запитує: чи справді той шлях до Холодного Яру "заріс темним гаєм"чи може його "засадили нові кати", щоб до нього люди не ходили? Так поставлене питання відразу надає "Холодному Яру" символічного характеру, бо ж ясно, що "нові кати" (москвини та їхні українські помішники) хочуть, щоб зникла всяка згадка не про Холодний Яр, як такий, тільки про гайдамаччину, про народне повстання, про революційний народній відрух. Вони хочуть, щоб український нарід "не ходив на нараду" туди і не знайшов там відповіді на питання, "що діять з добрими * панами", з "людоїдами", що заступили ляхів, гноблячи ще гірше український нарід. І тут Шевченко, з того лагідного тону, яким закінчив "Посланіє" переходить до тону, яким промовляли біблійні пророки. Рішуче і грізно говорить поет, звертаючися до тих "нових ляхів": "Не сховаєте: над Яром Залізняк вітає та на Умань позирає, Ґонту виглядає. Не ховайте, не топчіте святого закона", закона даного Богом, євангельської науки, остерігає Шевченко й далі виступає проти звеличування "новими ляхами" московського царя ("Лютого Нерона") та вихвалювання тих, хто брав участь у "царевій святій війні".

Так, бачимо, що Шевченко стоїть і тут на цілком протилежному становищі до того, яке займали автори "Історії Русов" та "Історії Малой Росії", Квітка Основяненко чи Артемовський. Він пятнує всяке "славлення", всяке пишання доконаними в інтересі ворожої держави "подвигами", закидає тим "патріотам", що так роблять , наївну несвідомість і сміється з їх крику про те, що вони несуть "і душу і шкуру" за "отечество". Шевченко цілком слушно порівнює їх до дурних овець, які отарою сунуть під ніж, "шию підставляють", "самі не знаючи за що", та ще й відважуються зневажати Ґонту!

Поет обурений нахабством такого "дурного, як вівця", свого земляка і лає його "ледачим ледащом" та на його слова "Гайдамаки - не воїни..." відповідає з небувалим темпераментом і гостротою, тоном, яким він ще не промовляв до своїх земляків, зокрема до панів, бо власне тут Шевченко справді звертається до панів зі словами:

"Брешеш людоморе:
За святую правду, волю
Розбійник не встане.
Не розкує закований
У ваші кайдани

*"добрими" - на словах

TULA-online.org

Народ темний; не заріже
Лукавого сина;
Не розібє живе серце
За свою Вкраїну!
Ви - розбійники неситі,
Голодні ворони!
По якому правдивому,
Святому закону
І Землею всім даною,
І сердешним людом
Торгуєте?
Стережіться ж,
Бо лихо - ам буде,
Тяжке лихо!... Дуріть дітей
І брата сліпого,
Дуріть себе, чужих людей,
Та не дуріть Бога!
Бо в день радости над вами
Розпадеться кара,
І повіє новий огонь
З Холодного Яра!"

Власне цей гострий тон, ця пристрастність і конкретність, це яскраво-протипанське оскарження й протиставлення "народу темного", закованого тим, від кого він домагається відповіді, "по якому правдивому і святому закону" вони торгують і "землею" і "сердешним людом" (не народом), вказують на слушність припущення, що цілий той вибух викликало відношення когось з "панів" (дідичів), до національної справи і до повязаних з боротьбою за національне визволення, питань, становище, що його безпосередньо перед написанням "Холодного Яру" зайняв, якийсь із знайомих поетові панів.

Найбільш імовірним є, що спровокував цей вибух Шевченка сам господар - "пан", поступовець, декабрист, московсько-малоросійський патріот і власник кріпацьких душ в одній особі.

Однак і цей "протипанський" виступ, як бачимо, викликали у Шевченка не соціяльні причини й міркування, а тільки причини національні, тільки ставлення панів до справи національної боротьби, до боротьби гайдамаків у насвітленню Шевченка, отже до національного відродження України.

Поет, не можучи знайти належного відгуку на свої палкі вірші в освіченої верстви, не знаходячи зрозуміння конечности національного визволення й боротьби проти Московщини для рятовання українського народу в інтеліґентів та панів, у "Холодному Ярі" шукає рятунку в ідеї народнього повстання, ідеї "революції низів"!

Знову загораються очі поета вогнем надії на "день радо-

TULA-online.org

сти" - день успішного повстання, а разом з тим поглиблюється траґічне почуття самотности, почуття "пустки", яка панує довкола, бо ж сам поет, завдяки своїй освіті, не може жити одним життям з кріпацькою масою і розуміє усі темні сторони повстання мас без участи інтеліґенції.Тому ідея "нової гайдамаччини", за яку, як за соломинку, хапається поет, з певністю не могла йому заступити вимріяної і викоханої в серці ідеї національної революції.

Ідея нової гайдамаччини - є скорше для поета ідеєю, якою він пробує налякати панів та інтеліґенцію, панів, яким він тут кинув у лице тяжкі обвинувачення, до яких заговорив такою мовою, якою ще не говорив до них, мовою обвинувача, справедливого і суворого судді, загрожуючи їм заслуженою і цілком реальною карою.

Та все те разом було таким важким і безнадійним для пророка національної революції, якого не розуміли цілком обмосковлені й здеґенеровані інтеліґенти, що любили говорити тільки про "современные оґні", якими збиралися "просвещать" нещасну Україну, що цілком природним було, коли Шевченко, задихаючися в "пустці", яку особливо гостро відчуває він у цього декабриста, кинувся шукати розради в читанню Біблії. Його настрою найбільш відповідали псальми Давидові і наслідком цеї втечі до Святого Письма була поява кількох псальмів в українському перекладі.

Добір псальмів, що їх переспів дав Шевченко, стверджує цілковиту правильність сказаного нами попереду. Перший псалом, що його поет переклав, скріплював його духово, узасаднюючи його власне безкомпромісове становище і небажання "стати на путь злого", небажання знайти спільну мову з тими яничарами, що, "розпинали" нашу Україну й служили окупантам та ворожому "отечеству". Цей псалом підтримував його, звертаючи увагу на те, що його "серце й воля" "навчається й загартовується наслідком такого принципового, безкомпромісового ставлення справи та зміцнював віру в те, що остаточна перемога належить "правді", а від "лукавих" слуг Московщини - "і слід пропадає", що їх чекає загибіль, бо ті "добрі діла", ті правильні ідеї "оновляться", запанують на світі.

Псалом XII був наче б то криком наболілого поетового серця, яке звертається до Бога з запитом-благанням: "доки буду мучить душу і серцем боліти! Доки буде ворог лютий на мене дивитись і сміятись?" Ці слова, як не можна краще, відповідали переживанням поета, який бачить в ренеґатах - "любезних земляках", національного "лютого ворога" (відомо, що всі ренеґати, зокрема яничари були завжди найлютійшими ворогами зрадженого), ворога, що ще й сміється з поета, як з "мрійника", котрий думає "не реально", як з "юродивого", що "день і ніч

TULA-online.org

плаче на розпуттях велелюдних", хоч "ніхто не бачить"! І благає поет, разом з автором псальма, Бога: "Спаси мене, спаси мою душу, да не скаже хитрий ворог: "я його подужав"... бо "всі злії посміються", коли поет впаде подоланий.

Переспів псальма 43 дав нам Шевченко тому, що оригінал псальма (від якого мало дуже ріжниться переспів) відізвався голосною луною в розбитому серці поета, порушуючи саме найпекучійшу для нього справу національного поневолення й палкого бажання скинути ярмо народу-гнобителя, справу, яка й була причиною траґічних його переживань серед обмосковленої та схудобілої освіченої верстви. У Шевченковому переспіві цього псальма, як і в оригіналі, говориться про поневолення цілої нації, про її занепад, а не як це твердять червоні українофіли, про неволю якоїсь одної кляси. Кожна людина, що вміє думати, зрозуміє сама, оскільки співзгучними Шевченкові, який так живо переживав минулі діла народу, який так болюче відчував усю кривду і ганьбу національного поневолення і який з таким палким обуренням і шляхетним гнівом реаґував на "московську мудрість" обмосковлених своїх земляків ("Гайдамаки не воіни, разбойнікі, вори") - були слова цього псальма.

Адже ж у ньому, на самім початку згадується про те, що "діди нам розказують про давні кроваві тії літа" коли Бог "розвязав наші руки і покрив землею трупи ворожі", як після цього визволений нарід хвалив Бога і "в покої, в добрі" відпочив. А потім появилися нові вороги, і ганьбою вкрив Бог свій нарід, який не зміг відборонитися від них. І скаржиться поет, що "вороги нові розкрадають, як овець, нас і жеруть нас...покинув нас Боже на сміх людям, на наругу сусідам". Коли ми тут замісць"нас" спробуємо підставити "селяни", "кріпаки" чи щось подібне , а не українську націю - все речення втратить глузд, а до того в цілім "Кобзарі" ми не знайдемо речення, в якому слово "ми" означало би лише одну клясу. Тільки нація в цілому може бути кинута "в наругу сусідам" (які тоді, до речі, мали самі у себе кріпацтво) і ті сусіди, будучи державними націями, можуть, як пише поет далі, "сміючися кивать головами". І благає Бога далі Шевченко (власне цими словами і ріжниться переспів Шевченка від оригіналу, в якому тих слів немає) "Поборов Ти першу силу, побори ж і другу, ще лютійшу".

Ми знаємо, що в інших своїх творах Шевченко називав, порівнюючи, не раз Московщину (та її гніт) лютійшою за Польщу, і тут, тільки коли слово "сила" розуміти, як сила народа , силу держави, або просто - нарід, речення є льоґічне. Але спробуйте замінити слово "сила" словом "пани" і речення тратить зміст, бо для "клясово" думаючої людини "пани" є одною і тою ж "силою" у всіх випадках, та й усі попереду напи-

TULA-online.org

сані твори, в яких Шевченко думає лише національними категоріями, виключають можливість такого (клясового) пояснювання слова "сила".

Отже, і в цьому псальмі Шевченка привабили анальогічні його власним, переживання, які він лише зробив ще ближчими собі, ще більш ясними, вставивши згадане речення. Адже ж поет усім серцем прагнув, щоб Бог допоміг нам так, як Польщу підчас повстання Хмельницького, повставши, перемогти і Московщину.

Ось текст цього псальма:

"Боже! Нашими ушима
Чули Твою славу.
І діди нам розказують
Про давні кріваві
Тії літа, як рукою
Твердою своєю
Розвязав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи ворожі, і силу
Твою восхвалили
Твої люде і в покої
В добрі одпочили,
Славя Господа. А нині
Покрив-еси знову
Срамотою свої люде, -
І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть... Без плати
І без ціни оддав-еси
Ворогам проклятим;
Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам,
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сміючися,
На нас головами;
І всякий день перед нами -
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах умираєм;
Не молимось чужим богам,
А Тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги!
Поборов Ти першу силу
Побори і другу,
Ще лютіщу. Встань же, Боже,

TULA-online.org

Вскую будеш спати,
Од сліз наших одвертатись,
Скорби забувати?
Смирилася душа наша,
Тяжко жить в оковах!
Встань же, Боже, - поможи нам
Встать на ката знову".

- Псалом 52 рівнож говорить про те, що загал живе у гидкому "беззаконні", допускається злочинів і Бог поки-що приглядається, чи є ще люди, що шукають Бога. Та немає "добре творящого" серед любезних земляків" поетових, "нема ні одного!" І грішать ті сучасники, забувши про вічну правду, про справедливість та... про Божу кару! І Шевченко, певно маючи на увазі той страх перед московською владою, яким відзначалися його освічені сучасники, а відсутність у них того страху перед тою карою, на яку заслужили, пише: "там бояться, де й страху не буде: так самі себе бояться лукаві люди!" А кінчить псалом словами, так потрібними самому Шевченкові: "Колись Бог нам верне волю, розібє кайдани".

Центральною ідеєю псальма 53, яка привернула до нього увагу поетову, було благання, щоб Бог тим "сильним, чужим", що "встали на душу" поетову "внушив (зробив їхніми, прищепив) уст поетових "глаголи" (слова).

Псалом 81 говорить про рівність усіх людей та про кару, яка жде "земних владик" за їхнє злочинне урядування.

У дальших двох псальмах мова про кару Господню, яка чекає злих, що творять неправду, та те щастя, яке чекає нарід, що живе спільним життям, як одна родина, міцна взаємною любовю. Псалом 136 малює перед нами переживання подоланих у вавилонському полоні з почувань яких глумився пануючий нарід, а їх відповідь повна особливого значіння для українця-націоналіста: "І коли тебе забуду Ієрусалиме, - забвен буду, покинутий рабом на чужині і язик мій онімів, висохне лукавий, як забуду помянути тебе, наша слава!"

Нарешті псалом 149 - це візія перемоги народу, "праведних", які славитимуть Бога після перемоги, охороняючи ту здобуту в борні перемогу, збройною рукою ("і мечі їх добрі, острі, обоюдні"), а "царів неситих" гнобителів і "губителів" закованих , - "осудять праведним судом".

Зроблений нами коротко перегляд змісту переспіваних псальмів не лишає сумніву, що переспіви ці не були вислідом рішення перекласти кілька псальмів з огляду на їх мистецьку чи релігійну вартість, не були результатом захоплення псальмами взагалі, лише були наслідком пекучої потреби полегшити душу, розладувати гнітючий настрій, спричинений безпосереднім контактом з "любезними земляками", контактом, який

TULA-online.org

не лишав найменшого сумніву в тому, що поет є самотнім пророком "Бога, невідомого нікому" в тій країні!

Ці переспіви заповнили поетові два наступні дні по написанню "Холодного Яру" і стверджують тяглість його настрою, стверджують поглиблення психічної кризи, що її переживав поет. Вони датовані 19 грудня.

Днем 20 грудня датований повний несамовитої розпуки вірш, що зветься "Маленькій Маряні", бо кінчиться цей коротенький твір, присвяченій маленькій дівчинці , порадою, "не цвісти" і... "зовянути тихо, поки серце не розбите!"

Дня 21 грудня пише поет, подиктований одчаєм, вірш "Минають дні, минають ночі", в якому молиться до Бога, щоб "не дав заснути на віки", не дав йому "гнилою колодою по світі валятись", а коли "доброї долі" не може дати, щоб дав "злої", щоб коли йому не дано "серцем жити і людей любити", то щоб міг він "проклинати і світ запалити"! В цьому вірші чуються виразно ноти одчаю.

Так ми стверджуємо ступневе наростання почуття самотности і наближення кризи, що нею могли б завершитися траґічні переживання Шевченка, переживання, викликані "яничарством", "лукавством" і еґоїзмом здеморалізованих, обмосковлених освічених українських верств.

Дня 22 грудня пише поет, величезного автобіоґрафічного й історичного значіння твір, якому він дав назву "Три літа", а в якому зробив підсумок всьому пережитому за ті три роки.

Який це підсумок, бачимо, прочитавши вже перші рядки цього сповненого глибоких драматичних моментів твору. Поет вже на початку стверджує, що його "літа", пролітаючи "стрілою", "забирають все добре з собою, - обкрадають добрі думи, о холодний камінь розбивають серце наше і співають "амінь", - "амінь" всьому веселому.... і кидають на розпутті сліпого каліку". Це й зрозуміле, бо ж поет поїхав на Україну з добрими намірами, з добрими почуваннями та безпосереднє пізнання обмосковдених і здеморалізованих освічених земляків, які виховались на еґоїстичних, зажерливих московських льокаїв, пізнання, на яке треба було часу, спричинилося до того, що той час, непомітно, неначе б то "обкрадав" ті добрі наміри, задуми, пляни, які мав наш великий поет. Палкі почування патріота, українця-націоналіста, який по анальоґії з Польщею в якій особисто бачив вибух народнього повстання, сподівався викликати своїми словами голосний відгомін, збудити голосну луну в серцях поневолених земляків, візією минулої слави викликати пекуче почуття сорому й ганьби та могутній протест - зустрічали всюди, на кожному кроці, за облудними словами і фарисейським патріотизмом усяких авторів "Історії

TULA-online.org

Малой Росії" - "холодний камінь" - замісць гарячого "українського серця!"

Ствердження цієї страшної правди, ствердження, що наслідком плянової чинности москвинів дійшло до того, що на Україні поет не найшов людей ("там чорт-ма людей, німці прокляті, більш нічого!" - з листа до Я. Кухаренка), що опинився в "пустці", перекреслило всі пляни поета що-до відродження і визволення України, вбило всі надії і "проспівало "амінь", поставило "крапку" всьому "веселому", що жило ще в палкій душі поета. Поет, який почував себе чимсь подібним до Мойсея, який перед приїздом на Україну знав шлях, яким можна вивести свій нарід з "египетської неволі", зустрівши тільки "холодний камінь", об який розбилося серце і якого не міг він розтопити огненними крівавими елізьми, перестав бачити той шлях, який так ясно бачив ідучи на Україну. Поет - опинився в положенню "сліпого каліки" на "роздоріжжю", сліпого, бо не бачить властивого шляху і не знає, кудою далі йти!

З розпачем стверджує поет, що ці, здавалося б, "невеликії три літа" цілком "марно" (для справи визволення України) "пролетіли", а в поетовій "хаті" (в душі) "багато лиха наробили". Ці "три літа" контакту з нашими "малоросійськими патріотами" та "українофілами""опустошили убоге серце" поета, погасивши усе добре....,висушили чадом-димом тії добрі сльози, що лилися з Катрусею в московській дорозі, що молились з козаками в турецькій неволі".

Подумайте над тими Шевченковими словами! Чи ж це страшна сповідь з довгої низки розчаровань і розбитих надій? А далі - "злії літа те всеє заразом украли", бо протягом тих трьох років поет зневірився в людях, в освічених українцях! Шевченко в тому вірші каже: важко втратити найближчу рідню, поховати батька чи жінку, але це все не таке страшне, як полюбити щиро людину, одружитися з нею й переконатися раптом, що та кохана дружина є щось негідне, повія, що "за три шаги продається" і цинічно глузує з його любови. Таке, власне, трапилося поетові (звичайно не в безпосередньому значенню, це лише анальоґія). "Таке", пише Шевченко, "зо мною спіткалось, серце людей полюбило і в людях кохалось, і вони його вітали, гралися, хвалили, а літа тихенько крались" і вітер фактів вивітрював почування, що були наслідком наївної віри в правдивість тих чулих слів земляків. "І став", пише поет - "я прозрівати став потроху... доглядаюсь - кругом мене, де не гляну, не люди, змії". І завмерли в поетові ті почування й віра, що в ньому горіли, і відтоді, каже поет: "Я розбитеє серце отрутою гою, і не плачу, не співаю, а вию совою".

Це "виття", каже поет, - можуть лаяти, чи хвалити - йому байдуже, бо "однаково не вернеться... веселеє слово і я

TULA-online.org

серцем до вас не вернуся" - стверджує з болем поет.

І Шевченко, ствердивши з розпачем, що всі його надії, надії українця-патріота, розбиті, що він, не знаючи, з ким має до діла, пробував, свого роду турецьким яничарам, оповідати про героїчну боротьбу їх батьків-християн проти турків, а ствердивши, що освічені верстви разом з освітою сприйняли таку кількість московської отрути, що її вистарчило б, щоб вбити не одно, а два українських серця, а верстви неосвічені є остільки темні й пригноблені, що дуже нескоро міг би надійти час, коли буде можна до них промовляти друкованим словом, - опинився в становищі безвихідному! Шевченко пише: "і не знаю, де дінуся, де я пригорнуся, і з ким буду розмовляти, кого розважати і перед ким мої думи буду сповідати?"

Поет не знає тепер по всіх страшних розчаровуваннях, до кого ж мають "хилитися" його думки?

Та на це ним же поставлене питання пригноблений, але твердий в своїх переконаннях, поет відповідає сам: "Не хилітесь ні до кого, ляжте дома спати", це б то не міняйтесь, будьте такими ж як були, тільки лишайтесь в сонному стані на дні серця!

Це - "смертний присуд", оголошений самим поетом своїй творчости, яка є незрозуміла й чужа ґермафродитам-сучасникам.

Та все це не можемо записувати на рахунок лише "панам", бо Шевченко навіть до "панів" підходить у всіх попередніх творах і в цьому, не як до панів, розглядає їх не, як власників кріпацьких душ, а в першу чергу, як "інтеліґентів". І робить він правильно, бо кріпацтво було скасоване ще в кінці XIX віку, а Шевченко, коли б жив серед нас, пережив би таку ж драму і в XX віці, бо ренеґати - лишилися ренеґатами (доказ - що й нині хочуть щоб "Історія Русов" була "політичним евангелієм українського народу"!)

Ті ренеґати за Шевченка були вдоволені власним "благоденствієм" подібно як бувші посіпаки та яничари червоної московської імперії, ще й досі не можуть забути свого особистого "благоденствія" в 20-их роках, коли вони допомагали Москві "Украйну правіть" і за це одержували недоїдки з "панського столу!

І Шевченко, прозрівший Шевченко, що бачить тепер наскрізь своїх любезних земляків", з невимовною іронією пише, немов звертаючися до нового року, що наближається:

"Добридень же, новий годе, -
В торішній свитині!
Що ти несеш в Україну
В латаній торбині?
"Благоденствіє, указом
Новеньким повите...."

TULA-online.org

Іди ж здоров, та не забудь
Злидням поклонитись!"

Отже, і майбутнє йде в старому одягу, привдягнуте тим же самим і має в дійсности такий же "латаний" добробут! З цього "латаного" добробуту, з цього "благоденствія" будуть тішитися лише нечисленні прислужники ворога - Московщини, а Україна далі буде жити в злиднях, прихо ваних, але страшних злиднях, які показав нам поет у свойому "Сні" та інших творах. Тому - саркастична увага: "не забудь же злидням поклонитись!".

Цей невимовно траґічний, жахливий і смертовбивчий для поета вірш датовано днем 22 грудня 1845 року.

Чи ж слід дивуватися, що, перебуваючи в такому жахливому психічному стані Шевченко, не можучи собі знайти місця, у переддень Різда, в день, коли всі радіють, Шевченко самотний, позбавлений надій на краще, задихаючися "на нашій - не своїй землі" - пише свого "Заповіта"?

Як бачимо, в поезії "Три літа" поет ствердив сам, що він поховав усе, що було у нього ясного, все, що давало надію, чим він жив.

Наступила саме на власну думку самого Шевченка майже духова смерть, і тому зрозуміло цілком, чому два дні пізнійше він пише свого "Заповіта", якого поява саме тоді, без цих усіх пояснень,без врахования його переживань, зафіксованих у творах, була незрозуміла.

Ніщо не робить такого спустошення в людській душі, ніщо не може зламати її так швидко, як висновок, що кілька літ вашої праці, ваша велика віра, ваша палка надія гарячим словом запалити серця земляків, оживити їх, "штовхнути" до боротьби - викликала лише нещире, поверховне захоплення, викликала лише "моду". Кровю вашого серця лише користалися, як прикрасою для розваги, й майже ніхто, крім вас, не горів тим, чим ви горіли. Щось подібного переживає борець-революціонер, коли його ловлять і віддають у руки влади саме ті, для кого він ставив своє життя на карту.

Що саме це трапилося Шевченкові, бачимо з таких слів вірша "До Костомарова", писаних в 1847 році, вже після арешту: "І до рішитки привик я трохи, і мені не жаль... Давно похованих, забутих - цих тяжких кривавих сльоз - а їх чимало розлилось на марне поле. Хоч би рута, а то нічого не зійшло".

Не може бути сумніву, що поет, який на чужині з захопленням читав про героїчне минуле свого любого краю, поет, що на підставі дум і сподівань, - був певний, що провідна верства України, нащадки колишніх лицарів, усе ж на дні душі переховують мрію про незалежність свого рідного краю і під впливом поетового слова почнуть на ново незакінченну предка-

TULA-online.org

ми боротьбу (нехай навіть і не в збройній формі) - зазнав страшного удару. По приїзді на Батьківщину Шевченко на кожному кроці бачив еґоїзм, шкірництво, безідейність саме тих, які мали б вести нарід. Приглядаючися зблизька поет помітив, що ця зденаціоналізована, еґоїстична, обмежена і захланна верства любить ще до того прийняти позу і час від часу похизуватися якоюсь дзвінкою фразою, за якою здебільшого хоче заховати якесь, зроблене попереду, паскудство. Власне наслідком того появлюються і зростають у Т. Шевченка антипанські настрої, які є тою "отрутою", як сам він їх назвав, що нею пробує поет лікувати "серце хоре".

Так усе, що виміяв поет давнійше на чужині, живучи серед ворогів - за цих "три літа" завалилось. І ось тепер, ховаючи в домовину "своє серце", ховаючи колишнього Шевченка, поет залишає все ж для майбутніх українських поколінь свого "Заповіта", який, як бачимо, не міг бути ні ранійше, ні пізнійше написаний. Лише після вірша "Три літа" є його місце і там він є щирим словом палкого поетового серця, словом, в якому немає жодної пози.

На цьому місці слід ще раз підкреслити, що дати написання окремих віршів з того часу дають змогу встановити без найменшого сумніву час наближення духової кризи й час самої кризи, а зміст тих творів дає додатковий, вичерпуючий матеріял для означення її характеру та ґенези.

Траґедія , пережита поетом, була не мимолетна і була не наслідком якогось одного випадку чи спостереження, тільки наслідком всебічної й дбайливої , уважної, опертої на численних фактах, аналізи фактичного стану української свідомости й властивостей провідних верств і страшної синтези наслідків тих спостережень. Незаперечним і переконуючим доказом того є той факт, що Шевченко рік перед написанням "Заповіту", в подиктованому траґічними переживаннями українця і патріота вірші "Пустка", вже ставив у цілій ширині питання: "чи не доведеться "серце запечатать"? І з невимовною трівогою писав: "Боюся ще погорілу хату руйнувати, боюся ще... серце поховати" та благав приятеля "хоч одурити", щоб дати йому силу уникнути смерти "серця" . Сам поет ужив слова "поховати", сам поет трактував "запечатання серця", як духову смерть, і тому цілком природним було написання "Заповіту".

Але наші українофіли наслідком свого обмосколення почували себе непогано в обмосковленому середовищі. Їх не разив провінціяльний патріотизм земляків, бо й самі вони мали такий же, а тому вони цілком не розуміли переживань поета. Про переживання Шевченка, зафіксовані в його творах, вони знали, але не розуміли їх, так, як якути в поемі "Одно слово" Лесі Українки жодним способом не могли збагнути, чого бракує вмираючому "чужому"?

TULA-online.org

Тому "шевченкознавці" добирали найнеймовірнійші пояснення, здогадуючися і якихось (приступних їм) любовних переживань і переживань "кріпака", хоч, як ми бачили на таке не було в усіх тих творах навіть натяку, але не здатні були зрозуміти того, що так просто і ясно висловив сам поет у тих своїх творах. Тим "шевченкознавцям" бракувало атрофованого у них, завдяки пляновим систематичним заходам москвинів, "національного змислу", як бракувало якутам "слова" (і тямки!), що могло зясувати їм "хворобу" того "чужого". Вони читали ті його слова, але не розуміли їх, бо коли б розуміли - не шукали б за "любовними пригодами" або чимсь іншим і брали б ті слова поважно, а не як "поетичну фразу".

Сказане було причиною, чому українофіли наші намагалися хворобою зясувати загадкове для них написання в 1845 році "Заповіту". Єдиним зрозумілим для них поясненням була б "важка недуга" і... вони ту недугу вигадали! Чужбинський, не маючи докладних дат під руками, спираючися на значно пізнійших своїх "пригадках", заявив, що саме тоді Шевченко був тяжко хворим.

Найсумліннійший із дотоперішніх біографів Шевченка - О. Кониський у своїй праці "Тарас Шевченко-Грушівський (Хроніка його життя)" Львів, 1901 рік, на стор. 173, зіставляючи відомости про те, що діялося з Шевченком у грудні 1845 року та враховуючи відомість про переїзд зимою, санями, до Переяслава день перед написанням "Заповіту", мусить прийти до висновку, що "Мабуть Чужбинський перемішав час недуги Тараса". Жодних доказів про будь-яку недугу Шевченка в кінці грудня 1845 року - немає, є тільки відомости про пізнійшу недугу (тиф), на яку захворів Шевченко вже по написанню "Заповіту". Але Кониський, ствердивши, як безсумнівний факт, що в момент перед написанням "Заповіту" і підчас писання - поет не був важко хворим, не вміючи пояснити написання "Заповіту" (і не додумуючися, що бувають "хвороби духа" не менше страшні й небезпечні за хвороби тілесні) пише, що може все ж якась фізична хвороба й була, бо, мовляв, "щож інше, як не тяжка недуга, змогло б викликати вірші такого змісту, як "Заповіт".

І хоча написання "Заповіту" попередив ряд тих повних траґізму віршів - він навіть і в думці не мав шукати причин там.

Так ставить справу Кониський. Інакше її трактує П. Зайцев. Не зважаючи на брак будь-яких доказів про таку фізичну хворобу поета, яка могла б у нього викликати думки про смерть і написання "Заповіту", П. Зайцев написав таке: "на ложі тяжкої хвороби, думаючи про можливу смерть, тримаючи нетвердою рукою олівець, писав він свій "Заповіт".

TULA-online.org

П. Зайцев, як ми вже мали нагоду переконатися, не відзначається сумлінністю О. Кониського, але за те, відзначається... "фантазією" та браком почуття відповідальности і тому пускає в обіг власну вигадку про те, що "Заповіт" писаний в ліжку! Що слова П. Зайцева про "нетверду руку" також є тільки буйною фантазією можемо легко переконатися, розглянувши автографи поеми "Іван Підкова", вірша "Маленькій Марянi", чи автографи його листів. Всі вони написані однаковим письмом і жодної спеціяльної "нетвердости" ствердити в характері письма яким писано "Заповіт" - неможливо.

Що справа з тою хворобою була непевною і що сам П. Зайцев не вірить поважно в те, що тоді вона мала місце, доводить таке речення: "Безперечно, ґенезою цього твору було передчуття ще тяжчої хвороби, а може її початки" (П. Зайцев "Життя Т. Шевченка" ст. 144).

Отже, коли б п. Зайцев бодай сам вірив у поважність і узасадненість своїх слів про те, що "Заповіт" писав поет "на ложі тяжкої хвороби, думаючи про можливу смерть"... (стор. 145), то не потребував би кидатися "в містику" і сам же пояснювати написання того ж "Заповіту"... "передчуттям"!

Або - "був хворий" і то аж так, що смерть в очі заглядала("думки про смерть") або - не був поважно хворий. Коли б п. Зайцевбув певний, що "був", не потребував би вже інших вигадок! Але він не має жодних доказів того, що Шевченко був хворий, а не маючи почуття відповідальности, фантазує! Припущення ж про "початки хвороби" - ще більше безпідставні, бо знаємо з певністю, що пізнійше дійсно захворів поет на тиф, але... але всі роди тифу виявлюються так, що початковий період "нездужання" є такий, що людина може ходити і працювати і жодна думка про "смерть" їй не прийде в голову (винятки - така пошесть, яку перебула українська армія в 1919 році), а потім людину звалює з ніг раптова гарячка, получена з втратою свідомости та тоді вже людина не встані навіть одного речення написати! Видужав поет з тифу в другій половині лютого, отже в грудні не міг вже видужувати, або перейти кризу, що буває при тифах.

Зрештою, сам п. Зайцев признається, що "данні про цей важливий і критичний період життя поетового дуже скупі і ми не знаємо, як саме і де перебував він цю тяжчу хворобу" (стор. 144).

А коли відомости "дуже скупі", то чи не ліпше обійтися без фантазії і не вигадувати "фактів", яких не знаємо?

На це наші українофіли можуть відповісти: "правильно, але коли нам невигідне ствердження правди, коли ми не хочемо, щоб Шевченка бачили таким, яким він був, щоб розуміли його так, як він сам хотів щоб його розуміли, коли ми потребуємо, щоб він не надто ріжнився від своїх сучасників-украї-

TULA-online.org

нофілів , щоб його легко можна було втокмачити в те україно-фільське багно!"

Це - єдиний "арґумент" не позбавлений глузду, що його можна висунути, проти нашого висвітлення ґенези "Заповіту"!

До того ж наші драгоманівці "пояснюючи" "Три літа", дуже спритно використали нагоду, щоб розгрішити москвинів від усякої відповідальности за те, що діялося на Україні і подібно гоголівському городничому пробували переконати наївних своїх читачів, що москвини не винні, тільки, мовляв, "унтер офіцерская вдова сама себя висекла".

Ось, що читаємо у Зайцева: "Страшні були його прозріння .... (Шевченка) побачив ясно, що Україну катують її власні сини".

Очевидно, винні й "яничари", але й винні ще більше ті, хто виховував тих яничарів і хто уживав їх для осягнення поставлених собі цілей!

Шевченко ні на хвилину не забував головного ворога, не забував того, що "Україну" (в тому й душі її інтеліґенції) "сплюндрували катової віри німота з москалями,бодай вони показилися".Отже, Шевченко ніколи не думав (як це твердить Зайцев), що Україну катують її власні сини, а не окупанти. Всякий окупант користається послугами зрадників і підлабузників місцевого походження та, проте, поневолені народи повстають проти окупантів, а не лише проти їхніх льокаїв! Ірляндія, Індія, Італія, Польща, Фінляндія та інші боролися проти чужинців і їх уважали головним ворогом, а не своїх угодовців.

Шевченко, власне , ствердивши спустошення вчинене окупантами, ствердивши марність усіх спроб дістатися до живого серця провідних верств народу, ствердивши, що бракує істотних, необхідних передумов для творчого"життя" поета-українця з українським серцем і що його мрії й думи мусять ще "спати" на дні серця, а само серце доведеться "поховати" - пише Шевченко свого "Заповіта".

Він хоче, щоб хоча згодом, після його фізичної смерти, коли зійдуть посіяні поетом зерна української правди, коли зійде той засів, про який він писав у "Чигирині", таки загреміла Україна вогнем всенароднього повстання проти окупантів-гнобителів.

І не бажання, щоб його поховали на Україні було центром "Заповіту", тільки, власне, заклик до отої національної революції!

Поет хоче не лише тілом, але й духом бути на Україні, хоче вітати над рідною землею, аж до тої хвилини, коли нащадки здійснять "останню волю" поета, аж поки Дніпро (для того тільки й хтів він, щоб його поховали над Дніпром) не

TULA-online.org

"понесе з України у синеє море кров ворожу". Ця "кров" буде доказом перемоги українців над чужинцями (тому мова лише про "кров ворожу").

Лише одержавши такий доказ, лише після звільнення України - прагне поет покинути Україну, уважаючи свою місію скінченою, і "полинути" аж "до самого Бога", щоб молитися за щасливе майбутнє тої, вже вільної, Української держави. До того часу - поет відмовляється навіть від щастя бути в єднанні з Богом! Він жертвує для України не лише життя, а й душу!

Мрія про національну революцію, мрія, яку він хотів палко зробити реальною дійсністю, наслідком втрати освічених верств українського народу, була за життя поетового нездійснима, і тому він доручає її здійснення нащадкам, майбутнім поколінням, як свою "останню волю".

Щоб не було неясности, щоб усі зрозуміли, чого жадає від них поет, Шевченко в "Заповіті" ще раз повторює: "Поховайте та вставайте" "кайдани порвіте і вражою злою кровю волю окропіте"!

Ми знаємо, що в усіх творах, написаних до написання "Заповіту", коли говорив Шевченко про "кайдани", то завжди була мова про ті "кайдани", в які чужинці закували український нарід , Україну. Вороги, про яких писав Шевченко, були завжди досі ворогами національними, і не знайдемо написаного перед "Заповітом" твору, в якому поет звав би "ворогами" заможні шари українського народу.

Вороги в творах Шевченка завжди були чужинцями, були народом, ворожим українському народові і волю можна було здобути лише у важкій боротьбі з тими чужинцями. Щойно тоді, визволивши з неволі всі українські землі і обєднавши їх у одній державі, в якій має панувати та рівність, братерство, любов і єдність, до якої закликає Шевченко в свому "Посланії", а цілий нарід почуватиме себе одною великою родиною, сімєю великою, вільною і новою (бо будуть в ній панувати цілком нові взаємовідносини) просить поет не забути згадати й його, який жив і боровся для здійснення того всього "не злим, тихим словом".

Цим "Заповітом" замикаються не лише "політичні поеми", але й та частина "Кобзаря", яка уявляє зі себе певну замкнену цілість і є вільна від "отрути", якою мав "гоїти" поет своє розбите серце і від творів, що були викликані увязненням, засланням і особистими переживаннями поета.

TULA-online.org

VIII. ШЕВЧЕНКО І КИРИЛО-МЕТОДІЄВСЬКЕ БРАЦТВО.

Питання про те, чи належав Шевченко до Кирило-Методієвського Брацтва, має величезне політичне значіння, і саме тому ми досі не маємо правильної, усталеної і загальноприйнятої відповіді на нього.

В чому політична вага питання, ми зрозуміємо, порівнявши усталені вже нами погляди Шевченка в періоді, який замикається написанням "Заповіту", з ідеольоґією К-М. Брацтва, яке повстало в році, що почався кілька день по написанні "Заповіту". Зрозуміти ту ріжницю і коротко, але виразно, зясувати ідеольоґію Брацтва ми зможемо, лише висвітливши попереду конечні тямки й усталивши терміни.

Справа в тому, що наші українофіли, щоб собі улегшити баламучення українських мас, позбавили окресленого змісту такі терміни, як "самостійність", "державність", "суверенність" і "незалежність" шляхом свідомо-неправильного вживання їх у невластивому значінню, і тому ми, на початку, мусимо підкреслити, що ці терміни ми вживаємо лише в тому випадкові, коли ними означуємо справжню суверенність, таку, як та, яку мають напр. Спол. Держ. Півн. Америки, Московська імперія ("СССР"), Анґлія чи Швеція, а не звемо "суверенними", "незалежними", "самостійними" "державами" ні Баварії, ні "УССР", ні Тексасу. Ті всі "держави" є автономними одиницями, суверенність яких остільки обмежена, що зближається вона до "суверенности" (в знаках наведення!) маґістратів більших міст! Ріжниця між автономією і справжньою суверенностю остільки всім ясна, що нікому не прийшло би до голови укладати якісь умови з, напр.... Пенсильванією, а не зі Спол. Держав. Півн. Америки! Коли б ріжниці між тими означеннями не було, то було б зайвим мати в мові два окремих слова: "самостійність" і "автономія".

Наші "українофіли" (автономісти й москвофіли !), вживаючи ті терміни раз в одному, раз в другому значінню, уможливлюють собі писання хоч би таких "наукових" дефініцій: "Кожен нарід, як домагалися братчики, мав би жити на підставах народоправства, складаючи окрему республіку і порядкуючи своїми справами самостійно і незалежно від інших" (Єфремов: "Історія укр. письменства" т. II, ст. 10) або "не в силі було московське правительство зламати ідеї братчиків. Їх державна думка віджила в "Вільній Спілці" Драгоманова"

TULA-online.org

(Возняк "Українська державність"). Баламутність і неокресленість наведених речень стане ясною, коли ми нагадаємо собі ідеольоґію К-М. Брацтва.

"Кирило-Методієвське Брацтво" було засноване в осени 1845 року під очевидним впливом ідей польського месіянізму і... московського "славянофільства". Однак, між польським месіянізмом і ідеями, ширеними Кирило-Методієвцями, була істотна ріжниця. Поляки пропаґуючи утворення всеславянської федерації, стояли на тому становищі, що тільки полякам, як народові, що був "обраний Богом і очищений в тяжких історичних стражданнях", належиться перше і керуюче місце в цій федерації, і ні одному полякові й на думку не могло прийти, щоб у тій федерації урядовою мовою була не польська, а якась інша мова і щоб Польщу, для догоди іншим народам було поділено на частки та щоб у Варшаві, виділеній зі складу Польщі, сиділа влада, яка б урядувала... московською мовою! Таку концепцію кожний поляк з обуренням відкинув би, бо їх месіянізм був справді польським месіянізмом!

Але обмосковлені ґрунтовно "братчики" спромоглись лише на зовнішнє наслідування, відкинувши саму істоту всякого немоськовського національного месіянізму, бо він був чужий їхньому провінціяльному патріотизмові! Вони, наслідуючи твір Міцкевича, вправді в "Книгах Битія"* писали: "І Україна буде неподлеглою Річчю Посполитою в Союзі Славянськім. Тоді скажуть всі язики; показуючи рукою на те місце, де на карті була намальована Україна: От камінь, єго же небрегоша зіждущії, той бисть во главу угла".

Крім "Книг Буття" лишився ще один документ, що зясовує ідеольоґію "Кирило-Методієвського" братства, це - "Устав славянскаво общества", писаний по московськи. В ньому, як головну мету в пункті першому ставиться "духове й політичне зєднання словян", а в пунті другому читаємо: "При зєднанні кожне словянське племя повинно мати свою самостійність, а такими племенами вважаємо южно-русов, северно-русов с белорусамі, поляков, чехов с словенцамі, лужічан, іллiро-сербов с хорутанамі і болгар".

У цих пунктах не уточнено, ані підстав того "політичного та духового зєднання," ані того в яких межах має виявлюватися та "своя самостійність". Третій пункт лише говорить про демократичний лад і громадську рівність усіх громадян цього "політичного зєднання".

Не багато до того може додати і пункт шостий, в якому дуже загальниково сказано про "спільний словянський собор із представників усіх племен", бо не лише не подано нічого про компетенції цього орґану, але й не подано, чи його мають творити представники кожної нації, яких число не залежить

*"Книгами Битія" названо їх тепер, а самі "братчики" звали їх "Законом Божим".

TULA-online.org

від численности даної нації (що забезпечувало б формально-правну рівність тих націй), чи число тих представників мало б відповідати чисельності кожної даної нації.

Неповність того тексту "Уставу", що був опублікований недавно, вражає нас і тому тим більше значення набирають ті доповнення, які знаходимо в "Автобіографії" писаній М. Костомаровим, що був безсумніву ідеольоґом "Общества".

Ось що пише в цій "Автобіографії" М. Костомаров про політичне "вірую" того "Общества": "Ми почали уявляти собі всі словянські народи зєднаними між собою в федерації, подібно до давніх грецьких республік або Зєднаних Держав у Півн. Америці з тим, щоб усі находилися в тіснім звязку з собою, але щоб кожна зберігала свято свою окрему автономію. Федерація тільки по одніх народностях не видавалася нам зовсім придатною з багатьох причин, а з окрема з огляду на чисельну нерівність мас, що належали до народностей. Яке союзництво могло існувати в дійсності на підставі взаємної рівности між незначними щодо скількости Лужичанами й великою масою російського народу з незмірними просторами його батьківщини? Ми прийшли до думки, що з збереженням права народностей потрібний конче інший поділ будучої славянської держави для федеративного ладу, таким робом повстала думка про адміністративний поділ земель, заселених словянським племенем, незалежно від того, до якої з народностей належить це племя в тій або іншій полосі заселеного ним простору. Ми не могли вияснити собі подрібно картини, в якій мала зявитися наша уявлена федеративна держава; утворити цю картину ми полишили будучій історії. В усіх частинах федерації пропонувалися однакові основні закони та права, рівність ваги, мір і монети й скасування кріпацького права й невільництва, в якій не було б формі, єдина центральна влада, що завідувала б зовнішніми справами союзу, військом і фльотою, за те повна автономія кожної частини у відношенні до внутрішніх уладжень, внутрішньої управи, судівництва й народньої освіти.

В інший автобіографії зазначив Костомаров повну волю в релігії й рівноправність усіх віроісповідань. Але і тут ця "рівноправність" була досить неясною, бо далі стоїть: "мається на увазі прихилити славян-католиків прийняти словянську мову служби Божої". Усяка релігійна пропаґанда заборонялася. Задумано обовязкову шкільну науку, а також "скасування кріпацького права, шляхетських і всяких привилеїв, скасування смертної кари й тілесних кар із виключенням квартанних законів і часу війни". Для спільного порозуміння пропоновано московську мову, як рівнож за словами Костомарова "задумано на будуче, щоб словянські народи прилучилися до Росії й утворили з нею федерацію".

Що торкається державного ладу задуманої федерації,

Див. "Примітка" ч. 15.

TULA-online.org

Росія мала розпастися на частини або "держави": північну, північно-східню, полудневo-східню, дві надволзькі - горішню й долішню, дві українські, одну середню , дві полудневі, дві сибірські, одну кавказьку; Білорусь творила окрему державу", далі йшли Польща, Чехія з Моравією, Сербія, Болгарія. Західня польська частина Галичини прилучалася до Польщі, а східня, українська до західньої української держави. Цього поділу не вважали братчики незмінним і його можна було перебудувати згідно з економічними або іншими вимогами. Київ не мав належати до жодної держави й призначувався на центральне місто, де мав збиратися спільний сойм.

Спільний Сойм складався з двох палат: у склад одної входили вибрані сенатори й міністри, а в склад другої посли. Він мав збиратися що-чотири роки й частійше в разі потреби. В кожній державі був би крім того, свій окремий сойм, що збирався що-річно, та свій президент. Верховну, або центральну владу справував би президент, вибраний на чотири роки та два міністри: закордонних та внутрішніх справ. Для спільної оборони федерації від зовнішніх ворогів призначувалися правильні війська, але не у великім числі, бо кожна держава мала свою міліцію, та всі мали вчитися військового діла на випадок загального ополчення".

На підставі "Автобіографії" Костомарова і інших джерел подає Д. Дорошенко в своїй праці "М. Костомаров" на ст. 26-27 таке:

"Статут К-М. Б-ва був такий: I. Духовне і політичне обєднання словян єсть справжнє їхнє призначення, до якого вони мають прямувати. Словянські народи в будуччині повинні прилучитися до Росії і скласти з нею одну федерацію. 2. При прилученні кожне словянське племя має зберегти свою самостійність і такими племенами вважаються : південноруси (українці) північноруси (москвини) з білорусами, чехи з словінцями, лужичани, іллиро-серби з хорутанами і болгари. Росія має бути поділена на штати: північний, північно-східній і південно-східній, два південноруських (українських), два волжських - нижній і верхній, два південних, два сибірських, один кавказький, один білоруський, далі штати : Польща, Чехія з Моравою , Сербія, Болгарія, західня Галичина приєднувалась до Польщі, східня - до західнього українського штату. В пункті ж 6: Збірається загальний словянський собор з представників усіх словян. Київ не повинен належати ні до якого штату і має бути місцем зборів загального сойму . В соймі дві камери: в одній - вибрані сенатори й міністри, в другій - депутати. Загальний сойм збирається кожних чотири роки, а як треба то й частійше; в кожному штаті є свій сойм, який збірається що-року , свій президент і сенат".

"Автобіографія" з якої це взято, звичайно, писана в мові московській.

TULA-online.org

З наведеного ясно, що на те місце, на яке польський месіянізм ставив свій власний, польський нарід - "кирило-методієвці" висували народ... московський. Московську імперію вони мали намір поширити , включивши до неї ще не належні словянські землі, а шляхом зміни мови богослужбової західніх словян мали сприяти асиміляції тих народів. Назва "словянської федерації" (так як напр. СССР) лише приховувала істоту тої акції, бо ж не було жодного натяку на те, що можуть не належати до тої федерації "словян" вже загарбані москалями навіть не словянські землі! Навпаки, ясно говорилося, що в межах всієї "словянської" федерації мали лишитися землі фінські, литовські, татарські, кавказькі, калмуцькі і ряд інших не словянських народів, що всі разом на багато перевищають простором землі словянські. Таким чином в принципі це був "месіянізм", але не український, а такий, який був користний москалям, який пропаґував поширення й збільшення створеної москалями держави і не обіцяв ані одній несловянській землі добровільного звільнення! Ця величезна держава, адміністрована московською мовою із екстеріторіяльного Київа, з супремацією московської ж культури , мала бути республікою, поділеною на теріторіяльні автономні одиниці, з узяглядненням національного принципу лише в тому пункті, де конечним було вирвати з-під впливів польських незначну частину української землі.

Збереглися рівнож записки польського письменника і громадсько-політичного діяча - Ю. Беліни-Кенджицького, який, волею долі в тих часах жив у Київі на протилежному боці, через дорогу від дому в якому жив Т. Шевченко. Він між іншим описав у них, як він познайомився з нашим поетом і як той після кількох зустрічей, привів до нього Костомарова.

Костомаров почав обережно викладати свої погляди перед Юліяном Беліною-Кенджицьким (польський поет, участник повстання 1863 р., тоді студіював у Київськ.університеті) про потребу створення словянської федерації. Був з ним і Шевченко і зауважив: ""Збирай до купи словянські голови! Комусь прийдеться позбирати їх і порахувати. - Коли висипле фіру капустяних голівок, то кожна в ріжні сторони котиться, хтось їх мусить позбирати.

-Під одним православним царем і в одній православній вірі всі повинні поєднатися - загомонів Костомаров.

- Ось тобі, бабо, весілля! - відповів йому Шевченко. Ти, Миколо, хочеш усіх словян до попової хати завернути". Той заміт збентежив Костомарова. У нього певно було таке враження, що в присутности поляка не годилось висувати царя, як голову і провідника Словянщини.

По хвилі мовчанки розмову про братство Шевченко закінчив словами: - "Тяжка, то буде справа з тією федерацією!"

Див. "Примітка" ч. 15.

TULA-online.org

Кінчає автор Записок словами: "Костомаров не припав мені до вподоби. Ще нічого не зробив, а вже хоче всіх навернути до православної віри і білого царя. Для тієї його федерації ніхто либонь не відцурається від своєї народности і своєї віри".

Далі пише автор "Записок", що поляки всі поставилися неґативно до думок Костомарова і додає: "Шевченко теж здавалося не прикладав великої ваги до намірів Костомарова".

Наведений уривок "Записок" Ю. Кенджицького рівнож підтверджує, що проґрам того "Словянскаво Общества" був москвофільський остільки, що ні один словянський нарід, який хотів зберегти справді свою незалежність не міг би на нього погодитися і що Шевченко аж ніяк не був прихильником його.

Те, що серед нас знаходяться й нині москвофіли, які не лише намагаються Шевченка за всяку ціну представити москвофілом, але й наважуються, приховавши частину правди, запевняти, що ідеї "братчиків" й нині актуальні - можна пояснити довгою неволею московською, але виправдати неможливо! Тут, на еміґрації вони пишуть дослівно, що "Книги Битія" "зберегли свій характер євангелії української національної правди" (М. Костомаров, "Книги Битія", Український Музей-Архів при Укр. Вільн. Академії Наук", Аугсбурґ - 1947 р. стор. 60).

Коментарі до того зайві і зрозумілим є чому наші москвофіли намагаються конче накинути Шевченкові ці чужі йому погляди. Адже ж ще той же Костомаров вказав шлях до фальшовання поглядів Шевченка пишучи зараз же по смерти поета в "Основі" таке: "доля звязала малоруський народ з велікоруским нерозривними узамі. Ні велікоруси без малорусов, ні останні без перших не можуть здійснювати свого розвитку" і тому наче б то, що Шевченко мав це "відчувати", то пише Костомаров "його почуття ніколи, навіть у найважчі хвилини життя не були осквернені вузькою, грубою ненавистю до велікоруської народности" ("Основа" IУ, 1863 р. ст. 53).

Ми знаємо, як далекі від правди підсунуті москвофілами твердження Костомарова, який користаючися з того, що твори Шевченка дбайливо цензуровала московська влада "доповнював" пропущене увагами і так осягав те, чого вона зробити не могла - змінював погляди Шевченка.

Але вертаймося до зясовання поглядів і діяльности "Славянскаво Общества".

Це "Славянское Общество" склало відозви до "Велікоросіян і поляков" в... московській же мові (отже і поляки мали в цій мові її читати!) та до українців (ця - в мовах московській і українській).

"Главние правіла Общества" (по теперішньому - статут) уложений був рівнож мовою московською і ніде це "Общество" не звалося "Кирило-Методієвським Братством", хоча у пункті

TULA-online.org

першому говорилося, що "Общество именует своими покровителями святих просветителей Кіріла і Мефодія".

З поданого є цілком очевидним, що, коли б ми прийняли, що Шевченко був членом того "Славянскаво Общества", а тим більше, коли б повірили, що, як запевняє, догоджуючи видавцям Л.Білецький, Шевченко був його духовим провідником ("ідеольоґічно" твердить Л. Білецький, "це Брацтво очолював Шевченко", то ми мусіли б тоді перекреслити все написане Шевченком у "Кобзарі" з "Заповітом" включно, мусіли б прийняти за правильне неймовірне припущення, що Шевченко зрікся своїх самостійницьких поглядів, перестав ставитися вороже до Московщини і став таким же, як члени "Славянскаво Общества"!

Наші змосковщені дослідники прекрасно розуміють усю неможливість погодження справжніх поглядів Шевченка з поглядами т. зв. "братчиків", розуміють рівнож, що погляди Шевченка не відповідають цілком їхнім москвофільським плянам, яким натомість відповідає саме ідеольоґія "Славянскаво Общества"! Розуміючи це, вони, з одного боку, шляхом коментовання затерли і підмінили послідовні, антимосковські погляди Шевченка поглядами, близькими до українофільських*, а з другого, щоб усе ліпше "трималося купи" і щоб можна було приписати Шевченкові ті погляди, яких він ніколи не мав, вони без найменших підстав оголосили нашого великого поета не лише членом, але ще й "ідеольоґом" того... москвофільського "Славянскаво Общества", яке звуть "Кирило-Методієвським Брацтвом". Кажемо "оголосили", бо досі ніхто не подав жодних доказів приналежности Шевченка до того "К-М Брацтва", а просто, без доказів, ширено й шириться погляд, що він був його членом. Сприяло цій "операції" те, що Шевченка арештовано було, як члена того "Общества", а також те, що до недавна (до революції) слідчі матеріяли в цій справі не були відомі.

Зрештою й тепер широкий загал знає дуже мало про це "Славянское Общество", а його проґрам мало йому відомий. Згадуваний же Л. Білецький пише: "кирилометодієвські братчи-

---

*Так, напр. вже згадуваний Л. Білецький постійно підкреслює, що наче б то Шевченкові твори "були звернені проти режиму московського царату" ("Кобзар", т. I., ст. 45), що він був ворогом лише режиму і уважав, що "зміна режиму, зміна всієї деспотичної структури в московській державі... понесе зміну у відносинах московської держави до України" (там же, ст. 67) Так стає в їх інтерпретації Шевченко з націоналіста, що мріє про національну революцію і для її викликання пише свої вогненні твори, таким же "борцем" за поступову зміну режиму в московській державі та за... її поширення, якими були члени того "Славянскаво Общества".

TULA-online.org

ки проводять ідею повної самостійности України в конфедерації всіх словян". На це своє, навмисне неясне, твердження (що таке "повна самостійна Україна"? Звідки узяв Л. Білецький, що то мала б бути "конфедерація", коли мова всюди про "федерацію"? Р.З.), Л. Білецький не подає жоднісіньких доказів. За те він же в слідуючому реченню твердить: "Духова самостійність нації для них була вищою від державної суверенности кожного народу".З того випливає, що власне тої державної суверенности вони й не хотіли! А як же тоді з "повною самостійною Україною"? Де хоча б натяк на домагання тої "повної" самостійности? Чи "духову самостійність" можна назвати "повною"?

Ми думаємо, що по вияснению всіх обставин, які роблять зі справи приналежности Шевченка до "Кирило-Методієвського Брацтва" справу не просто "академічну ", тільки справу величезної політичної ваги, кожному ясна важливість обєктивного висвітлення всієї справи.

Дня 3 березня 1847 року студент київського університету Алексей Петров подав "попечітелю кієвскаво учебнаво округа" ("куратор") Траскіну доноса про істнування таємного "Славянскаво Общества" і, називаючи його членів, згадав Шевченка який мовляв на зібранні читав "явно протівозаконие" вірші; а зокрема в одному з них "старається возбудіть Малоросію к возстанію" (мова про "Посланіє").

17 березня "III Відділу" рапортував ґенерал-адютант Бібіков про істнування "Славянскаво Общества", якого метою було обєднати всіх словян і усталити на терені Росії республіканський лад. Першим арештовано було Гулака (в Петербурзі) і знайдено у нього "Закон Божій" (якого наші українофіли звуть "Книгами Битія") та, як і у кожного члена "Общества", "статут Общества", перстень з написом "Св. Кірід і Мефодій" та листування з Білозерським, Ашаніним і Кулішем "в духе славянском".

В листі Білозерського згадувалося про Шевченка, що він написав поему "Іван Гус" і говорилося, що автор листа "пріятно прізадумался над тем, каково ґеніяльнаво человека ми імеем в Тарасе Ґріґоровіче", але це "ми", безперечно, не заступало "Славянскаво Общества", тільки "малоросіян".

Московська влада спочатку уважала справу дуже поважною і з наказу московського царя пороблено було ще де-які арешти. Шевченка заарештовано було 5 квітня 1847 року , коли він їздив до Києва.

Початково були певні московські слідчі органи, що Шевченко є одним з чолових осіб "Общества", бо на нього звернув увагу у своєму доносі Петров, як на автора протизаконних віршів, а члени "Общества" згадували не раз його у своїх листах. Так напр. , Куліш писав до Чуйкевича: "я щастлів своєй женой,

TULA-online.org

такая українка,што восхіщеніе! Шевченка наізусть знает".

Тому слідчий урядовець вписав до протоколу 10 квітня, що знайдені вірші, які імовірно належать Шевченкові, "исполнени ненавістю к правітельству і вероятно сочінени... с целью посевать неудовольствіе в народе".

З відібраних паперів і зізнань Тулуба ставало все більш ясним, що діяльність "Общества" обмежувалася до балачок на теми словянського питання, релігії, кріпаків державних та творів Шевченка. Поета вони дуже цінили як людину, що відроджувала й вертала до життя українську мову. Знайдено було у багатьох уривки або цілість окремих творів Шевченка. Між іншим знайдено було "Кобзаря", прегарно ілюстрованого Де-Бальменом і Башіловим, але писаного рукою і то латинськими літерами. В листуванні було зафіксоване те величезне зацікавлення особою Шевченка та його творчістю, яке тоді помічалося у дуже й дуже багатьох інтеліґентів-українофілів, з яким, на жаль, не йшло в парі цілковите зрозуміння його творів.

12 квітня Андрузький своїми зізнаннями обтяжив дуже Шевченка, бо твердив, що серед "словяністов" переважають "малоросіяне і полякі", які були настроені "ліберально" та уважали, що "центром словянізма" є Москва* . Лише Шевченко був наче б то антимонархічно настроєний. Він же уважав, що Шевченко "серед словяністов" був "головою неумеренной партіі". Той же Андрузький "пригадав" собі, що Шевченко на вечірках у Костомарова ганьбив Хмельницького та "вихваляв Мазепу".

Інші члени "Общества" пояснювали, хто як міг, чому у нього знайшлися ті чи інші твори Шевченка, твердячи, що їх цікавив або лише стиль, або мова тих творів, як матеріял для словника. Костомаров напр. , пробував казати, що "сочіненія еті я держал более для язика, но разделять гнусних мислей в ніх ізложених, я не мог нікогда".

Члени "Общества словяністов" заперечували приналежність до "Общества" Шевченка і початково пробували заперечувати істнування "Общества".

У Шевченка не було знайдено ні перстня з Кирилом і Методієм, ні образу Кирила і Методія, ні будь-яких паперів "Общества" ("Закона Божого", "Статуту", "Правил" чи відозв). Слідчі мусіли ствердити, що у Шевченка крім "протизаконних" віршів (уже відомих) , нічого не було знайдено та й листування його не мало в собі нічого, що можна було б використати проти нього.

Шевченко не хитався так, як інші, не обтяжував інших своїми зізнаннями і не млів, як хоч би Костомаров, який до

---

*наведене твердження вказує оскільки були зізнання Андрузького недокладні, бо, звичайно, серед "словяністов" поляків не було.

TULA-online.org

того ж міняв не раз свої свідчення. Але Шевченко від самого початку признався до своїх творів, згоджуючися з тим, що вони є "каригідні" й кажучи, що він шкодує, що їх написав, але рішуче й вперто заперечував наш поет будь-який звязок зі "Словянскім Обществом".

В умовах тодішньої монархічної Росії приналежність до такого "Общества", як "Словянское Общество", було дрібницею в порівнанні з тим, що було в поемі "Сон" чи інших! Отже немає причини не вірити Шевченкові, коли він сам казав, що до "Общества" не належав, а до писаних творів відразу признався.

Таким чином, лише один з усіх членів "Словянського Общества" - Андрузький твердив, що поет був членом цього Товариства, решта згідно з правдою, заперечували це.

Поставлено було Андрузького на "очную ставку", але й тоді Андрузький твердив, до Шевченко був в "Обществе" неумеренним представителем Малоросійской партії!" і що він наче б то лише згодом став погоджуватися на "славянщину". Та Шевченко знов рішуче заперечив правдивість того всього.

У травні вже й органи безпеки московської держави зясували собі справу і дійшли до висновку, що Шевченко членом "Общества" не був, але є більш небезпечним "злочинцем" за всіх, як автор тих творів, які були в руках влади.

Зізнання Андрузького одержали належну оцінку в таких словах справоздання("докладу") ґрафа Орлова: "Андрузскій, імевшій от роду 19 лет, показивает по уму своему і характеру все прізнакі детства..."

Про Петрова там же читаємо: "Петров, подобно Андрузскому, несколько увелічіл дело в свойом донесеніі, как по молодості лет своїх, так і потому, што сужденія, проісходівшія у Гулака, он слишал частью із-за стени, і следовательно моґ ошібочно понять смисл разговоров".

Нарешті Гулак також признався до приналежности до "Словянського Общества" і заявив, що він, Костомаров і Білозерський орґанізували в кінці 1845 року "Общество", дискутували про приєднання словян до Росії і прагнули осягнути здійснення своїх цілей виключно шляхом освітньої діяльности.

Ці зізнання, зрештою, цілковито годилися зі "Статутом", "Правилами" та іншими документальними доказами.

Найбільш дбайливо переведені доходження, всі зібрані факти й матеріяли остаточно переконали московські орґани безпеки в тому, що Шевченко не мав нічого спільного зі "Словянським Обществом", нині відомим під назвою "Кирило-Методієвського Брацтва".

Ось, що знаходимо в урядових документах того часу: "Судя по чрезмерному уваженію, которое піталі і лічно к Шевченке і к ево стіхотвореніям все украіно-словяністи,

TULA-online.org

сначала казалось, што он моґ бить єслі нє дєйствующім ліцом мєжду німі, то орудієм, которим оні хотєлі возпользоватса в своіх замислах, но с одной сторони єті замисли билі нє столь важни, как прєдставлялось прі пєрвом взґлядє, а с друґой - Шєвчєнко начал пісать своі возмутітєльниє сочінєнія єщьо с 1837 ґода, коґда славянскіє ідєі нє занімалі кієвскіх учоних, равно і всьо дєло доказиваєт, што Шєвчєнко нє прінадлєжал к Украіно-Славянскому Общєству і дєйствовал отдєльно".

Підчас слідства було розглянуто окремі твори Шевченка, які й привернули до себе пильну увагу слідчих орґанів. Майже всі ті твори були докладно переказані по московські з підкресленням того, що уважали москвини найбільш небезпечним. Цей переказ і переклади були зроблені для цілей повязаних з доходженням. Зреферовання подане ґенералом Дубельтом, показує, що всі московські слідчі орґани розуміли ідеї творів Шевченка краще за наших українофілів і власне тому підкреслювали всюди те, що могло загрожувати московському пануванню на Україні.

Ґраф Орлов, пересилаючи Шевченка[5] (вже після засуду) в розпорядження князя Чернишова, написав: "Шєвчєнко сочінял на малоросійском язикє стіхі, в которих то виражал плач о мнімих бєдствіях Украйни, то опісивал славу "ґєтманскіх врємьон".

Це й був "головний злочин".

В "Справі" ж про це говорилося так:
"Шєвчєнко пріобрьол ... славу знамєнітаво малоросійскаво пісатєля, а потому стіхі єво вдвойнє врєдниє і опасниє. С любімимі стіхамі в Малоросіі моґлі посєятса і впослєдствіі укрєпітса мислі о мнімом блажєнствє врємьон ґєтманщіни, о счастіі возвратіть єті врємєна і о возможності Украйнє сущєствовать в віде отдєльнаво ґосударства".

Тут, як бачимо, зміст "злочину" зформульований ясно і виразно.

Це й було те, чого найбільше боялися і бояться москвини! Вони не дурили себе ріжними вигадками про те, що "москалі", про яких мова в творах, то мали б бути "солдати" (чи "офіцери"), але тверезо оцінювали думки поета і уважали для держави найнебезпечнійшими не антимонархічні чи ліберальні ідеї, а власне українські самостійницькі ідеї, в першу чергу їх лякала примара боротьби України за відновлення своєї цілковитої суверенности.

Як лише слідчі орґани переконалися, що твердження про небезпечні пляни й діяльність "Славянскаво Общєства" були плодом буйної фантазії Петрова, а почасти Андрузького (як була плодом їх фантазії і участь в цьому "Общєствє" поляків та інших словян), як тільки вони побачили, що то була суто

TULA-online.org

інтеліґентська, "академічного"характеру витівка, перестали виявляти надто велике зацікавлення ним. Московська влада, звичайно, уважала, що конечним є покарати членів того "Общества", як тому, що його члени були настроєні виразно антимонархічно, так і тому, що всяке товариство, яке потайки від влади хотіло радити над політичними справами, було нетерпиме державою, орґанізованою на тих підставах, на яких була орґанізована московська імперія.

Та ствердивши, що "замисли" членів "Общества" були "не столь важние", вони одночасно ствердили, що в багато разів небезпечнійшими не тільки для устрою держави, але й для самого істнування московської імперії, були твори, випадково заарештованого разом з "Обществом", Т. Шевченка. Вони, як це ми вже згадували, докладно ознайомилися тоді з усіма його творами: як з тими, що цілком леґально, за дозволом цензури були видані, так і з тими нелеґальними, що не були призначені для друку.

І ось за таких обставин набирає особливого значіння огляд тих творів, складений орґанами безпеки, з підкресленням тих ідей, які ті орґани уважали за особливо небезпечні.

Подаємо далі ті уривки з того огляду Шевченкових творів, у яких слідчі орґани відмічали, в чому саме полягала шкідливість та небезпечність даного твору:

"КОБЗАР" - бедний мужік музикант сетует (шкодує, скаржиться) што... он... вне родіни і... он оставляет свої песні на Украйне, ґде била свобода і ґде теперь, над виросшею моґілою сторожіт чьорний арьол" (державний герб "Росії").

"КАТЕРИНА" ... Ґероїня полюбіла русскаво... Катеріна ідьот в Росію... Прохожіе ейо стращают Росіей, русскіе насмехаются... Поет советует девушке не любіть русскіх - оні чужіе... Ета песа возбуждает ненавість к русскім.

"ОСНОВЯНЕНКО" - Тяжело жіть с русскімі, боротса с німі нет сіли"... Пріґлашает петь о билом штоби весь свет узнал о славе і поґібелі Украйни?"

"ІВАН ПІДКОВА": "Умелі запорожци ґосподствувать -воскліцает Шевченко - умелі пріобретать свободу і славу! Харашо било в Украйне, но... осталіся одні моґіли".

"ТАРАС ТРЯСІЛО". Ета песа напісана с явной целью сравненія тоґдашнево бита Малоросіі с настоящім. Автор ґоворіт, што козакі под властю русскіх , і воскліцает "Украйна"!... Ґде твоя свобода, ґетмани, козачество?"

"ҐАЙДАМАКІ": "автор... ґоворіт, што... желал би променять настоящее время на прошлое: "посеялі ґайдамакі хлеб, но другіе собралі жатву - уничтожілі Сечь і Украйна уснула..."

В "КОБЗАРЕ" "Автор постоянно следует прінятому направленію, безпереривно жалуетса на страданія Украйни в настоящем ея положеніі, желает возбудіть ненавість к владичеству русскіх".

TULA-online.org

TULA-online.org

TULA-online.org